

**Міністерство освіти і науки України
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини**

Бержанір І. А.

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТА
ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ОБОРОТНИХ АКТИВІВ
ПІДПРИЄМСТВ**

Монографія

Умань – 2018

УДК 316:321

Б48

*Рекомендовано до друку Вченою радою Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
(протокол №10 від 24 квітня 2018 р.)*

Рецензенти:

Євчук Л. А., доктор економічних наук, професор кафедри фінансів і кредиту Чорноморського національного університету імені Петра Могили;

Курмаєв П. Ю., доктор економічних наук, професор кафедри фінансів, обліку та економічної безпеки Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;

Мудрак Р. П., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки Уманського національного університету садівництва.

Бержанір І. А.

Б48 Теоретико-методологічні основи формування та ефективного використання оборотних активів підприємств: монографія / І. А. Бержанір. – Умань : ВПЦ «Візаві», 2018. – 176 с.

Обґрунтовано передумови, особливості, тенденції та закономірності формування і ефективності використання оборотних активів підприємств. Удосконалено класифікацію оборотних активів, що є основою для формування нової моделі управління ризиками. Визначено методичні підходи до аналізу забезпеченості та ефективності використання оборотних активів, що включають інструментарій оперативної діагностики та систему індикаторів і дозволяють своєчасно виявити необхідність зміни пріоритетів в управлінні оборотними активами. Проаналізовано концептуальні засади управління оборотними активами підприємств та уточнено сукупність зовнішніх агентів каталізації та гальмування кругообігу оборотних активів. Розроблено прогнозну багатофакторну економіко-математичну модель впливу ключових чинників на рентабельність оборотних активів, яка дозволяє ефективно регулювати формування їх обсягу та раціональної структури.

Для керівників та фахівців підприємств, науково-педагогічних працівників, аспірантів, студентів закладів вищої освіти.

УДК 316:321

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СУТНОСТІ ОБОРОТНИХ АКТИВІВ	8
1.1. Оборотні активи як економічна категорія та основний чинник ефективної діяльності підприємств	8
1.2. Особливості кругообігу оборотних активів підприємств	26
1.3. Методика оцінки ефективності використання оборотних активів	36
РОЗДІЛ 2. ДІАГНОСТИКА ФОРМУВАННЯ І ВИКОРИСТАННЯ ОБОРОТНИХ АКТИВІВ ПІДПРИЄМСТВ	51
2.1. Аналіз забезпеченості оборотними активами підприємств	51
2.2. Джерела формування оборотних активів підприємства	63
2.3. Ефективність використання підприємствами оборотних активів.....	82
РОЗДІЛ 3. ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ОБОРОТНИХ АКТИВІВ ПІДПРИЄМСТВ	92
3.1. Концептуальні засади підвищення ефективності використання оборотних активів в умовах нарощування підприємствами конкурентних переваг	92
3.2. Нормування оборотних активів як засіб їх оптимального використання	106
3.3. Моделювання процесів ефективного використання оборотних активів.....	125
ВИСНОВКИ	142
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	145
ДОДАТКИ	154

ВСТУП

Ринкові трансформації у вітчизняній економіці суттєво змінили структурний діапазон форм власності, що визначило різноманіття економічної поведінки суб'єктів господарювання, зміну парадигми функціонального управління та економічних пріоритетів їх діяльності. Проте всі вони орієнтовані на кінцевий результат – отримання прибутку. Досягнення цієї мети багато в чому залежить від оптимальних обсягів оборотних активів та їх структури. Дефіцит оборотних активів гальмує та порушує нормальне функціонування операційного циклу підприємства, негативними наслідками чого є зниження ділової активності та фінансової маневреності, втрата ліквідності, низький рівень доходів тощо. Одночасно надмірні їх обсяги зумовлюють додаткову потребу в фінансових ресурсах.

Емпіричний аналіз свідчить, що управління формуванням та використанням оборотних активів багатьох вітчизняних підприємств має несистемний характер і спрямоване на вирішення поточних завдань без врахування стратегічних перспектив. Методи та інструменти, які тут використовуються, орієнтовані на максимальну забезпеченість технологічного процесу товарно-матеріальними запасами і не повною мірою враховують специфіку конкретної галузі.

Такий стан цієї проблемної сфери фінансового менеджменту зумовлений, передусім, динамізмом ринкових трансформацій. Концептуальним засадам дослідження економічної сутності оборотних активів та пошуку шляхів ефективності їх використання підприємствами присвячені праці вітчизняних та зарубіжних економістів: В. Г. Андрійчука, Г. Ф. Білоусенка, Ю. Брігхема, М. Я. Дем'яненка, В. П. Дяченка, А. О. Заїнчковського, В. В. Ковальова, П. А. Лайка, Н. С. Лисиціан, Ю. Г. Мусіяки, Г. М. Підлісецького, К. І. Посилаєвої, П. Т. Саблука, Г. В. Савицької, В. К. Савчука, І. Є. Януль та інших вчених.

Основний акцент більшості наукових досліджень проблематики зроблений на організацію ефективної операційної діяльності за допомогою формування нового механізму управління оборотними активами як складовою економічного потенціалу підприємств. При цьому менеджмент оборотних активів розглядається з позиції диференціації на підсистеми управління елементами їх структури.

Поряд з цим, залишаються питання наукового і прикладного характеру, яким приділяється недостатня увага у спеціальних

наукових розвідках. Крім того, існує об'єктивна потреба перегляду підходів, які використовуються у практиці вітчизняними підприємствами, до формування та використання оборотних активів у контексті підвищення ефективності їх виробничо-фінансової діяльності.

Отже, необхідність вирішення окремих проблемних питань формування та використання оборотних активів, недостатня глибина дослідження деяких наукових і прикладних аспектів проблеми стосовно специфіки діяльності вітчизняних підприємств у нових економічних умовах господарювання, неможливість безпосереднього використання зарубіжного досвіду зумовлюють актуальність теми монографії та вибір питань, які потребують наукового вирішення.

Мета монографії – розробка концептуальних засад системи управління оборотними активами підприємств з цільовою орієнтацією на підвищення ключових індикаторів їх фінансово-економічного стану, а також поглиблення теоретичних положень та удосконалення методичних підходів щодо формування та ефективного використання оборотних активів підприємств у ринкових умовах.

У монографії основний акцент зроблений на виявленні передумов, особливостей та закономірностей формування і ефективності використання оборотних активів підприємств; характеристиці динамічних тенденцій та структурних взаємозалежностей у складі ресурсного забезпечення підприємства та вплив на ці процеси оборотних активів; аналізі закономірностей та особливостей формування й ефективності використання оборотних активів підприємством.

Узагальнення та удосконалення методичних підходів до нормування оборотних активів з урахуванням галузевої специфіки підприємства дало можливість обґрунтувати інструментарій оцінки ефективності використання оборотних активів.

Монографія складається із трьох розділів, які розкривають, теоретичні, методичні та організаційні аспекти формування і ефективного використання оборотних активів.

У першому розділі розглядаються теоретичні засади і методологічна сутність оборотних активів як економічної категорії та основного чинника ефективної діяльності підприємств. Обґрунтовано класифікацію оборотних активів шляхом виділення у їх складі окремої групи неліквідних активів, які можуть бути реалізовані лише у складі цілісного майнового комплексу, що виступає основою для

формування нової моделі управління ризиками. Удосконалено методику аналізу та оцінки забезпеченості та ефективності використання оборотних активів підприємств шляхом застосування коефіцієнтного підходу.

У другому розділі встановлено, що в сучасних умовах від оптимальності та ефективності використання оборотних активів залежить процес матеріального виробництва, фінансові результати та фінансова стійкість підприємства. Доведено, що для розрахунку рівня забезпеченості оборотними активами необхідно враховувати галузеву специфіку підприємств та використовувати їх середньорічну вартість, для визначення якої беруться залишки на кінець кожного місяця (кварталу) в періоді. Досліджено, що поглиблення інфляційних процесів в економіці, підвищення відсоткових ставок за кредитні ресурси, істотне звуження внутрішнього та зовнішнього ринків збуту вплинули на зниження рівня забезпеченості підприємств оборотними активами та зміну їх функціональної структури – співвідношення оборотних активів сфери виробництва та сфери обігу. Визначено, що необхідними передумовами зменшення величини оборотних активів у сфері обігу є маркетингова політика підприємства у відповідності з вимогами ринку, раціональна організація збуту готової продукції, застосування прогресивних форм розрахунків та вчасна оплата проданої продукції покупцями. Обґрунтовано, що встановлення оптимального співвідношення оборотних активів між сферами виробництва та обігу сприятиме підвищенню ефективності використання усієї сукупності оборотних активів.

Третій розділ монографії присвячено напрямам та концептуальним засадам підвищення ефективності використання оборотних активів в умовах нарощування підприємствами конкурентних переваг. Показана роль нормування оборотних активів як джерела мобілізації внутрішніх резервів підприємства, зменшення тривалості операційного циклу, прискорення реалізації виробленої продукції. Основою методології нормування оборотних активів є визначення оптимальної потреби в них, при якій, по-перше, забезпечується їх раціональне формування і, по-друге, операційний цикл може здійснюватись безперервно.

Розроблено прогностну багатофакторну економіко-математичну модель рентабельності оборотних активів підприємства із використанням методів регресії у поєднанні з методами факторного

аналізу, який дозволяє з великого числа факторів видокремити ті, що мають найбільше навантаження.

Наукові положення, обгрунтовані у монографії, ілюструються фактичним матеріалом та результатами досліджень різних методичних підходів до визначення сутності, обсягів, структури оборотних активів підприємства та механізмів їх функціонування. На підставі отриманих під час дослідження результатів визначено напрями, за якими вітчизняні підприємства будуть нарощувати свої конкурентні переваги на ринку, забезпечуючи більш ефективне використання оборотних активів та зміцнення їх фінансової стійкості.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СУТНОСТІ ОБОРОТНИХ АКТИВІВ

1.1. Оборотні активи як економічна категорія та основний чинник ефективної діяльності підприємств

Для забезпечення випуску товарної продукції з метою її реалізації й одержання прибутку підприємству потрібно мати у своєму розпорядженні оборотні активи. Головною метою ефективного їх використання є збільшення прибутку на вкладений капітал та підтримання платоспроможності підприємства на достатньому рівні.

Оборотним активам належить особливе місце у складі виробничих засобів підприємства, оскільки саме вони забезпечують його стійкий фінансовий стан. Вони перебувають у постійному русі, що обумовлює такий їх обсяг, який забезпечував би безперервність операційного циклу підприємства та гарантував перспективи його розвитку. Тому в сучасних умовах проблема визначення економічної сутності оборотних активів підприємств набуває особливої актуальності, оскільки відбуваються зміни між ними та основними засобами виробництва в умовах посилення значення інноваційних чинників виробничого процесу.

Правильне розуміння економічної сутності оборотних активів, їх місця в системі економічних категорій має не лише теоретичне, але й важливе практичне значення, тому що сприяє визначенню їх розміру, дозволяє забезпечити необхідний рівень управління та організації оборотних активів з метою підвищення ефективності їх використання.

Оборотні активи є складною економічною категорією, яка має речовий та вартісний зміст. Хоча дослідженню оборотних активів присвячено багато праць вітчизняних та зарубіжних вчених, питання визначення їх економічної сутності залишається ще дискусійним. Це полягає не лише в різноманітності визначень, але й у різних підходах щодо їх теоретико-методологічного розуміння.

Складність розуміння економічної сутності оборотних активів полягає у тому, що вона проявляється у багатьох аспектах процесу відтворення (виробництво, обіг, грошове забезпечення процесу виробництва). Виходячи з цього, в економічній літературі

зустрічаються різноманітні інтерпретації оборотних активів, автори яких роблять акцент через на специфіці прояву різних аспектів цієї категорії.

Багато вчених-економістів використання категорій «оборотні активи», «оборотні засоби», «оборотний капітал», «поточні активи», не розмежовують і розглядають їх як синоніми. Окремі із них акцентують увагу на тому, що в ринковій економіці оборотні засоби набувають специфічної соціально-економічної форми оборотного капіталу. Вони пояснюють це тим, що в ринкових умовах змінюються форми власності на засоби виробництва, а термін «засоби» вважають поняттям соціалістичним, а тому використовують термін «капітал». Отже, на їх думку, оборотний капітал і оборотні засоби – ідентичні за своїм економічним змістом [3, 47, 90, 96].

Н. В. Колчина зазначає, що оборотний капітал тотожний оборотним засобам і є однією із складових частин майна підприємства, яка необхідна йому для забезпечення безперервності і ритмічності процесів виробництва та обігу [99, с. 137].

На нашу думку, таке твердження має місце тому, що сама економічна сутність формування оборотних засобів нерозривно пов'язана з капіталом, за рахунок якого вони утворюються. Це й зумовило появу категорій «оборотний капітал», «робочий капітал», «оборотні кошти», які визначають джерела формування оборотних активів.

Існує погляд В. І. Науменка, який розглядає оборотний капітал як частину продуктивного капіталу, вартість якої входить у створювані товари і повністю повертається власнику у грошовій формі після їх реалізації [86]. В західній економічній літературі оборотний капітал трактують як різницю між поточними активами і короткостроковими зобов'язаннями підприємства [22].

Проаналізовані погляди вчених підтверджують, що економічна сутність оборотних активів не є простою. Розглядаючи оборотні активи з економічної точки зору, слід зазначити, що вони виступають, з одного боку, як вартість їх речових носіїв, а з іншого – за наявності товарно-грошових відносин тісно пов'язані із джерелами їх формування. Тому, на нашу думку, за своїм змістом оборотні активи принципово відрізняються від оборотного капіталу, оскільки поняття оборотного капіталу дещо вужче поняття оборотних активів.

Лише виробничий капітал може поділятися на основний і оборотний, ця здатність не поширюється на дві інші форми

функціонування промислового капіталу – грошової і товарної [68]. Оборотні активи обслуговують як процес виробництва, так і процес обігу, в ході кругообігу вони виступають у грошовій, виробничій і товарній формах. В контексті цього підходу привертає увагу думка М. Я. Дем'яненка про те, що капітал є динамічною категорією [36].

Оборотний капітал знаходиться у постійному русі, послідовно проходячи три стадії кругообігу. Але слід зазначити, що цей рух відбувається шляхом інвестування оборотного капіталу в оборотні активи. Отже, оборотні активи відображають характер розміщення інвестованого у процес господарської діяльності капіталу [102, с. 42].

Поглибленню уяви про економічну природу оборотних активів, на нашу думку, буде сприяти розгляд оборотних активів і оборотного капіталу з врахуванням способу їх відображення в бухгалтерському балансі. В цьому випадку під оборотними активами необхідно розуміти актив балансу, який характеризує речовий склад майна підприємства, зокрема його оборотні (поточні активи), а під оборотним капіталом – пасив балансу, який показує, яка величина активів вкладена у господарську діяльність підприємства [34].

Отже, оборотний капітал характеризує обсяг фінансових джерел, необхідних для формування оборотних активів підприємства [99, с. 133]. Такий підхід уможливорює визначення оборотного капіталу як частини виробничого капіталу, авансованого в оборотні активи для придбання предметів праці, а також купівлі робочої сили.

Всебічність підходу до з'ясування економічної сутності оборотних активів змушує звернути увагу на існуючу термінологічну плутанину між поняттями «власні оборотні засоби», «чистий оборотний капітал» та «оборотний капітал». Так, окремі економісти ототожнюють терміни «власні оборотні засоби» і «оборотний капітал» або «власні оборотні засоби» і «чистий оборотний капітал». На нашу думку, необхідно розмежовувати ці поняття, оскільки кожне із них є самостійним об'єктом управління в процесі формування та використання оборотних активів. Власні оборотні засоби характеризують розмір власного капіталу, спрямованого на створення оборотних активів, а чистий оборотний капітал (його ще називають робочим капіталом) визначається як різниця між поточними активами підприємства і його короткостроковими зобов'язаннями [12, 22, 23, 54, 95].

Відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 2 «Баланс» у такий спосіб дається і визначення власного капіталу

підприємства. Тому з нашого погляду, точніше буде категорію «чистий оборотний капітал» використовувати для характеристики власних джерел формування оборотних активів, а для всіх інших джерел оборотних активів вживати поняття «оборотний капітал».

Ми підтверджуємо думку, що оборотні активи є самостійною економічною категорією, яка в процесі кругообігу виконує дві функції – виробничу і розрахункову. Перебуваючи безперервно в процесі кругообігу, оборотні активи є джерелом фінансування витрат підприємства на виробництво та реалізацію продукції з часу створення виробничих запасів до надходження виручки від реалізації готової продукції.

Таким чином, оборотні активи виконують свою найважливішу функцію – виробничу, тобто забезпечують безперервність процесу виробництва завдяки постійному формуванню на підприємствах запасів і заділів матеріальних активів. Крім того, оборотні активи повинні забезпечувати своєчасне проведення розрахунково-платіжних операцій, виконуючи свою другу функцію – розрахункову. Її виконання забезпечує завершення кругообігу та перетворення оборотних активів з товарної форми в грошову.

Наразі в економічній літературі окремі вчені-економісти заміняють категорію «оборотні засоби» категорією «обігові кошти» [56, 75] або «оборотні кошти» [45]. Так, наприклад, О.М. Бандурка пише: «Той факт, що кошти, вкладені в оборотні виробничі засоби і в засоби обігу, після завершення кожного кругообороту повністю відшкодовуються, є підставою для об'єднання їх в єдине поняття «оборотні кошти» на відміну від коштів, які вкладаються в основні засоби, тобто коштів, які відшкодовуються у грошовій формі поступово, в міру зносу основних засобів, і виступають як основні кошти, які забезпечують безперервність процесу виробництва» [106].

Більш повне розуміння економічної сутності оборотних коштів полягає не тільки в тому, що вони виступають, перш за все, як вартісна категорія. До цього необхідно звернути увагу та усвідомити їх фінансову та грошову природу. А тому їх не можна ототожнювати з матеріальними цінностями, в які оборотні кошти вкладені, тобто з оборотними активами й засобами обігу.

Категорію «оборотні активи» автори вважають «всеохоплюючою», оскільки саме вона включає в себе усі інші поняття [2, с. 136]. Поважний О. С., Крамзіна Н. О. та Кваша Ю. В. у своїх працях досліджували історію виникнення терміну «оборотні

активи», його суть та зв'язок з іншими поняттями. Головною відмінністю між поняттями «оборотні активи» і «оборотні кошти» автори вважають те, що оборотні активи витрачаються у процесі виробництва, тоді як оборотні кошти авансовані у виробництво, тому вони «не витрачаються і не споживаються», внаслідок чого оборотні кошти виступають проміжною ланкою між активом і пасивом балансу [77, с. 47–50].

На думку Ізмайлової Н. В., у відповідності до Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та Положень (стандартів) бухгалтерського обліку України, застосування поняття «оборотні кошти» «не відповідає сутності поняття «оборотні активи», оскільки оборотні кошти пов'язані зі створенням вартості тільки у ході операційної діяльності». Автор вважає, що економічна сутність оборотних активів «полягає у втілених в них грошових коштах, які повністю споживаються чи реалізуються впродовж одного виробничого циклу (або протягом 12 місяців) при здійсненні операційної, фінансової та інвестиційної діяльності, що сприяє безперервності виробничо-комерційного циклу, а також дозволяє підтримувати достатній рівень ліквідності і прибутковості підприємства» [48, с. 8].

Отже, на наш погляд, також більш коректнішим буде використання терміну «оборотні активи», оскільки він повніше відображає зміст самого поняття – грошових засобів та предметів праці. Термін «оборотні кошти» краще вживати для характеристики засобів суб'єктів господарювання, які функціонують у сфері обігу. Тому можна погодитись з Г. Н. Климком, який розглядає оборотні кошти як джерела формування оборотних активів. Він пише, що оборотні кошти – це грошові кошти підприємства, які використовуються для фінансування господарської діяльності, створення запасів сировини, матеріалів, палива, заділів незавершеного виробництва, запасів готової продукції, включаючи кошти в незавершених платежах, на поточних рахунках у банках і касах підприємства [73, с. 154].

Економічна сутність категорій «оборотні активи» і «оборотні кошти» має відмінності, які полягають у тому, що вони мають різні характеристики:

– різні складові (до складу оборотних активів належать поточні фінансові інвестиції, які не включаються до складу оборотних коштів);

– різна тривалість періоду для функціонування (для оборотних коштів її визначають в один рік або кругообіг, а для оборотних активів – в один рік або в операційний цикл);

– оборотні активи витрачаються у процесі виробництва, тоді як оборотні кошти авансовані у виробництво, тому вони «не витрачаються і не споживаються», внаслідок чого оборотні кошти виступають проміжною ланкою між активом і пасивом балансу.

Уже відзначалось, що до аналізу категорії «оборотні кошти» треба підходити функціонально. Для забезпечення безперервності процесу виробництва та реалізації продукції їх необхідно авансувати на всіх стадіях кругообігу. Будучи авансованими в грошовій формі для купівлі підприємством сировини, матеріалів, напівфабрикатів, вони в процесі виробництва переходять у незавершене виробництво, потім у готову продукцію, а після реалізації продукції знову вивільняються у своїй первинній формі, тобто у формі грошових коштів, готових до нового авансування [106].

На нашу думку, категорію «оборотні кошти» необхідно вживати лише тоді, коли досліджуються оборотні активи у розрізі їх грошової величини. В цьому контексті оборотні кошти є сукупністю грошових коштів, які підприємства авансують з метою формування оборотних активів, що забезпечують безперервний процес виробничо-господарської діяльності.

Деякі вчені-економісти вважають, що категорії «оборотні кошти» і «оборотний капітал» є ідентичними [34, 103, 108]. Так, наприклад, Демчук Л. А. відзначає: «категорії «оборотні кошти», «оборотний капітал» – це грошові кошти, що авансуються на формування оборотних засобів у сфері виробництва та обігу» [34, с. 9–13].

У працях Бетехтіної Л. О. поняття «оборотні активи», «оборотні кошти» та «оборотний капітал» також розглядаються як тотожні. Автор стверджує, що оборотний капітал (активи, кошти) – «це активи, які поновлюються з певною регулярністю для забезпечення поточної діяльності, вкладення в які обертаються протягом одного року або виробничого циклу» [13, с. 74]

Характерним для таких визначень є ствердження того, що оборотні активи можуть авансуватись лише в грошовій формі. Але ж на практиці на підприємствах у залежності від галузевих особливостей виробництва авансування вартості може здійснюватись як у грошовій, так і в натурально-речовій формі. Останній вид

авансування характерний для підприємств спиртопродуктового підкомплексу, де частина засобів виробництва надходить в новий процес виробництва, проходячи повз стадію реалізації. Тому економічна категорія «оборотний капітал» за змістом є більш наповненою, ніж категорія «оборотні кошти», оскільки може інвестуватись не тільки в грошовій, а й в матеріальній формі [29].

Необхідно розглянути ще один аспект проблеми, що аналізується. В економічній літературі і в практиці господарської діяльності не завжди звертається увага на відмінності між двома категоріями: «оборотні активи» і «оборотний капітал». Причиною цього є подвійність природи оборотних активів, які з одного боку, виступають у вигляді активів, втілених у матеріальні цінності (виробничі запаси; матеріальні цінності виробництва; готова продукція; незавершене виробництво; кошти в касі, на поточному рахунку в банку), а з іншого – у вигляді пасивів, тобто відображають джерела, за рахунок яких вони утворені [12]. Тому наявність оборотних активів характеризує, з одного боку, розмір грошових засобів, а з іншого – запаси товарно-матеріальних цінностей.

Український вчений-економіст В. Г. Андрійчук характеризує оборотний капітал, використовуючи термін «оборотні активи» – оборотний капітал підприємств представлений такими активами, що призначені для виробничого споживання чи реалізації протягом операційного циклу або протягом 12 місяців з дати балансу, а також грошовими коштами та їх еквівалентами [4, с. 312].

На думку Соляник Л. Г., оборотні активи (або поточні активи) – це «сукупність матеріальних і фінансових активів, які шляхом структурної трансформації здійснюють безперервний кругообіг форм вартості з метою постійного відновлення процесу виробництва, одержання прибутку, підтримання нормальної ліквідності підприємства, і повинні повністю споживатися протягом одного календарного року чи операційного циклу». [89].

Оскільки за своєю економічною сутністю оборотний капітал є економічним ресурсом, призначеним для інвестування, то деякі економісти [18] вважають, що активи можна розглядати як об'єкт інвестування капіталу, а капітал – як економічний ресурс, призначений для інвестування в активи. Лише шляхом інвестування в активи капітал як накопичена вартість залучається в економічний процес [100]. Отже, можна стверджувати, що оборотний капітал – це капітал, інвестований в оборотні (поточні) активи підприємства, а

оборотні активи відображають величину капіталу, інвестованого у процес господарської діяльності.

Таким чином, терміни «оборотні активи» і «оборотний капітал» ототожнювати невірно через те, що оборотний капітал виступає джерелом формування складових оборотних активів, тобто він фіксується в пасиві балансу, тоді як оборотні активи відображають характер їх розміщення і є частиною активу балансу.

Синтезуючи економічний, фінансовий та бухгалтерський підходи до трактування досліджених категорій, визначимо поняття «оборотні активи» як сукупність фінансових і матеріальних активів, не обмежених у використанні, які обслуговують господарський процес, і призначені для реалізації чи споживання протягом операційного циклу або одного року з дати складання балансу та забезпечення безперервності виробничо-комерційного циклу.

У Положенні (стандарті) бухгалтерського обліку №2 «Запаси» оборотні активи характеризуються як грошові кошти та їх еквіваленти, що не обмежені у використанні, а також інші активи, призначені для реалізації або споживання протягом операційного циклу або дванадцяти місяців з дати балансу [78].

Оборотні активи є економічним ресурсом, що генерує дохід. І. А. Бланк наголошує на тому, що здатність приносити прибуток у процесі інвестиційної та операційної діяльності є однією з найважливіших характеристик оборотних активів підприємства [19]. Проте слід зазначити, що потенційна здатність оборотних активів генерувати дохід не реалізується автоматично, а забезпечується процесно, лише за умови їх ефективного використання. Вони формуються та використовуються з метою обслуговування лише операційної діяльності підприємства, пов'язаної з процесами поточного виробництва продукції та її реалізації.

Виходячи з цього, у деяких літературних джерелах зустрічаються визначення оборотних активів як «діючих» засобів, тобто тих, що вступили в процес кругообігу [65]. Отже, під оборотними засобами слід розуміти ту частину оборотних активів, яка сформована для участі в операційній діяльності підприємства, беручи участь в кругообороті набуває форми грошових і матеріальних операційних оборотних активів [29, с. 12].

Таким чином, під час визначення оборотних активів потрібно розмежовувати категорії: «оборотні засоби», «оборотні активи», «оборотний капітал», «оборотні кошти», базуючись на

бухгалтерському балансі. Терміном «оборотні активи» доречно користуватись, коли мова йде про речовий склад оборотних засобів, тобто розміщення їх в активі балансу [34]. При аналізі джерел формування цих вкладів (по пасиву балансу) необхідно вживати категорію «оборотний капітал» (грошова форма – «оборотні кошти»).

Чимало економістів зводять сутність оборотних активів до їх натурально-речової форми. Вони розглядають оборотні активи як предмети праці, які використовуються у виробничому процесі та переносять свою вартість на готову продукцію протягом одного виробничого циклу чи декількох виробничих циклів, тривалість яких не перевищує одного року [50, с. 8].

Автори вважають, що поєднання оборотних виробничих фондів та фондів обігу в одній категорії «оборотні активи» ґрунтується на економічній сутності оборотних активів, які забезпечують безперервність відтворювального процесу, під час якого вони обов'язково проходять як стадію виробництва, так і стадію обігу, повністю переносять свою вартість на створений продукт та відновлюються в натурально-речовій формі після кожного кругообігу. Здійснюючи кругообіг, ці засоби поєднуються, утворюючи загальний оборот. На думку цих вчених, таке об'єднання є економічно обґрунтованим і має практичне значення, оскільки дає можливість підприємству визначити загальну суму своїх найбільш рухомих ресурсів [14, 72].

Важливо підкреслити, що нова вартість створюється не у сфері обігу, а лише у сфері виробництва. Оборотні активи, що перебувають у сфері обігу, не беруть безпосередньої участі у створенні вартості продукції, що виготовляється, а лише є носіями вже створеної вартості. Тому незважаючи на те, що оборотні виробничі фонди та фонди обігу обслуговують єдиний процес відтворення та забезпечують його безперервність, є самостійними економічними категоріями.

Перехід до ринкової системи господарювання в Україні пов'язаний з активним розвитком підприємницької діяльності, формуванням різних форм власності та суб'єктів господарювання з різноманітним організаційно-правовим статусом. Нові реалії витісняють поняття «фонди» як організаційну форму руху коштів, і вона починає зникати з лексики підприємств. У сучасній формі балансу немає фондів, а використовують категорію «капітал».

В умовах ринкової економіки фінансисти оперують поняттям

«капітал», а не «фонди». В. Г. Белоліпецький стверджує, що «для фінансиста підприємства капітал є реальним об'єктом, на який він може впливати з метою отримання доходів» [8, с. 64]. За цих умов виникла об'єктивна необхідність використання категорії «капітал» для характеристики джерел формування оборотних активів.

Не дивлячись на те, що пройшло багато часу з видання праці К. Маркса «Капітал», але ще й тепер у працях зарубіжних економістів немає однозначного трактування категорії «капітал». Так, Ван Хорн пише: «Для ведення господарської діяльності будь-яка фірма повинна мати активи, для купівлі яких необхідний капітал. Капітал виступає в двох основних формах – позиковий і власний (акціонерний) капітал» [23, с. 37]. На нашу думку, такий підхід не точно відображає природу та сутність капіталу як економічної категорії.

У сучасній економічній науці найбільш ґрунтовне визначення капіталу, на нашу думку, подає І. А. Бланк, який характеризує його як «нагромаджений шляхом заощаджень запас економічних благ у формі грошових коштів та реальних капітальних товарів, що залучаються його власниками в економічний процес як інвестиційний ресурс і як фактор виробництва з метою отримання доходу, функціонування якого в економічній системі базується на ринкових принципах і пов'язаний з факторами часу, ризику та ліквідності» [17, с. 17]. Таке розуміння категорії «капітал» найбільш повно охоплює її сутнісні характеристики, розглядаючи його як фактор виробництва, об'єкт власності, інвестиційний ресурс, джерело отримання доходу, нагромаджену вартість, об'єкт купівлі-продажу, носій фактора часу, ризику та ліквідності.

Спираючись на доведені положення, найбільш точним і сучасним є визначення економічної сутності оборотних активів з позиції розгляду їх як ресурсного елемента підприємства. Тобто, предмети праці, готова продукція, кошти в розрахунках, грошові кошти безвідносно виробничого процесу являють собою ресурсний елемент господарства і в цій якості виступають як оборотні активи.

Таке розуміння має помітний прагматичний зміст. В діяльності підприємств трапляються випадки, коли з певних причин не всі наявні оборотні активи господарства вступають в кругообіг. Наприклад, підготовлені для виробничого процесу матеріальні запаси виявляються зайвими, а тому їх вартість не вступає у виробничий процес. Не залучаються до господарського обороту і зайві грошові засоби, що знаходяться на рахунках у банках. Але, разом з тим, ці

засоби належать підприємству як його ресурси, які через певний час можуть бути залучені у процес виробництва. Тому трактування оборотних активів як ресурсного елемента підприємства дозволяє аналізувати їх стан, формування та визначати ефективність використання, тобто дає можливість отримати інформацію про те, на якій стадії знаходяться авансовані оборотні активи та оцінити їх кількість, що перебуває в резерві.

Значна різноманітність оборотних активів зумовлює об'єктивну необхідність у їх систематизації за різними ознаками для забезпечення ефективного управління їх формуванням та використанням. Вона дозволяє розглядати оборотні активи як у всій їх сукупності, так і за окремими їх групами.

Особливістю оборотних активів як економічної категорії є те, що вони за своїм функціональним призначенням неоднорідні та в залежності від цього поділяються на активи, що функціонують в сфері виробництва і в сфері обігу (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Групування оборотних активів

За сферами обороту	За елементами	За можливістю нормування	За джерелами формування
Сфера виробництва	<u>Виробничі запаси:</u> – сировина, основні матеріали; – допоміжні матеріали; – паливо; – тара; – запасні частини для ремонту; – малоцінні і швидкозношувані предмети. <u>Затрати на незакінчену продукцію:</u> – незавершене виробництво і напівфабрикати власного виробництва; – витрати майбутніх періодів.	Нормовані оборотні активи	Власні та прирівнені до них оборотні активи
Сфера обігу	<u>Готова продукція:</u> – продукція на складах; – відвантажена продукція. <u>Грошові кошти і розрахунки:</u> – грошові кошти; – дебіторська заборгованість та інші розрахунки.	Ненормовані оборотні активи	Позичкові оборотні активи

Джерело: власна розробка автора

Така класифікація оборотних активів дозволяє розглядати їх у поєднанні з необоротними активами. Для з'ясування, в якому стані

знаходяться оборотні активи підприємства, слід їх аналізувати у сукупності з усіма виробничими активами, що дасть можливість визначити, наскільки наявність оборотних активів відповідає потребам підприємства, а також встановити причини відхилень від потреби та розробити заходи з їх усунення.

Вивчення структури оборотних активів дає можливість встановити, в якій функціональній формі перебуває основна частина оборотних активів і де слід шукати резерви їх більш ефективного використання. Правильне розміщення оборотних активів за стадіями кругообігу – одна з найважливіших умов їх раціонального використання. Вони використовуються ефективніше тоді, коли більша їх частина зайнята у сфері виробництва. Знаходження оборотних активів у сфері обігу є важливим чинником безперервності процесу відтворення. Величина активів у сфері обігу повинна бути достатньою, але не надмірною, для забезпечення ритмічного процесу обігу.

Різна роль, яку відіграють оборотні активи в окремих функціональних формах в процесі виробництва, потребує подальшої деталізації складу оборотних активів, поділу їх всередині сфери виробництва й сфери обігу за економічними елементами. Раніше в бухгалтерському балансі виділяли такі елементи оборотних активів:

- запаси і витрати (виробничі запаси, тварини на вирощуванні та відгодівлі, витрати майбутніх періодів, малоцінні та швидкозношувані предмети, незавершене виробництво, готова продукція, товари);

- грошові кошти, розрахунки та інші активи (розрахунки з дебіторами, короткострокові фінансові вкладення, грошові кошти, інші оборотні активи) [29, с. 36].

На думку окремих економістів, такий розподіл оборотних активів пов'язаний із необхідністю нормування виробничих запасів та витрат, а тому є неприйнятним в сучасних умовах. Враховуючи це, відповідно до вимог ринкової економіки в сучасній формі бухгалтерського балансу ці розділи об'єднані в «Оборотні активи». Проте, вчені вважають, що відмова від розмежування оборотних активів на «Запаси і затрати» та «Грошові кошти» була недоцільною, оскільки не сприяла раціональному формуванню оборотних активів на основі їх нормування та підвищенню ефективності використання [29, с. 36].

Групування оборотних активів залежно від стандартів обліку та відображення у балансі підприємства показано у табл. 1.2.

Таблиця 1.2

Групування оборотних активів залежно від стандартів обліку та відображення в балансі підприємства

Група оборотних активів	Код рядка	Сутність статей активу балансу
Запаси	1100	– виробничі запаси; – незавершене виробництво; – готова продукція; – товари.
Поточні біологічні активи	1110	– вартість поточних біологічних активів тваринництва
Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи	1125	– первісна вартість; – чиста реалізаційна вартість; – резерв сумнівних боргів.
Дебіторська заборгованість за розрахунками	1130	– за виданими авансами; – з бюджетом; – у тому числі з податку на прибуток
Інша поточна дебіторська заборгованість	1155	– заборгованість дебіторів, яка не відображена в окремих статтях щодо розкриття інформації про дебіторську заборгованість, або яка не може бути включена до інших статей дебіторської заборгованості та яка відображається у складі оборотних активів.
Поточні фінансові інвестиції	1160	– фінансові інвестиції на строк, що не перевищує один рік, які можуть бути вільно реалізовані в будь-який момент (крім інвестицій, які є еквівалентами грошових коштів), а також сума довгострокових фінансових інвестицій, які підлягають погашенню протягом дванадцяти місяців з дати балансу.
Грошові кошти та їх еквіваленти	1165	– готівка; – рахунки в банках.
Витрати майбутніх періодів	1170	– витрати, що мали місце протягом поточного або попередніх звітних періодів, але належать до наступних звітних періодів
Інші оборотні активи	1190	– відображаються суми оборотних активів, для відображення яких за ознаками суттєвості не можна було виділити окрему статтю або які не можуть бути включені до інших статей.

Джерело: власна розробка автора

За рівнем охоплення нормування оборотні активи поділяють на нормовані і ненормовані. До нормованих належать ті елементи оборотних активів, мінімальні запаси яких можуть бути розраховані з достатнім ступенем точності:

– виробничі запаси (запаси сировини, основних і допоміжних

матеріалів, палива, запасних частин для ремонтів, тари); незавершене виробництво;

- готова продукція на складі;
- витрати майбутніх періодів.

Потреба у нормованих оборотних активах повинна покриватись за рахунок власних джерел. Обчислення нормативів за цими видами оборотних засобів дає можливість забезпечити безперервність процесу виробництва та їх ефективне використання.

До ненормованих оборотних активів відносять засоби у сфері обігу за винятком готової продукції на складі. Управління цією групою оборотних активів здійснюється в оперативному порядку та спрямовується на недопущення необґрунтованого їх збільшення. Нормовані оборотні активи відображаються у фінансових планах (бізнес-планах) підприємства, тоді як ненормовані оборотні активи практично не є об'єктом планування [24].

На думку вітчизняних та зарубіжних вчених, поділ оборотних активів на власні, позичені і залучені вказує на джерела виникнення і форми надання підприємству оборотних активів у постійне чи тимчасове користування. Така класифікація оборотних активів показана у додатку А.

Характеризуючи оборотні активи у зв'язку з процесами управління ними в ринкових умовах, необхідно виокремити такі їх особливості: високий ступінь ліквідності; високий потенціал структурної трансформації, тобто перетворення з одного виду в інший при регулюванні грошових і матеріальних потоків на підприємстві; можливість підвищення швидкості їх обороту; пристосовуваність до зміни кон'юнктури товарного і фінансового ринку [18, с. 89].

Однак, поряд з позитивними особливостями, оборотні активи мають і недоліки: можливість втрати вартості у процесі інфляції; тимчасово вільні оборотні активи генерують менший прибуток у порівнянні з необоротними активами, а надлишкові матеріальні оборотні активи не лише не генерують прибуток, а й потребують додаткових витрат, пов'язаних з їх зберіганням; вони підлягають фінансовому ризику втрат у зв'язку з погіршенням ситуації на фінансовому і товарному ринках [18, с. 90].

Постійні оборотні активи являють собою незмінну їх частину, яка постійно знаходиться в розпорядженні підприємства та у розмірі необхідного мінімуму забезпечує господарську діяльність, не

залежить від сезонних чи інших коливань виробництва. Інакше кажучи, це мінімальна величина оборотних активів, яка необхідна підприємству для здійснення виробничого процесу. Змінна частина оборотних активів характеризує ту їх частину, яка коливається відповідно до сезонних змін обсягу виробництва та реалізації продукції, викликана необхідністю формування в окремі періоди господарської діяльності запасів сезонного зберігання [18, 42]. Співвідношення постійної і змінної частини оборотних активів є основою для вибору джерел їх фінансування.

За характером фінансових джерел формування оборотні активи поділяються на валові, чисті та власні. Валові оборотні активи являють собою всю сукупність матеріальних цінностей підприємства, сформованих як за рахунок власного та позикового капіталу. Чисті оборотні активи характеризують оборотні активи підприємства, сформовані за рахунок власного та довгостроково залученого капіталу.

Джерелом формування власних оборотних активів є лише власний капітал і так звані «стійкі пасиви» підприємства. Проте власні оборотні активи призначені лише для покриття мінімальних запасів товарно-матеріальних цінностей, що будуть необхідні йому для забезпечення безперервного процесу виробництва і реалізації продукції. Вони знаходяться на підприємстві постійно і термін користування ними не встановлюється. Залежно від розміщення, умов організації виробництва та реалізації продукції оборотні активи мають різний ступінь ліквідності, а отже, і ризику використання [32].

Важливою властивістю оборотних активів є їх ліквідність, яка являє собою спроможність окремих видів оборотних активів бути швидко перетвореними у грошову форму без втрати своєї поточної вартості в умовах сталої кон'юнктури ринку [63]. Класифікація оборотних активів за ступенем ліквідності та ризику показана у додатку Б.

Головним завданням аналізу ліквідності є дослідження синхронності надходження та витрачання фінансових ресурсів, тобто здатність підприємства розраховуватись за своїми зобов'язаннями у визначені терміни [21].

В умовах фінансової кризи питання ліквідності постає особливо гостро, оскільки порушується ланцюжок надходження фінансових ресурсів, відбувається зміна фінансового циклу виробництва, здешевлення національної валюти тощо. До того ж ліквідність

оборотних активів є головним чинником, який характеризує рівень ризику вкладення капіталу в оборотні активи. Ризик є однією з найважливіших характеристик всіх форм використання оборотних активів у господарській діяльності підприємства. Носієм цього чинника активи виступають у нерозривному зв'язку з їх характеристикою як економічних ресурсів, що генерують дохід. Ступінь ризику знаходиться в прямій залежності від ступеня очікуваної доходності при здійсненні різних за змістом господарських операцій.

Використовуючи оборотні активи для отримання доходу в операційному чи інвестиційному процесі, підприємець завжди повинен іти на ризик. Чинник ризику є важливою об'єктивною умовою використання оборотних активів та повинен обов'язково враховуватись в процесі управління ними. Групування оборотних активів за ступенем ризику використовується для контролю за раціональним розміщенням капіталу в поточних активах. Ефективне управління ліквідністю передбачає недопущення збільшення частки оборотних активів з високим і середнім ступенями ризику. Але й вони потрапляють під негативний вплив фінансової кризи.

Високоліквідні і з найменшим ризиком вкладення характеризують групу матеріальних цінностей підприємства, які не потребують реалізації та являють собою готові засоби платежу. До них належать кошти в касі, на поточному та валютному рахунках [56].

Окремі економісти високоліквідними активами вважають і поточні фінансові інвестиції [63]. Адже відповідно до П(С)БО 2 «Баланс» у статті «Поточні фінансові інвестиції» відображають фінансові інвестиції на строк, що не перевищує одного року, і які можуть бути вільно реалізовані в будь-який момент [72]. Однак, на думку В. В. Ковальова, лише деякі види поточних фінансових інвестицій, наприклад, ліквідні цінні папери, можуть бути віднесені до першої групи ліквідності [52].

Проте вчені вважають, що становлення вітчизняного фондового ринку, незначні обсяги продажу та купівлі цінних паперів на ньому, високий рівень ризику фінансових інвестицій не дають змоги в сучасних умовах національної економіки до абсолютно ліквідних активів, поряд з грошовими засобами, відносити і поточні фінансові інвестиції. На їх думку, потрібен певний час для перетворення їх у засоби платежу та можлива втрата їх ринкової вартості за умови високих ризиків здійснення цих фінансових операцій [25].

Середньоліквідними оборотними активами з малим ризиком вкладення вважається відвантажена продукція та дебіторська заборгованість [29].

Низьколіквідними із значним ризиком вкладення є матеріальні оборотні активи у незавершеному виробництві, у виробничих запасах, готовій продукції, малоцінних та швидкозношуваних предметах. Ліквідність цієї групи оборотних активів залежить від своєчасності відвантаження продукції; швидкості й правильності оформлення банківських документів; якості продукції та попиту на неї; конкурентоспроможності продукції; платоспроможності покупців; форми розрахунків тощо [19]. За ступенем фінансового ризику ця група є найменш привабливою з точки зору вкладення капіталу в оборотні активи підприємства.

Вважаємо, що необхідно виділяти в окрему групу неліквідні оборотні активи, які характеризують окремі види майнових цінностей підприємства, що відображаються в балансі та не можуть бути реалізовані самостійно, а лише продані в складі цілісного майнового комплексу. Вони мають найбільший ризик вкладення. До цієї групи активів належить безнадійна дебіторська заборгованість, витрати майбутніх періодів та інші аналогічні види засобів, що не реалізуються.

Практичне застосування показаної у додатку В класифікації оборотних активів залежить від конкретної ситуації, яка виникає на підприємстві у звітний період діяльності підприємства. Величина оборотних активів, їх склад та структура залежать від характеру і складності виробництва, тривалості виробничого циклу, вартості сировини, умов її поставок, порядку розрахунків тощо [62]. Хоча всі види оборотних активів по суті певною мірою є ліквідними (крім безнадійної дебіторської заборгованості) загальний ступінь їх поточної ліквідності повинен забезпечувати необхідний рівень платоспроможності підприємства за поточними фінансовими зобов'язаннями [34]. Для цього має бути визначена частка оборотних активів у формі грошових засобів, високо- і середньоліквідних активів.

Якісний стан оборотних активів підприємства характеризує їх класифікація за ступенем ліквідності та рівнем фінансового ризику. Її метою є виявлення тих засобів, можливість реалізації яких є малоімовірною.

Оскільки оборотні активи відрізняються за ступенем ліквідності,

то їх структура здійснює вплив на платоспроможність підприємства. Але, з іншого боку, всі види оборотних активів мають певний ступінь ризику, тому їх величина та співвідношення між окремими елементами впливають на рівень доходності підприємства.

За характером функціонування у конкретний період часу оборотні активи поділяють на матеріальні та фінансові [19, 82]. До матеріальних відносять оборотні активи, які мають матеріальну форму, а саме: запаси сировини, матеріалів, напівфабрикатів, незавершене виробництво та готова продукція.

До фінансових належать оборотні активи у формі грошових коштів, короткострокових фінансових вкладень, дебіторської заборгованості. Така класифікація оборотних активів застосовується у процесі планування виробничої або фінансової діяльності суб'єкта господарювання.

Таким чином, узагальнюючи результати теоретичного дослідження концептуальних підходів до визначення економічної сутності оборотних активів, можна зробити висновок, що найбільш оптимальним є розуміння їх сутності як ресурсного елемента підприємства. Речові елементи оборотних активів втрачають свою натуральну форму, використовуючись в кожному виробничому циклі.

Аналізуючи сутність категорії оборотних активів, ми встановили, що вони є сукупністю фінансових і матеріальних активів, не обмежених у використанні, які обслуговують господарський процес, і призначені для реалізації чи споживання протягом операційного циклу або одного року з дати складання балансу та забезпечення безперервності виробничо-комерційного циклу.

Оборотні активи є авансованою в грошовій формі вартістю фінансових ресурсів підприємства, вкладених у сферу виробництва й сферу обігу в оптимально необхідних розмірах, які забезпечують безперервність виробничого і фінансового циклів та своєчасне проведення розрахунків. Оборотні активи необхідно розуміти як авансовану вартість, яка в процесі кругообігу набуває функціональної форми матеріальних та грошових оборотних активів.

За інших рівних умов чим більша частка оборотних активів, зайнятих у сфері матеріального виробництва, тим вищою повинна бути економічна ефективність їх використання.

1.2. Особливості кругообігу оборотних активів підприємств

Оборотні активи підприємств знаходяться у постійному русі, переходячи із сфери виробництва у сферу обігу, здійснюючи кругообіг. Кругообіг оборотних активів являє собою процес безперервного їх руху при здійсненні господарської діяльності, що супроводжується послідовною трансформацією їх видів та зміною вартості. Він є найважливішою умовою функціонування оборотних активів у господарській системі підприємства, яка забезпечує постійне генерування прибутку.

Якби оборотні активи не здійснювали в процесі свого використання постійний натурально-речовий та вартісний обіг, то вони не могли б виконувати своїх функцій в операційному циклі та приносити прибуток підприємству. Здатність до постійного руху оборотних активів у процесі їх кругообігу є їх відмінною рисою порівняно з іншими видами ресурсів, які використовує підприємство у своїй діяльності – матеріальними, трудовими, інформаційними тощо.

На думку Н. С. Лисиціан, в умовах товарно-грошових відносин рух товарно-матеріальних цінностей опосередковується їх вартістю, яка не витрачається і не споживається подібно до її речових носіїв, а залишається в межах процесу відтворення та змінює лише форму свого руху [64]. В зв'язку з цим К. Маркс писав, що «вартість взагалі авансується, а не витрачається, оскільки ця вартість, проходячи різні фази свого кругообороту, знову повертається до свого висхідного пункту» [68, с. 95]. Це твердження підтримують і сучасні економісти. Зокрема, П. А. Лайко вказав: «Момент авансування являє собою одну з суттєвих відмінних рис оборотних засобів, оскільки він відіграє важливу роль при встановленні їх економічних меж. Часовим критерієм для авансування оборотних засобів має бути не кварталний чи річний їх обсяг, а один кругообіг, після якого вони відшкодовуються і вступають в наступний» [61].

Отже, в умовах продуктивної господарської діяльності оборотні активи не витрачаються, а авансуються у різні види поточних витрат підприємства, повертаючись після закінчення кожного обігу до своєї вихідної величини. Авансування означає, що використані грошові засоби повертаються підприємству після завершення кругообігу і розпочинається новий цикл. Потрібно враховувати й те, що у вартості створеної продукції, окрім авансованих оборотних активів буде

міститись і додатковий продукт, вартість якого надходить в обіг підприємства в складі виручки за реалізовану продукцію. Тому в рентабельних підприємствах загальна сума авансованих оборотних активів збільшується на частку прибутку, а в нерентабельних – зменшується на суму отриманих збитків, що складає одну із характерних ознак їх економічної сутності.

Тому для розкриття економічної суті оборотних активів необхідно розглядати їх в динаміці як категорію – авансовану вартість, що проходить всі стадії кругообігу, змінюючи при цьому свою функціональну форму. Тому справедливим є визначення К. Маркса, який писав: «Капітал можна зрозуміти лише як рух, а не як річ, що перебуває в спокої» [68, с. 44]. Стадії кругообігу оборотного капіталу показано на рис. 1.1.

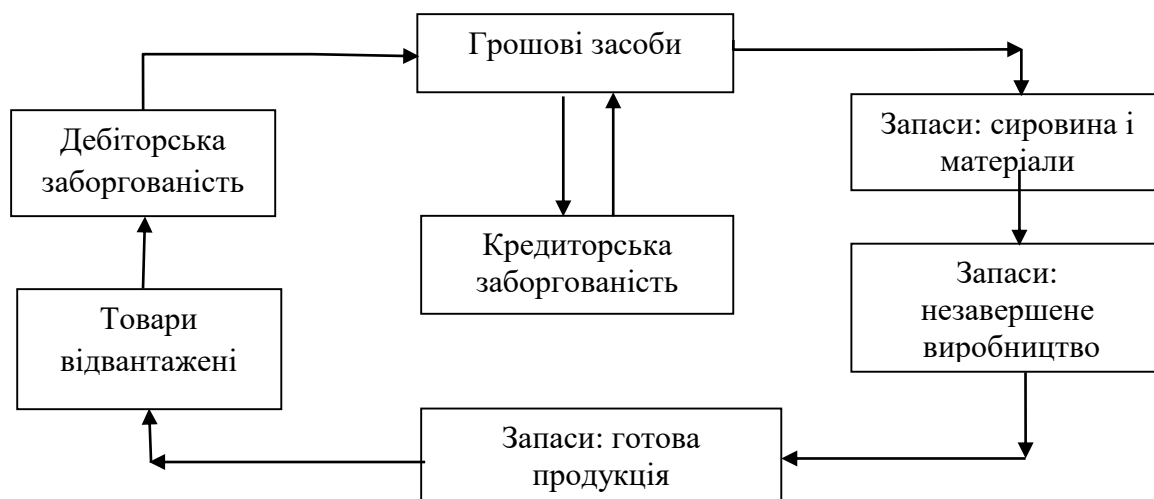

Рис. 1.1. Кругообіг оборотного капіталу

Джерело: власна розробка автора

Авансована вартість здійснює безперервний кругообіг, який складається з трьох стадій, що являють собою послідовну зміну функціональних форм:

$$\Gamma - T (\text{з.в.}) \dots V \dots T' - \Gamma'$$

На першій стадії кругообігу, яка розпочинається з авансування підприємством грошових коштів (Γ), придбаються засоби виробництва ($T(\text{з.в.})$). Крім того, на цій самій стадії відбувається авансування оборотних активів на виплату заробітної плати. На другій стадії кругообігу авансована вартість вступає в сферу виробництва (V), що завершується випуском готової продукції (T'), яка мусить бути конкурентоспроможною. На завершальній стадії кругообігу відбувається реалізація готової продукції, яка призводить

до виникнення дебіторської заборгованості, тому що термін сплати продукції покупцями, як правило, не співпадає з часом її відвантаження. Інкасація дебіторської заборгованості завершує кругообіг оборотних активів.

Таким чином, авансована вартість переходить із товарної (T') в грошову (G'). Отже, в процесі кругообігу оборотні активи послідовно набувають трьох функціональних форм: грошової – на початку та в кінці кругообігу; виробничої – на другій стадії кругообігу в процесі взаємодії факторів виробництва; товарної – коли гроші авансуються на купівлю засобів виробництва та робочої сили, і коли товар виготовлений. Тільки розгляд кругообігу авансованої вартості та її функціональних форм в реальному процесі дає можливість визначити економічну сутність оборотних активів та їх роль у процесі відтворення.

Таким чином, оборотні активи характеризуються такими особливостями:

- по-перше, вони повинні бути раніше авансовані в процес кругообігу;
- по-друге, перебувають в постійному обігу;
- по-третє, вони в якості ресурсу не витрачаються, не споживаються, а постійно відновлюються (регенеруються) в господарському обігу.

В широкому економічному розумінні оборотні активи – це активи, які авансуються в процес кругообігу та повертаються в грошову форму після реалізації виробленої продукції.

Кругообіг оборотних активів відбувається протягом часу, коли авансовані активи проходять всі етапи кругообігу та повертаються до початкового етапу, набуваючи грошової форми. Він характеризується циклами, що повторюються. Цикл – це процес повного завершення кругообігу окремих видів оборотних активів, у результаті чого вони повертаються до початкової форми. При цьому кожен цикл кругообігу складається з певних стадій, які характеризують період перебування активів у одному із конкретних видів до початку трансформації в іншу функціональну форму.

В економічній літературі кругообіг оборотних активів підприємства уже усталено називають його операційним циклом. Як зазначено у Положенні (стандарті) бухгалтерського обліку 2 «Баланс», операційний цикл – це проміжок часу між придбанням запасів для здійснення діяльності та отриманням коштів від реалізації

виробленої з них продукції або товарів і послуг [72]. В ході операційного циклу виділяють – виробничий та фінансовий цикли [19, 99, 101]. В економічній літературі можна виділити декілька точок зору щодо визначення їх економічної сутності.

Так, І. О. Бланк виробничий цикл підприємства характеризує як період повного обігу матеріальних елементів оборотних активів, які використовуються для обслуговування виробничого процесу, починаючи з моменту надходження сировини, матеріалів і напівфабрикатів на підприємство та закінчуючи моментом відвантаження готової продукції покупцям. Фінансовий цикл (цикл грошового обігу) підприємства, на його думку, являє собою проміжок часу між початком оплати постачальникам отриманих від них сировини і матеріалів (погашення кредиторської заборгованості) і початком надходження грошових засобів від покупців за відвантажену їм продукцію (погашення дебіторської заборгованості) [19, с. 82].

На думку М. В. Романовського, фінансовим циклом називається відрізок часу, протягом якого один обіг здійснюють власні оборотні активи. У випадку, коли їх величина має від’ємне значення, поняття фінансового циклу не існує взагалі [101, с. 317]. На нашу думку, найбільш точно визначення операційного циклу подає Н. В. Колчина, яка вважає, що «період обігу виробничих запасів з моменту їх надходження у виробництво, незавершене виробництво і готову продукцію до моменту її відвантаження формують виробничий цикл, в той час, як фінансовий цикл охоплює як процес виробництва, так і реалізації продукції, починається з оплати сировини, матеріальних та інших товарно-матеріальних цінностей і закінчується надходженням грошей від покупця» [99, с. 138].

Отже, виробничий цикл характеризує період повного обігу матеріальних елементів оборотних активів, а фінансовий – період обігу оборотних активів в грошовій формі. На основі цих положень розглянемо операційний цикл підприємств (рис. 1.2).

Дослідженню операційного циклу підприємства як важливої ланки управління оборотними активами присвячено чимало праць вчених-економістів [19, с. 220–222; 22, с. 803–809; 52, с. 268–269]. Підкреслимо, що незалежно від спеціалізації та обсягу господарської діяльності кругообіг оборотних активів підприємств, у тому числі й підприємств спиртопродуктового підкомплексу, складається з трьох стадій: грошової, виробничої і товарної.

Кругообіг оборотних активів розпочинається з моменту авансування вартості, тобто придбання і нагромадження необхідних для здійснення процесу виробництва сировини (зерна, м'яса), матеріалів, напівфабрикатів тощо. Це перша стадія кругообігу. Таким чином, оборотні активи з грошової форми в сфері обігу перетворюються в форму запасів та вступають у сферу виробництва.

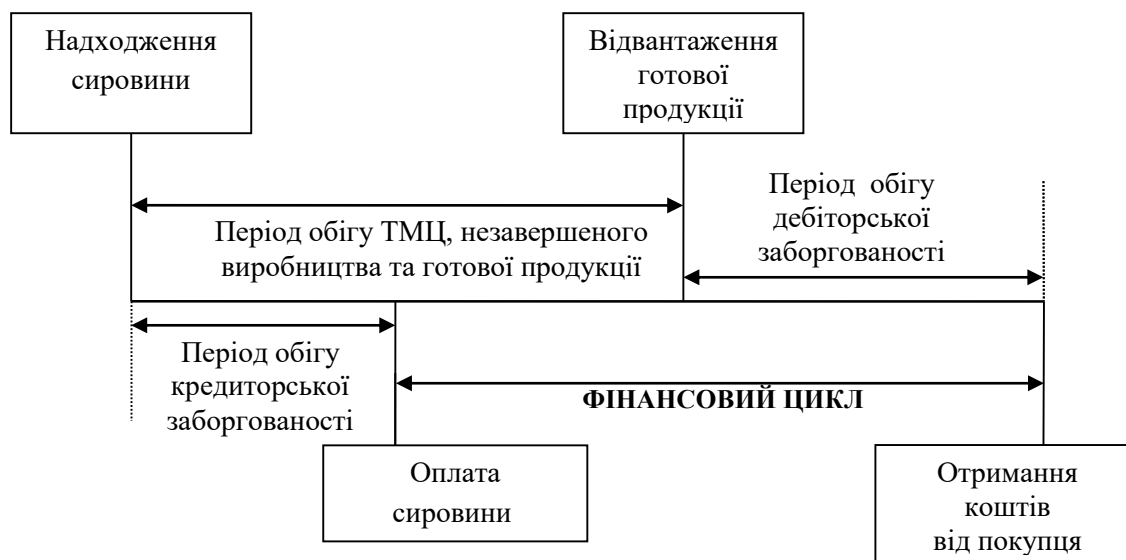

Рис. 1.2. Операційний цикл підприємств

Джерело: [19, с. 235]

На стадії авансування особливого значення набуває правильне визначення величини не тільки матеріальних, трудових та інших ресурсів, а й необхідність їх збалансування для забезпечення безперервного та планомірного руху активів. В умовах ринкового середовища необхідно також зважувати на рівень якості названих ресурсів, оскільки від цього буде залежати конкурентоспроможність продукції (товарів) на товарній стадії, можливості її прискореного збуту.

Друга стадія кругообігу здійснюється безпосередньо в процесі виробництва. Вона полягає у передачі у виробництво куплених матеріальних цінностей, виробничих запасів, у сполученні засобів та предметів праці з робочою силою та в створенні нового продукту, який буде містити перенесену та знову створену вартість. Тут особливо важливе значення надається рівню професіоналізму та кваліфікації робочої сили, організації виробництва та застосування менеджменту, які будуть впливати на ефективність цього циклу.

На цій стадії виробничі запаси за участю засобів праці і робочої

сили перетворюються в незавершене виробництво та в міру закінчення виробничого процесу – у готову продукцію. Таким чином, відбувається виробниче споживання засобів виробництва, результатом якого є продукт для реалізації.

На третій стадії відбувається реалізація готової продукції, внаслідок чого виникає дебіторська заборгованість. Кругообіг вважається закінченим, коли грошові кошти за реалізовану продукцію надійдуть на розрахунковий рахунок підприємства.

Завершивши один кругообіг, оборотні активи вступають у наступний, тобто він відбувається безперервно. Разом з тим, характерною особливістю є те, що на кожний момент кругообігу оборотні активи функціонують одночасно та на всіх стадіях, забезпечуючи безперервність процесу виробництва. До того ж всі стадії кругообігу взаємозалежні та взаємопов'язані. Для здійснення безперервності кругообігу кожна з функціональних форм авансованої вартості повинна проходити з однієї стадії в іншу без затримки. Затримка спричиняє порушення цілісності всього операційного циклу підприємства.

Величина, склад і структура оборотних коштів, зайнятих у виробництві, залежить від характеру й складності виробництва, тривалості виробничого циклу, вартості сировини, умов її поставки, прийнятого порядку розрахунків, рівня розвитку техніки, досконалості технології й організації праці. Сума оборотних активів, що перебувають у сфері обігу, визначається, насамперед, умовами постачання і збуту продукції.

Співвідношення між окремими елементами оборотних активів, виражене у відсотках, називається структурою оборотних активів. Відмінності у структурі оборотних активів різних суб'єктів господарювання залежить від багатьох економічних, організаційних та технологічних чинників.

Важливим показником структури оборотних активів є співвідношення між активами, вкладеними в сферу виробництва й у сферу обігу. Оптимальний розподіл оборотних активів між сферами виробництва та обігу забезпечує їх ефективне функціонування, швидкість оборотності і повноту виконання властивих їм функцій.

Окрім визначених особливостей, характерних для всіх підприємств, кругообіг оборотних активів підприємств спиртопродуктового підкомплексу має свої особливості, зумовлені технологічними та організаційними умовами виробництва.

АПК – складна економічна система, яка включає різні галузі економіки країни, що органічно поєднані між собою. Найбільш важливою частиною АПК є сільське господарство, яке забезпечує функціонування комплексу в цілому. Підприємства спиртопродуктового підкомплексу тісно пов'язані з сільським господарством, тому вони мають ряд специфічних особливостей, які потрібно враховувати під час аналізу їх операційного циклу.

Сільське господарство, будучи галуззю, яка забезпечує підприємства спиртопродуктового підкомплексу сировиною (кукурудза, жито, пшениця, ячмінь, цукрові буряки), здійснює значний вплив на характер їх кругообігу та організацію оборотних активів. Сезонний характер виробництва вимагає утворення в окремі періоди значних запасів оборотних активів у вигляді сировини. Слід зазначити, що великий обсяг запасів, забезпечуючи сезонні потреби підприємства в період максимального збільшення виробництва, в майбутньому призводить до їх «замороження» та неефективного використання. Вони не генерують прибуток (за винятком короткострокових фінансових вкладень), а запаси матеріальних оборотних активів потребують додаткових витрат, пов'язаних з їх зберіганням. Але разом з тим, незабезпеченість підприємств відповідними видами виробничих запасів гальмує темпи виробництва, призводить до неповного завантаження виробничих потужностей. Тому великого значення має створення оптимальних запасів сировини та мінімізація її втрат.

Через сезонність виробництва на підприємствах спиртопродуктового підкомплексу має місце нерівномірність авансування та вивільнення оборотних засобів з виробничого процесу. Дані табл. 1.3 свідчать про те, що найбільші витрати, пов'язані з придбанням сировини, підприємства спиртопродуктового підкомплексу здійснюють в III та IV кварталах. Так, наприклад, в 2009 році Бершадське МПД у цей період здійснює відповідно 29,4 % та 42,6 % витрат.

На цьому підприємстві вихід продукції в I і II кварталах є незначним, оскільки основна маса продукції виробляється у III та IV кварталах. Напружена виробнича діяльність в останньому кварталі призводить до збільшення частки витрат на виробництво продукції порівняно з кількістю випущених у цей період товарів. Цю тенденцію на Бершадському МПД спостерігаємо з 2011 року. Так, наприклад, у 2014 році в IV кварталі було 41,0 % річних витрат, але продукції

випущено лише 34,5 % від річного обсягу, а у 2016 році – 44,7 % та 35,4 % відповідно. Це є свідченням порушень технологічних процесів та нераціонального використання сировини, матеріалів, грошових коштів.

Таблиця 1.3

**Динаміка структури витрат та виходу продукції
Бершадського МПД ***

Квартали	2011 р.		2012 р.		2013 р.		2014 р.		2015 р.		2016 р.		2017 р.	
	Витрати	Вихід продукції	Витрати	Вихід продукції	Витрати	Вихід продукції	Витрати	Вихід продукції	Витрати	Вихід продукції	Витрати	Вихід продукції	Витрати	Вихід продукції
I кв.	16,3	16,4	24,8	23,5	19,8	20,1	21,4	22,5	18,9	21,6	16,5	17,3	15,8	17,5
II кв.	22,4	24,0	23,9	24,2	20,4	23,4	17,6	19,5	14,9	16,3	11,3	18,4	12,2	13,5
III кв.	23,4	24,0	24,9	25,3	27,6	28,4	20,0	23,5	24,7	26,9	27,5	28,9	29,4	29,2
IV кв.	37,9	35,6	26,4	27,0	32,2	28,1	41,0	34,5	41,5	35,2	44,7	35,4	42,6	39,8
Разом	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

* розраховано за даними Бершадського МПД

Отже, під час формування оборотних активів підприємств спиртопродуктового підкомплексу необхідно враховувати нерівномірність потреби в них протягом року в зв'язку з сезонним характером сільськогосподарського виробництва. У період збільшення витрат у порівнянні з виходом готової продукції, підприємства відчувають нестачу коштів для забезпечення безперервності процесу кругообігу, а в період скорочення виробництва, яке характеризується зменшенням витрат і збільшенням виходу готової продукції, підприємства потребують налагоджених ринків збуту. Ця особливість виробництва призводить до випереджаючого зростання виробничих витрат порівняно з надходженням коштів від реалізації продукції в ці періоди. Як наслідок, виникає додаткова потреба в оборотних активах в окремі періоди. Тому підприємства для покриття понаднормативної потреби в оборотних активах змушені залучати в процес кругообігу додаткові кошти, в основному у вигляді короткострокових кредитів банків.

Ця особливість призводить до неоднакової тривалості закріплення різних частин авансованих засобів в кругообігу. Так, найтривалішим буде перебування в операційному циклі тієї частини оборотних активів, яка вкладається на початку виробничого циклу, а

найменшим – тієї, яка була вкладена в його кінці. Враховуючи це, дуже важливо правильно авансувати активи, не допускаючи при цьому надлишкових вкладень на початку операційного циклу.

За нормальних умов роботи підприємства, коли не порушується постачання сировиною й матеріалами, не переривається процес виробництва й реалізації продукції, а також процес банківських розрахунків за реалізовану продукцію, фактичні оборотні активи відповідають потребі підприємства. У цьому випадку швидкість їх руху буде синхронною.

Наявність оборотних активів у мінімально необхідних розмірах, що забезпечують нормальну виробничу й комерційну діяльність підприємства, є неодмінною умовою його успішної діяльності.

Особливістю операційного циклу оборотних активів на підприємствах спиртопродуктового підкомплексу є те, що не всі вони здійснюють повний кругообіг, оскільки певна частина готової продукції не реалізується, а в натуральній формі (у вигляді спирту) надходить у внутрішньогосподарський обіг, спрямовується на поповнення виробничих запасів з метою їх наступного використання. Відомо, що підприємства спиртопродуктового підкомплексу виробляють спирт не лише для потреб харчової, хімічної, машинобудівної та інших галузей промисловості, а й використовують його у виробництві горілки та лікєро-горілочаних виробів.

Отже, кругообіг оборотних активів підприємств спиртопродуктового підкомплексу складається з двох частин – повного і неповного (внутрішнього). Неповний або внутрішній кругообіг – це кругообіг тієї частини активів, яка не реалізовується, а спрямовується на поповнення оборотних активів у їх натурально-речовій формі. Повний кругообіг відображає проходження оборотних активів через всі стадії операційного циклу. Таким чином, з кругообігу вилучається частина оборотних активів, які перебувають у вигляді виробничих запасів та згодом використовуються у наступному процесі виробництва.

В сучасних умовах нестабільності ринкового середовища циркуляція оборотних активів не повністю відповідає вимогам раціональної схеми кругообігу. Закономірностями кругообігу оборотних активів є послідовний перехід вартості з однієї форми в іншу, а також одночасна її участь у всіх трьох стадіях кругообігу, що забезпечує не тільки безперервність процесу виробництва, але і його ефективність. Однак, як зазначає А. В. Благодатний, в період

ринкового реформування економічної системи перебіг індивідуального відтворення у суб'єктів господарювання зазнає впливу об'єктивних чинників, пов'язаних з інституційною трансформацією виробничої діяльності (відсутністю розвинутої інфраструктури матеріально-технічного постачання; зростанням трансакційних витрат, пов'язаних з просуванням продукції до кінцевого споживача; знеціненням основного та оборотного капіталу внаслідок інфляційних процесів; зниженням платоспроможного попиту населення; несприятливим інвестиційним кліматом; стрімким ростом цін на фактори виробництва, зокрема на енергоносії; значним подорожчанням кредитних ресурсів). На його думку, ці чинники сповільнюють та затримують кругообіг оборотних засобів на кожній із стадій перетворення відповідних функціональних форм, що перешкоджає відшкодуванню вартості, авансованої у виробничий процес [16].

Зокрема, на стадії реалізації труднощі зі збутом готової продукції, пов'язані із зниженням платоспроможного попиту суб'єктів господарювання, зумовлюють істотне сповільнення трансформації авансованої вартості з товарної форми в грошову, що спричиняє порушення вартісного механізму обігу оборотних активів. Через велику питому вагу дебіторської заборгованості відбувається вилучення оборотних активів із сфери виробництва у сферу обігу, і, що дуже важливо, відбувається постійна незавершеність кругообігу оборотних активів.

Фактично велика заборгованість кількісно характеризує ступінь незавершеності кругообігу, тобто порушення вартісного механізму обігу оборотних активів, а отже, і відтворювального процесу. Це означає, що за таких умов оборотні активи не можуть безперешкодно проходити всі стадії кругообігу: грошову, виробничу і товарну. Авансування оборотних активів, яке відбувається на першій стадії кругообігу під час придбання та нагромадження виробничих запасів та друга продуктивна стадія, результатом якої є випуск продукції, не завершуються реалізацією. Відсутність грошової форми, якої мають набути оборотні активи на третій стадії кругообігу, не дає можливості в повному обсязі розпочати наступний кругообіг.

На виробничій стадії товарні запаси, утворені внаслідок затримок реалізації готової продукції, збільшують час перебування оборотних активів у виробничій формі та спричиняють неповне завантаження виробничих потужностей. Сповільнення кругообігу на

стадії виробництва та нестача грошових коштів від реалізації продукції позбавляють підприємства спиртопродуктового підкомплексу АПК можливостей для забезпечення виробничого циклу необхідними ресурсами. Отже, відбувається сповільнення операційного циклу підприємств спиртової галузі.

Важливого значення в сучасних умовах набуває організація економічно обґрунтованого кругообігу оборотних активів спиртових заводів та забезпечення його рівномірності. У зв'язку з цим вважаємо за необхідне рекомендувати підприємствам спиртової галузі розвивати промислову та комерційну логістику. При правильному застосуванні логістичних схем стає можливим рівномірне проходження оборотних активів через усі стадії кругообігу, не затримуючись ні на жодній з них, та рівномірне їх вивільнення з операційного циклу, для того щоб вступити в новий цикл.

Для подолання сезонності спиртові заводи повинні вдосконалювати галузеву структуру за рахунок збільшення асортименту продукції та запроваджувати раціональну її диверсифікацію. Так, на підприємствах спиртопродуктового підкомплексу доцільно розвивати не лише спиртове, а й лікеро-горілчане виробництво і поєднувати диверсифікацію зовнішніх та внутрішніх ринків продукції.

Для забезпечення безперервності кругообігу оборотних активів та раціонального їх формування потрібно враховувати особливості операційного циклу підприємств спиртової галузі. Це дозволяє знижувати рівень сезонності виробництва через збільшення асортименту продукції, виробництво якої забезпечуватиме рівномірніше авансування та вивільнення оборотних активів з операційного циклу. Збільшення оборотності оборотних активів спиртових заводів залежить від їх оптимальної структури та забезпечення ефективного використання.

1.3. Методика оцінки ефективності використання оборотних активів

Для підвищення ефективної діяльності підприємств спиртопродуктового підкомплексу АПК важливими є заходи, спрямовані на оптимальне використання оборотних активів. Оскільки фінансовий стан підприємств перебуває в прямій залежності від

ефективності використання оборотних активів, то вони зацікавлені в оптимальній організації операційного циклу з метою досягнення максимального економічного ефекту.

Погодимося з точкою зору Н. З. Соколової [87], яка вказує, що на первісному етапі керування оборотними активами підприємств слід вивчити:

- динаміку питомої ваги оборотних засобів у загальній сумі активів;

- співвідношення темпів зміни середньої їх суми з темпами зміни обсягів реалізації продукції;

- динаміку питомої ваги основних груп оборотних засобів у загальній сумі активів і тенденцію їх оборотності;

- динаміку показників ефективності використання оборотних засобів: коефіцієнта оборотності, тривалості одного обороту, коефіцієнта завантаження, рентабельності оборотних засобів.

Раціональне та ефективне використання оборотних активів сприяє підвищенню фінансової стійкості підприємств та їх платоспроможності. Вчені-економісти доводять, що ефективність використання оборотних активів характеризується системою взаємопов'язаних, взаємозалежних та взаємозумовлених показників. Окремі науковці [106] вважають, що ефективність використання оборотних активів характеризується лише швидкістю їх обігу, на думку інших – швидкість обігу оборотних активів є лише одним із показників ефективності їх використання [53, 81].

Не можна погодитись з концепцією одновимірної оцінки ефективності використання оборотних активів, яку пропонують деякі вчені-економісти. Так, М. Р. Ковбасюк вважає, що основним критерієм для оцінки ефективності використання повинна бути відносна мінімізація оборотних засобів, необхідних для господарської діяльності підприємств [53]. За цим критерієм він виокремлює дві групи показників: показники, які характеризують ефективність використання оборотних засобів на стадії виробництва та розраховуються на базі обсягу товарної продукції; та показники, що визначаються на основі обсягу реалізації продукції і характеризують ефективність використання як нормованих, так і ненормованих оборотних засобів, які застосовують на всіх стадіях кругообігу.

Більш ґрунтовної думки дотримується В.К. Савчук, який вважає, що основними критеріями визначення ефективності використання оборотних засобів є система показників, які характеризують

швидкість проходження коштів через окремі стадії кругообігу, економічну віддачу використовуваних коштів, а також темпи зростання їх відповідно до збільшення обсягу виробництва [81].

П. А. Лайко та М. В. Мних [62] застосовують для визначення ефективності використання оборотних засобів такі економічні показники, як капіталовіддача, капіталомісткість, прибутковість, коефіцієнт оборотності та розмір вивільнень, а Н. В. Колчина [99] додає сюди також показник рентабельності оборотних активів.

Найбільш до істини наблизились економісти [90, 99, 101], які визначають оборотність як найважливіший показник ефективності використання оборотних активів, що характеризується такими взаємопов'язаними показниками: коефіцієнтом оборотності, коефіцієнтом завантаження і тривалістю одного обороту.

Таким чином, вважаємо, що для оцінки фінансового стану підприємства і, зокрема, ефективності використання оборотних активів доцільно провести коефіцієнтний аналіз. М. В. Романовський визначає коефіцієнтний аналіз як вивчення рівня і динаміки відносних показників фінансового стану, які розраховуються як відношення величин балансових статей чи інших абсолютних показників, одержуваних на основі звітності або бухгалтерського обліку [101]. Під час аналізу фінансових коефіцієнтів їх значення порівнюються з базовими величинами, а також вивчається їх динаміка у звітному періоді та за минулі роки.

При використанні коефіцієнтного підходу можна застосовувати різну кількість фінансових коефіцієнтів. Положенням про порядок здійснення аналізу фінансового стану підприємств, що підлягають приватизації, затвердженим Наказом Міністерства України та Фонду державного майна України від 26 січня 2001 р. №49/121 установлюється порядок розрахунку коефіцієнтів, що характеризують фінансовий стан підприємства та їх нормативні значення.

Єдиного загально визнаного підходу використання інформації для кількісного визначення фінансової стійкості та її оцінки немає. Виділяють два основних підходи до визначення фінансової стійкості, відповідно до яких диференційованою є інформаційна база аналізу.

За першого підходу під час оцінки фінансового стану і фінансової стійкості підприємства орієнтуються винятково на дані балансу про джерела фінансування, тобто на капітал. Таким чином, оцінку фінансової стійкості підприємства проводять, використовуючи лише дані пасиву балансу. І. А. Бланк вважає, що коефіцієнти,

розраховані за даними пасиву балансу, є основними. Однак, на його думку, характеристика фінансової стійкості за допомогою таких показників буде не повною, адже важливо не тільки знати, звідки залучено кошти, а й куди їх вкладено, тобто яка структура вкладень [19].

За другого підходу для оцінки фінансової стійкості підприємства аналізують взаємозв'язок між активом і пасивом балансу, тобто простежують напрями використання коштів [18].

Вчені наголошують, що більш повним і з економічного погляду більш виправданим є другий підхід. Тому вони вважають, що повну оцінку фінансової стійкості підприємства слід здійснювати з використанням як коефіцієнтів, розрахованих за даними пасиву балансу, так і коефіцієнтів, що відображають взаємозв'язок між джерелами формування коштів підприємства і структурою вкладень [19, с. 53].

А. М. Ковальова вказує, що при коефіцієнтному методі запаси й витрати поділяються на залежні безпосередньо від зміни обсягів виробництва (сировина, матеріали, витрати на незавершене виробництво, готова продукція на складі) і не залежні від нього (запасні частини, малоцінні й швидкозношувані предмети, витрати майбутніх періодів). На її думку, по першій групі потреба в оборотних активах визначається, виходячи з їхнього розміру в базисному році й темпів зростання виробництва продукції в майбутньому році, а по другій групі – планується на рівні їх середніх залишків за кілька років [102].

В сучасній економічній літературі під оборотністю оборотних коштів розуміють тривалість одного повного кругообігу з моменту перетворення оборотних засобів у грошовій формі у виробничі запаси і до виходу готової продукції та її реалізації [81, 86, 104, 105]. Оборотність оборотних активів неоднакова на різних підприємствах і залежить від організації виробництва і збуту продукції, розміщення оборотних коштів та інших чинників.

Основним показником економічної ефективності використання оборотних активів, на думку багатьох вчених, є коефіцієнт оборотності, а інші (коефіцієнт завантаження і тривалість одного обороту) – похідні від нього [6, 26]. Коефіцієнт оборотності ($K_{об}$) визначається за формулою:

$$K_{об} = O_p : C_{об}, \quad (1.1)$$

де: O_p – річний оборот;

$C_{об}$ – середньорічна вартість оборотних активів.

Коефіцієнт оборотності оборотних активів показує кількість оборотів, які здійснили оборотні активи за певний період (рік, квартал, місяць). Збільшення кількості оборотів відбувається за рахунок зменшення часу виробництва й обігу. Час виробництва обумовлений технологічним процесом та рівнем технічного оснащення. Щоб його скоротити, треба вдосконалювати технології, механізувати й автоматизувати виробництво.

Прискорення оборотності оборотних активів виражається у вивільненні, тобто зменшенні потреби в них у зв'язку із підвищенням ефективності їх використання. Розрізняють абсолютне і відносне вивільнення оборотних активів. Абсолютне вивільнення відображає пряме зменшення потреби в оборотних активах, а відносне – як зміну величини оборотних активів, так і зміну обсягу реалізованої продукції.

Вивільнення оборотних активів має декілька позитивних ефектів:

- виробництво продукції відбувається при менших витратах оборотних коштів;
- вивільняються матеріальні ресурси;
- прискорюється надходження до бюджету відрахувань від прибутку;
- поліпшується фінансове становище підприємства, тому що вивільнені в результаті надпланового прискорення оборотності активів фінансові ресурси залишаються до кінця року в розпорядженні підприємства і можуть бути прибутково вкладені.

Аналіз багатьох проведених досліджень показує, що власні фінансові ресурси, які в даний час мають в своєму розпорядженні велика кількість вітчизняних підприємств, не можуть повною мірою забезпечити процес не тільки розширеного, але й простого відтворення.

Як уже було обґрунтовано, оборотні активи у процесі кругообігу проходять три стадії: грошову, виробничу і товарну. Оскільки на першій та третій стадії оборотні активи перебувають в сфері обігу, а на другій стадії – в сфері виробництва, то можна погодитись з вченими, які обґрунтовують доцільність визначення ефективності використання оборотних активів на стадії виробництва та обігу [98].

Вважаємо, що тут необхідно визначати коефіцієнт їх

оборотності окремо. Оборотність оборотних активів у сфері виробництва ($K_{в.}$) розраховується за формулою:

$$K_{в.} = O_{рв} : C_{ов}, \quad (1.2)$$

де: $O_{рв}$ – річний оборот оборотних активів в сфері виробництва;

$C_{ов}$ – середньорічна вартість оборотних активів у сфері виробництва.

Для визначення ефективності використання оборотних активів у сфері обігу ($K_{об.}$) в якості вихідної бази для розрахунку оборотності доцільно використовувати виручку від реалізації продукції, робіт чи послуг.

$$K_{об.} = P : C_{об}, \quad (1.3)$$

де: P – виручка від реалізації продукції;

$C_{об}$ – середньорічна вартість оборотних активів у сфері обігу.

Відзначимо, що чим більше оборотних активів буде задіяно в процесі виробництва та менше у сфері обігу, тим ефективніше, при інших рівних умовах, вони будуть використовуватись на підприємстві.

Аналіз ефективності функціонування оборотних активів у сфері виробництва та сфері обігу, на нашу думку, є необхідним, оскільки вони за своєю суттю пов'язані та обслуговують операційний цикл підприємства. Як відомо, операційний цикл підприємства являє собою період повного обігу всієї суми оборотних активів, у процесі якого відбувається зміна окремих їх видів [19].

Найважливішою характеристикою операційного циклу, що істотно впливає на обсяг, структуру та ефективність використання оборотних активів, є його тривалість [18]. Вона включає період часу від моменту витрачання підприємством коштів на придбання запасів матеріальних оборотних активів до надходження оборотних коштів за реалізовану ним продукцію і розраховується за формулою:

$$ТОЦ = P_{опа} + P_{овз} + P_{омп} + P_{овз}, \quad (1.4)$$

де: $ТОЦ$ – тривалість операційного циклу підприємства, днів;

$P_{опа}$ – період обороту середнього залишку оборотних активів;

$P_{овз}$ – період обороту матеріальних факторів виробництва в складі оборотних активів, днів;

$P_{омп}$ – період обороту запасів готової продукції, днів;

$P_{овз}$ – тривалість інкасації дебіторської заборгованості [15].

Як відомо, тривалість операційного циклу підприємства визначає загальний обсяг його оборотних активів. Середню річну

вартість оборотних активів ($C_{об}$) за період, що аналізується, визначимо за формулою:

$$C_{об} = t \times O_0, \quad (1.5)$$

де: O_0 – одноденний обсяг реалізації продукції підприємства в періоді, що аналізується.

Таким чином, при незмінному одноденному обсязі реалізації продукції загальна сума оборотних активів підприємства знаходиться у прямій залежності від тривалості його операційного циклу. Вона відіграє важливу роль у формуванні оборотних активів підприємств спиртопродуктового підкомплексу АПК, оптимізації джерел їх фінансування, пошуку шляхів підвищення ефективності їх використання. Крім того, тривалість окремих стадій операційного циклу істотно впливає на ступінь ліквідності оборотних активів, а, отже, і на платоспроможність підприємства.

Завдання полягає в тому, щоб зменшувати час, необхідний для виробництва і реалізації продукції. Цього можна досягнути завдяки впровадженню новітніх технологій, зменшенню виробничих запасів, зниженню дебіторської заборгованості, правильній маркетинговій політиці.

Зіставлення коефіцієнтів оборотності в динаміці за роками дозволяє виявити тенденції зміни ефективності використання оборотних активів.

Коефіцієнт завантаження оборотних активів (K_3) характеризує величину оборотних активів на 1 грн. реалізованої продукції:

$$K_3 = C_{об} : O_p, \quad (1.6)$$

Важливим показником, який характеризує ефективність використання оборотних активів на підприємстві є тривалість обороту, сутність якого полягає у кількості днів, протягом яких оборотні активи проходять усі стадії одного кругообігу. Цей показник розраховується як відношення кількості календарних днів періоду та коефіцієнту оборотності оборотних активів:

$$t = 360 : K_{об}. \quad (1.7)$$

Стратегія фінансового менеджменту на підприємстві повинна полягати у зменшенні днів обороту оборотних активів. Ефективне використання оборотних активів означає, що на всіх стадіях операційного циклу вони повинні знаходитись у мінімальних, але достатніх обсягах, які забезпечують безперервний процес розширеного відтворення при найменших затратах грошових, матеріальних та трудових ресурсів. Організація оборотних активів

повинна забезпечувати прискорення їх оборотності, підвищення ефективності використання. Тому необхідно розробляти заходи, які сприятимуть покращенню використання оборотних активів, підвищенню ефективності на виробництві.

Одним із важливих показників ефективного використання оборотних активів на підприємстві є його платоспроможність (фінансова стійкість). Аналіз фінансової стійкості проводиться з метою виявлення платоспроможності підприємства для забезпечення процесу безперервного виробництва та продажу продукції, тобто здатності розплачуватися за свої борги.

Фінансова стійкість залежить як від стабільності економічного середовища, в якому здійснюється діяльність підприємства, так і від результатів його функціонування, активного та ефективного реагування на вплив внутрішніх і зовнішніх чинників.

На думку А. М. Поддєрьогіна, фінансовий стан підприємства вважається стійким, якщо воно покриває власними коштами не менше 50% фінансових ресурсів, необхідних для здійснення нормальної господарської діяльності, ефективно використовує фінансові ресурси, дотримується фінансової, кредитної та розрахункової дисципліни, тобто, є платоспроможним [105]. Аналіз фінансового стану дозволяє визначити рівень ефективності управління фінансовими ресурсами підприємства за період, що досліджується.

В сучасних умовах важливим є визначення оптимального обсягу фінансових ресурсів суб'єкта господарювання відповідно до його потреб, адже недостатня фінансова стійкість призводить до втрати платоспроможності підприємства і нестачі оборотних активів для підтримання безперервності операційного циклу, а надлишкова – перешкоджає розвитку через виникнення зайвих запасів та резервів. Таким чином, економічна сутність фінансової стійкості полягає в оптимальному формуванні, розподілі та використанні грошових ресурсів підприємства, передусім, оборотних активів.

Н. В. Колчина вважає, що аналіз платоспроможності (фінансової стійкості) підприємства здійснюється за даними балансу підприємства, характеризує структуру джерел фінансування оборотних засобів підприємства, ступінь фінансової стійкості і незалежності підприємства від зовнішніх джерел фінансування діяльності [99].

Сутність коефіцієнтного підходу до аналізу платоспроможності

(фінансової стійкості) підприємства полягає в обчисленні низки фінансових коефіцієнтів. Для аналізу платоспроможності (фінансової стійкості) підприємства використовують такі показники (коефіцієнти):

– коефіцієнт платоспроможності (автономії), що показує, яку частину у загальних вкладеннях у підприємство складає власний капітал. Він характеризує фінансову незалежність підприємства від зовнішніх джерел фінансування його діяльності. Мінімальне (нормативне) значення коефіцієнта автономії $K > 0,5$. Таке значення цього показника дає змогу припустити, що всі зобов'язання підприємства можуть бути покриті власними активами. Збільшення коефіцієнта автономії свідчить про більшу фінансову незалежність, підвищення гарантії погашення підприємством своїх зобов'язань. Отже, більший коефіцієнт автономії є доказом кращого фінансового стану підприємства;

– коефіцієнт забезпеченості власними оборотними активами. Величина власних оборотних коштів традиційно є одним з основних абсолютних показників оцінки ліквідності та платоспроможності підприємства. Економічне трактування показника власних оборотних активів полягає у величині суми оборотних коштів, які залишаються у розпорядженні підприємства після розрахунків за короткостроковими зобов'язаннями. По-іншому можна сказати, що це характеристика свободи маневру і фінансової стійкості підприємства з позиції короткострокової перспективи;

– коефіцієнт співвідношення кредиторської і дебіторської заборгованості, який розраховується як відношення кредиторської заборгованості до дебіторської заборгованості. Значення коефіцієнта повинно бути менше 1,0. Якщо кредиторська заборгованість перевищує дебіторську заборгованість, то необхідно з'ясувати причини такого стану (наприклад, це може бути пов'язане з труднощами при реалізації продукції тощо);

– коефіцієнт маневреності власного капіталу. Коефіцієнт показує, яка частина власних коштів вкладена у найбільш мобільні активи. Чим вища частка цих коштів, тим більше у підприємства можливість для маневрування своїми засобами. Значення цього показника може відчутно варіюватися в залежності від структури капіталу і галузевої належності підприємства [15].

У додатку Д, табл. Д.1 показана сутність та алгоритм розрахунків коефіцієнтів платоспроможності (фінансової стійкості).

Показники рентабельності характеризують прибутковість діяльності підприємства. Коефіцієнти оцінки рентабельності (прибутковості) характеризують здатність підприємства генерувати необхідний прибуток в процесі своєї господарської діяльності і визначають загальну ефективність використання активів і вкладеного капіталу з урахуванням факторів ризику [105].

Аналіз рентабельності підприємства здійснюється шляхом розрахунку таких показників (коефіцієнтів):

- коефіцієнта рентабельності активів, що характеризує, наскільки ефективно підприємство використовує свої активи для отримання прибутку, тобто показує, який прибуток приносить кожна гривня, вкладена в активи підприємства. Він розраховується як відношення чистого прибутку підприємства до середньорічної вартості активів;

- коефіцієнта рентабельності власного капіталу, який розраховується як відношення чистого прибутку підприємства до середньорічної вартості власного капіталу і характеризує ефективність вкладення засобів в дане підприємство;

- коефіцієнта рентабельності діяльності, що розраховується як відношення чистого прибутку підприємства до чистої виручки від реалізації продукції (робіт, послуг) і характеризує ефективність господарської діяльності підприємства [38] (додаток Д, табл. Д.2).

Для характеристики ефективності використання оборотних активів підприємства суттєве значення має рівень ліквідності оборотних активів. Ліквідність підприємства – це можливість погашення короткострокових активів за допомогою оборотних коштів. Можна визначити ліквідність як швидкість реалізації, продажу, перетворення матеріальних чи інших цінностей у грошові кошти для покриття поточних фінансових зобов'язань. Ліквідність активу – це можливість його продажу і отримання грошових коштів, а під ступенем ліквідності розуміється швидкість, з якою можна продати цей актив. Чим швидше можна продати актив, тим вища його ліквідність.

У сучасній економічній літературі та нормативних документах для визначення ліквідності використовують різні показники, але найчастіше використовують такі:

- коефіцієнт покриття – визначає співвідношення усіх поточних активів до поточних зобов'язань і характеризує достатність оборотних активів підприємства для погашення своїх боргів протягом

року. Значення показника може змінюватись за галузями і видами діяльності, а його ріст у динаміці звичайно розглядається як позитивна тенденція;

– коефіцієнт швидкої ліквідності за смисловим призначенням аналогічний коефіцієнту поточної ліквідності. Проте він обчислюється за вужчим числом поточних активів, коли з розрахунку виключена найменш ліквідна їх частина – виробничі запаси. У західній літературі приводиться орієнтовне нижнє значення показника – 1, однак ця оцінка також має умовний характер. Тим не менше, їй можна дати обґрунтоване тлумачення. Кредиторська та дебіторська заборгованості являють собою деяку форму взаємного кредитування контрагентів, що знаходяться в ділових відносинах. Логічно припустити, що в цілому по економіці суми наданого та отриманого кредитів рівні. Будь-яке підприємство має прагнути до того, щоб сума кредиту, наданого покупцям, не перевищувала величини кредиту, отриманого від постачальників. Існує також точка зору, що цей показник характеризує очікувану платоспроможність підприємства на період, рівний середньої тривалості одного обороту дебіторської заборгованості при цьому $K = 1$ характеризує платоспроможність підприємства на перспективу 15–30 днів [76, с. 87];

– коефіцієнт абсолютної ліквідності є найбільш жорстким критерієм ліквідності підприємства і показує, яка частина короткострокових позикових зобов'язань може бути при необхідності погашена негайно [12, 15, 40, 71].

Під час встановлення нормативних меж цього показника виникають деякі труднощі, зумовлені високою мінливістю величини грошових коштів підприємства. Ця мінливість викликана, насамперед, абсолютною ліквідністю грошових коштів, тобто можливістю використовувати ці кошти для реагування на різкі зміни бізнес-середовища або для участі в короткострокових інвестиційних проектах. Рекомендаційна нижня межа показника, що наводиться в західній літературі – 0,2. У вітчизняній практиці фактичні середні значення розглянутих коефіцієнтів ліквідності, як правило, значно нижче значень, що згадуються в західних літературних джерелах і цей показник варіює в межах від 0,2 до 0,35 [15] (додаток Д, табл. Д.3).

Коефіцієнти ліквідності характеризують здатність підприємства розрахуватись за своїми поточними зобов'язаннями протягом

відповідного періоду. На думку М. Д. Білик, зміст цих показників полягає у порівнянні величини поточних заборгованостей підприємства та його оборотних коштів, які повинні забезпечити погашення цих заборгованостей [15].

Аналіз ліквідності підприємства – це аналіз можливості для підприємства покрити всі його фінансові зобов'язання. Він здійснюється за даними балансу та дозволяє визначити спроможність підприємства сплачувати свої поточні зобов'язання. Досліджено, що в більшості випадків досягнення високої ліквідності суперечить забезпеченню більш високої прибутковості. Найбільш раціональна політика полягає у забезпеченні оптимального поєднання ліквідності і прибутковості підприємства.

У цьому випадку необхідно проводити поглиблений аналіз фінансової діяльності підприємства, згрупувавши всі оборотні активи за категоріями ризику. Наприклад, існує значна ймовірність того, що дебіторську заборгованість буде перетворено в грошову форму швидше, ніж незавершене виробництво. При цьому активи, які використовуються лише з певною метою, мають більший рівень ризику, ніж активи, які мають різне призначення. Чим більше грошових коштів вкладено в активи з високим рівнем ризику, тим меншою є ліквідність підприємства. Згруповані оборотні активи показані у таблиці 1.4.

Таблиця 1.4

Групування оборотних активів за рівнями ризику

Рівні ризику	Група поточних активів
Мінімальний	Наявні грошові засоби, короткострокові цінні папери, які швидко реалізуються.
Невисокий	Дебіторська заборгованість підприємств з нормальним фінансовим становищем + запаси (крім залежалих) + готова продукція, яка користується попитом.
Середній	Продукція виробничо-технічного призначення, незавершене виробництво, витрати майбутніх періодів.
Високий	Дебіторська заборгованість підприємств, які знаходяться у важкому фінансовому становищі, запаси готової продукції, яка вийшла із вжитку, залежалі запаси, неліквіди.

Джерело: власна розробка автора

Аналіз ділової активності визначається швидкістю обороту фінансових ресурсів підприємства і показує ефективність виробничої діяльності підприємства. Коефіцієнти ділової активності можуть

виражатися в днях, а також у кількості оборотів того або іншого ресурсу підприємства за період, що аналізується.

До показників ділової активності підприємства належать:

– коефіцієнт оборотності активів, який характеризує, наскільки ефективно використовуються активи з точки зору обсягу реалізації, оскільки показує, скільки гривень реалізації припадає на кожну гривню, вкладену в активи підприємства. Іншими словами, скільки разів за звітний період активи здійснили оборот у процесі реалізації продукції. Він розраховується як відношення чистої виручки від реалізації продукції до середньорічної вартості активів;

– коефіцієнт оборотності оборотних активів як відношення виручки (валового доходу) від реалізації продукції, без урахування податку на додану вартість та акцизного збору до суми оборотних активів підприємства. Зменшення значення цього коефіцієнта на кінець звітного періоду в порівнянні з його значенням на початок року свідчить про уповільнення обороту оборотних засобів.

До показників, що характеризують ефективність використання оборотних активів, належить також час обороту ($Ч_о$), що розраховується як відношення кількості календарних днів звітного періоду до коефіцієнта оборотності:

$$Ч_о = T : K_о, \quad (1.8)$$

де: T – кількість календарних днів звітного періоду,

$K_о$ – коефіцієнт оборотності [19].

Час обороту вказує на кількість днів, що були необхідні підприємству для поповнення його оборотних активів;

– коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості. М.Д. Білик, зазначає, що цей показник розраховується як відношення чистої виручки від реалізації продукції (робіт, послуг) до середньорічної величини кредиторської заборгованості і показує швидкість обертання кредиторської заборгованості підприємства за період, що аналізується, розширення або зниження комерційного кредиту, що надається підприємству [15]. За допомогою коефіцієнта оборотності кредиторської заборгованості аналізується період часу, протягом якого підприємство погашає кредиторську заборгованість;

– коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості, що показує, скільки оборотів здійснено за рік коштами, вкладеними до розрахунків. Він обчислюється шляхом ділення загального обсягу виручки від реалізації продукції до середнього обсягу дебіторської заборгованості. За допомогою цього показника можна розрахувати

так званий період інкасації, тобто час, протягом якого дебіторська заборгованість обернеться у грошові кошти. Для цього тривалість звітного періоду (наприклад, 1 рік) необхідно поділити на коефіцієнт оборотності. Це буде період інкасації, тобто час очікування підприємством одержання грошей від дебіторів;

– коефіцієнт оборотності власного капіталу як показника ефективності використання власного капіталу підприємства. Показує швидкість обороту вкладеного власного капіталу або активність коштів, якими ризикують акціонери. Розраховується як відношення чистої виручки від реалізації продукції (робіт, послуг) до середньорічної величини власного капіталу підприємства. Особливістю цього показника є те, що нормативного значення він не має і є індивідуальним для кожного підприємства;

– коефіцієнт оборотності позикового капіталу, який відображає інтенсивність його використання на підприємстві, тобто характеризує наскільки швидко позиковий капітал, що використовується підприємством в цілому та за окремими елементами обертається в процесі його господарської діяльності (додаток Д, табл. Д.4).

За результатами коефіцієнтного аналізу робляться висновки щодо абсолютної величини та структури балансу, динаміки та тенденцій зміни вартості активів підприємства, структури та джерел формування оборотних активів підприємства порівняно з попередніми роками, зазначивши позитивні та негативні тенденції таких змін.

Особливу увагу слід приділити дослідженню основних чинників, що вплинули на зміну оборотності та тривалості обертання оборотних активів. Окремі економісти [33] для визначення ефективності використання оборотних активів використовують техніко-економічні показники (коефіцієнт виходу готової продукції з вихідної сировини, матеріаломісткість, матеріаловіддача, ритмічність виробництва продукції), які дають можливість через співставлення фактичної наявності оборотних активів на певну дату в натуральному та вартісному виразі з їх нормами і нормативами визначити рівень ефективності їх використання.

Учені-економісти виокремлюють такі принципові підходи до формування оборотних активів:

– консервативний підхід передбачає повне задоволення поточної потреби в усіх видах оборотних активів, що забезпечують нормальний хід операційної діяльності, створення великих резервів

на випадок непередбачуваних обставин у забезпеченні підприємств сировиною та матеріалами, погіршення внутрішніх умов виробництва продукції, затримки оплати дебіторської заборгованості, активізації попиту покупців тощо. Він гарантує мінімізацію операційних та фінансових ризиків, проте негативно впливає на ефективність використання оборотних активів – їх оборотність та рівень рентабельності;

– помірний підхід спрямований на забезпечення повного задоволення поточної потреби в усіх видах оборотних активів та створення нормальних страхових резервів на випадок порушень під час операційної діяльності підприємства. При такому підході забезпечується середнє для господарських умов співвідношення між рівнем ризику та ефективності використання оборотних активів;

– агресивний підхід полягає в мінімізації усіх форм страхових резервів за окремими видами оборотних активів. При відсутності збоїв у ході операційної діяльності такий підхід до формування оборотних активів забезпечує найвищий рівень ефективності їх використання. Проте будь-які збої у здійсненні нормального ходу операційної діяльності, спричинені дією внутрішніх та зовнішніх чинників, призводять до суттєвих фінансових втрат через скорочення обсягів виробництва та реалізації продукції [18, 95].

Таким чином, вибрані принципові підходи до формування оборотних активів підприємств, виражаючи різне співвідношення між рівнем ефективності їх використання та ризику, сприяють визначенню обсягу цих засобів та їх рівню відносно обсягу операційної діяльності.

Узагальнюючи аналіз ефективності використання оборотних активів, слід підкреслити, що не можна обмежуватись характеристикою окремих показників, що відображають вплив певної групи чинників. Необхідно розглянути вплив всіх чинників в їх взаємозалежності, які визначають тенденції у використанні оборотних активів конкретного підприємства. Тому для об'єктивної оцінки ефективності використання оборотних активів підприємств доречно використовувати комплексну систему показників.

Таким чином, методика оцінки ефективності використання оборотних активів підприємствами передбачає застосування різноманітних коефіцієнтних показників, які забезпечать здійснення конкретного аналізу їх фінансового стану. Це, в свою чергу, дозволяє показати резерви для росту оборотності й рентабельності оборотних активів, скоротити тривалість виробничого й фінансового циклів.

РОЗДІЛ 2

ДІАГНОСТИКА ФОРМУВАННЯ І ВИКОРИСТАННЯ ОБОРОТНИХ АКТИВІВ ПІДПРИЄМСТВ

2.1. Аналіз забезпеченості підприємств оборотними активами

З переходом до ринкових методів господарювання змінилися умови діяльності підприємств усіх галузей економіки країни. Ці зміни характеризуються, насамперед, різким зниженням розмірів капітальних вкладень, значним підвищенням цін на сировину та паливо, конкурентною боротьбою та необхідністю пошуку ринків збуту виробленої продукції тощо.

Матеріальною основою процесу виробництва, як відомо, є засоби праці та предмети праці, які утворюють засоби виробництва. З огляду на різницю в характері функціонування в процесі виробництва й способі перенесення вартості на продукт, що створюється, виробничі засоби підприємств поділяються на основні та оборотні. Основні засоби обслуговують процес виробництва протягом тривалого часу і свою вартість на створений продукт переносять частинами, а оборотні засоби споживаються протягом одного кругообігу, при цьому свою вартість на готову продукцію вони переносять повністю. Методологічною основою такого поділу виробничих засобів підприємства є положення про основний та оборотний капітал, розроблене К. Марксом, хоча існують і деякі інші погляди.

Виробничі засоби ефективно функціонують тільки при оптимальному співвідношенні основних засобів та оборотних активів. Окремі економісти [53] вважають, що необхідно визначати співвідношення між основними засобами та матеріальною частиною оборотних активів. Але ці частини авансованих засобів неоднорідні за своїм економічним складом, оскільки при порівнянні основних засобів з матеріальними оборотними активами не розглядається частина авансованих засобів, що функціонують в сфері обігу.

В сучасних умовах теза про те, що «при виборі показників, які характеризують співвідношення між різними частинами авансованої вартості, необхідно враховувати їх економічну роль у процесі виробництва та кругообороту» [36, с. 41], набуває нового значення. І це пов'язане з якісними змінами останніх під впливом НТР та

структурних зрушень. Тому для характеристики пропорцій формування виробничих засобів підприємств необхідно використовувати показники співвідношення між основними засобами й оборотними активами та основними засобами і оборотними активами сфери виробництва.

Аналіз динаміки пропорцій формування виробничих засобів Бершадського МПД (табл. 2.1) показав, що в середньому за 2009–2017 рр. на 1 грн. основних засобів припадало 1,18 грн. оборотних активів. Більшість економістів доводять, що найоптимальнішим є формування основних та оборотних засобів у співвідношенні 1: 0,5 [46].

Таблиця 2.1

Динаміка співвідношення між основними засобами та оборотними активами і частка оборотних активів в активах Бершадського МПД*

Роки	Оборотних активів на 1 грн. основних засобів		Питома вага в активі балансу, %	
	всього	в т.ч. оборотних активів у сфері виробництва	основних засобів	оборотних активів
2009	1,59	0,46	34,3	54,5
2010	1,33	0,43	38,4	51,0
2011	1,15	0,31	42,8	49,0
2012	1,27	0,44	40,6	51,5
2013	1,08	0,35	42,5	45,7
2014	0,75	0,29	51,9	39,1
2015	1,05	0,48	45,9	47,2
2016	1,01	0,39	46,5	48,2
2017	1,02	0,29	32,9	56,5
В середньому за 2009 – 2017 рр.	1,18	0,38	41,8	49,3

* розраховано за даними Бершадського МПД

В аналізі оборотних активів важливу роль відіграє їх структура як співвідношення між елементами в загальній сумі оборотних активів. На неї впливають особливості організації конкретного виробництва, матеріально-технічного забезпечення, прийнятий порядок розрахунків за товарно-матеріальні цінності. Вивчення структури є основою прогнозування перспективних змін у складі оборотних активів.

Важливим показником структури оборотних активів є співвідношення між засобами, вкладеними в сферу виробництва й у сферу обігу. Від правильного розподілу сукупної суми оборотних активів між сферою виробництва й сферою обігу багато в чому залежать їхнє нормальне функціонування, швидкість оборотності й повнота виконання властивих їм функцій.

Аналіз даних табл. 2.1 свідчить про те, що відбувається погіршення співвідношення між основними засобами та оборотними активами сфери виробництва. Так, в 2017 р. цей показник становив 0,29, що на 0,17 менше, ніж в 2009 р. В середньому за 2009–2017 рр. співвідношення між основними засобами та оборотними активами сфери виробництва становило 0,38. Таким чином, основна частина оборотних активів була зосереджена у сфері обігу, що призводило до зниження ефективності їх використання.

Протягом останніх років також знижується частка оборотних активів у активі балансу. Основними причинами зниження забезпеченості підприємств оборотними активами став їх важкий фінансовий стан. Так, багато вітчизняних підприємств є неплатоспроможними, а окремі навіть стають банкрутами.

Як свідчить огляд сучасних літературних джерел, для визначення показника забезпеченості підприємств оборотними активами та розрахунку їх структури окремі економісти використовують їх вартість на початок або кінець року [64]. Проте показники, обчислені таким чином, відображають результати лише проміжного (часового) характеру – закономірність розміщення та рівень забезпеченості оборотними активами на певну дату, що зумовлено рухливістю та зміною форм оборотних активів у процесі операційного циклу.

На нашу думку, для визначення забезпеченості оборотними активами необхідно враховувати галузеву специфіку підприємств, зокрема, спиртопродуктового підкомплексу АПК та використовувати їх середньорічну вартість, для розрахунку якої визначають залишки на кінець кожного місяця чи кварталу в періоді. Така методика є найоптимальнішою в сучасних умовах, тому що дозволяє виявити структурні зміни оборотних активів та недоліки в їх організації, полегшити розробку наукової методики нормування оборотних активів з метою підвищення ефективності їх використання.

Забезпеченість матеріальними оборотними активами характеризується натуральними (кількісними) та вартісними

показниками. Проте в сучасних умовах нестабільної вартісної оцінки перевага надається натуральним (кількісним) показникам. Це пояснюється тим, що ціни на матеріальні оборотні активи (наприклад, сировину), які становлять переважну частку в структурі оборотних активів, постійно зростають.

Структура оборотних активів підприємств повинна забезпечувати достатній рівень ліквідності оборотних активів та їх раціональне розміщення за сферами їх функціонування. Тому оптимізація структури оборотних активів повинна, по-перше, забезпечувати повне та ефективне використання їх окремих видів, а по-друге – підвищувати їх потенційну здатність приносити прибуток. Ці принципи відображають політику управління оборотними активами та спрямування в процесі їх формування.

Потреба в оборотних активах підприємств спиртопродуктового підкомплексу АПК протягом року є нерівномірною, що зумовлено специфічними особливостями їх операційного циклу. Тому формуючи оборотні активи у розмірі максимального обсягу, в певні періоди частина їх була б надлишковою та не використовувалася б у процесі виробництва.

Разом з тим, оборотні активи, сформовані у мінімальному розмірі, окремі періоди були б недостатніми. Таке протиріччя вимагає в процесі формування оборотних активів підприємств спиртової галузі визначення їх сезонної потреби, яка розраховується як різниця між максимальною та мінімальною потребою в них протягом року.

Враховуючи це, окремі економісти пропонують за періодом функціонування оборотних активів визначати їх постійну частину, яка визначає мінімальну потребу в оборотних активах та не змінюється за обсягом використання, та змінну – яка коливається відповідно до сезонних потреб виробництва і реалізації продукції [19, 20, 22, 24].

Сума постійної частини оборотних активів визначається на основі розрахунку середньої суми оборотних активів підприємства, скоригованої на коефіцієнт їх мінімального рівня за аналізований період:

$$P_{\text{пост}} = P \times K_{\text{мін}}, \quad (2.1)$$

де: $P_{\text{пост}}$ – сума постійної частини оборотних активів за попередній період;

P – середня сума оборотних активів за попередній період;

$K_{\text{мін}}$ – коефіцієнт мінімального рівня оборотних активів за

попередній період [19].

Прогнозування змінної частини оборотних активів на майбутній період визначається з врахуванням розрахованої суми постійної частини оборотних активів через внесення майбутніх змін умов виробництва, постачання та збуту тощо та розраховується як сума оборотних активів підприємства, скоригованої на сезонну різницю між коефіцієнтом максимального та мінімального рівнів оборотних активів:

$$P_{зм} = P \times (K_{маx} - K_{мін}), \quad (2.2)$$

де: $P_{зм}$ – сума змінної частини оборотних активів за попередній період;

$K_{маx}$ – коефіцієнт максимального рівня оборотних активів за попередній період;

$K_{мін}$ – коефіцієнт мінімального рівня оборотних активів за попередній період [19].

В результаті проведеного аналізу динаміки сезонного рівня оборотних активів Бершадського МПД в 2008–2017 рр. (рис. 2.3) встановлено, що за попередній період сума постійної частини оборотних засобів складає 35,6 тис. грн., а змінної частини – 95,6 тис. грн. Отже, для Бершадського МПД оптимальним є формування оборотних активів у співвідношенні їх постійної та змінної частини 1:2,7.

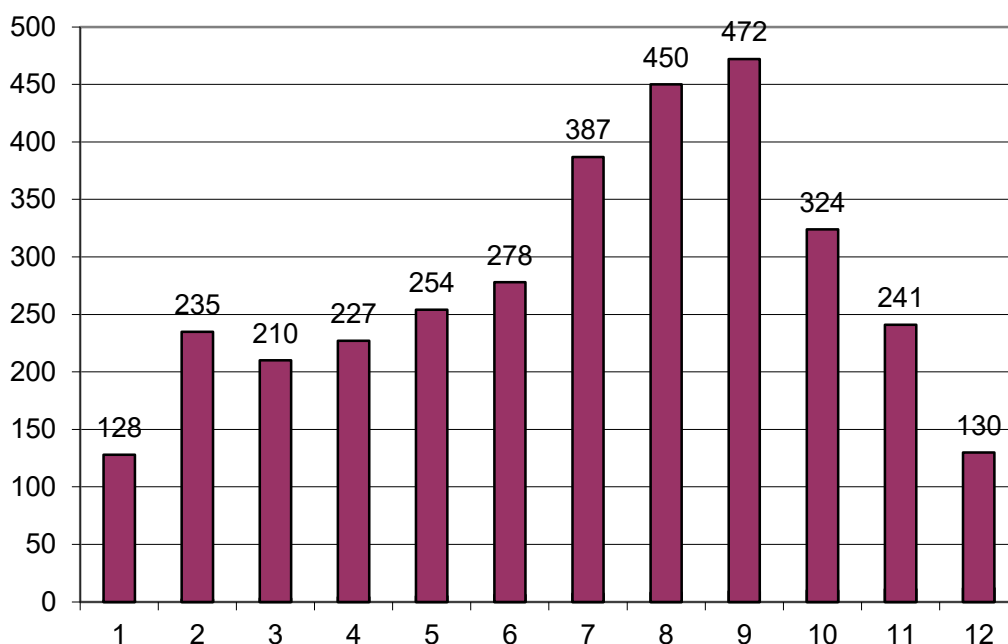

Рис. 2.3. Динаміка сезонного рівня оборотних активів Бершадського МПД за 2008–2017 рр., тис. грн.*

* розроблено за даними Бершадського МПД

Таке розмежування оборотних активів дає можливість вибору джерел їх фінансування: за рахунок власних та прирівняних до них джерел формують постійну частину потреби в оборотних активах та середню суму їх змінної частини, а за рахунок залучених коштів, зокрема короткострокових кредитів, – залишкову суму змінної частини оборотних активів. Такий підхід до формування оборотних активів, на наш погляд, дозволить задовольняти поточну потребу в оборотних активах та створити їх оптимальні страхові резерви, що є необхідною умовою їх ефективного використання.

Отже, в сучасних умовах для оцінки рівня забезпеченості оборотними активами підприємств необхідно досліджувати пропорції формування між основними та оборотними активами, порівнювати фактичну наявність матеріальних оборотних активів з потребою в них.

Поряд з визначенням показників, що характеризують загальний обсяг оборотних активів (забезпеченість), важливе значення має аналіз їх складу та структури. Тому в процесі аналізу оборотних активів підприємства в першу чергу слід вивчити зміни в їхньому складі й структурі і дати їм оцінку.

Вивчення структури оборотних активів дозволяє визначити обсяг оборотних коштів, що вкладені на стадіях операційного циклу, та дослідити їх розміщення у сферах виробництва та обігу.

Аналізуючи структуру оборотних активів, слід мати на увазі, що стійкість фінансового стану значною мірою залежить від оптимального розміщення засобів за стадіями процесу кругообігу: постачання, виробництва і збуту продукції. У процесі аналізу, насамперед, необхідно вивчити зміни в наявності й структурі оборотних активів. Стабільна структура оборотних активів свідчить про стабільний, добре налагоджений процес виробництва й збуту продукції.

Як відомо, основне призначення оборотних активів полягає у забезпеченні безперервності та ритмічності процесів виробництва та обігу. Перебуваючи у постійному русі, оборотні активи здійснюють безперервний кругообіг, в процесі якого вони одночасно знаходяться в сфері виробництва та обігу. Оскільки активи у сфері виробництва беруть безпосередню участь у створенні нової вартості, а активи, що перебувають у сфері обігу є лише носіями створеної вартості, то ефективність використання оборотних активів буде тим вища, чим більша їх частина буде знаходитись у сфері виробництва.

Структура оборотних активів Бершадського МПД у 2009–2017 рр. показана у додатку Е.

Аналіз структури оборотних активів у 2008–2017 рр. Бершадського МПД показує позитивну тенденцію до збільшення питомої ваги оборотних активів у сфері виробництва (додаток Ж). Так, наприклад, у 2009 р. підприємство мало недостатньо активів у сфері виробництва – їх питома вага в структурі оборотних активів становила усього лише 17,3 %; частка сировини й матеріалів становила 16 %; незавершеного виробництва – 2,8; у витрати майбутніх періодів вкладали лише 0,2 % від усіх поточних активів. Але протягом 2011–2017 років відбувалось незначне поступове підвищення частки оборотних засобів у виробничій сфері на 21,2 % (до 38,5 %) та їх скорочення у сфері обігу (від 82,7 % до 61,5 % відповідно) за рахунок покращення розрахунково-платіжної дисципліни та удосконалення форм розрахунків.

Перебування оборотних активів на стадії обігу є необхідною умовою підтримання безперервності операційного циклу, але надлишкове їх вилучення зі сфери виробництва в сферу обігу створює нестачу оборотних активів у виробничому процесі. Протягом 2009–2012 років відбулось найбільш значне підвищення частки оборотних активів у цій сфері (від 72,4 % до 82,7 %) за рахунок збільшення дебіторської заборгованості.

Поява дебіторської заборгованості є об'єктивним процесом у господарській діяльності при системі безготівкових розрахунків, так само, як і виникнення кредиторської заборгованості. Отже, дебіторська заборгованість не завжди утворюється внаслідок порушення розрахунково-платіжної дисципліни та погіршує показники фінансового стану підприємства. Тому її не завжди можна вважати відволіканням власних активів з обігу, оскільки її певна частина є об'єктом авансового кредитування, а, отже, не впливає на платоспроможність підприємства.

Питома вага готової продукції в структурі оборотних активів у сфері обігу у 2009 р. становила 22,4 %. У 2013 році середньорічні залишки готової продукції скоротилися на 4197 тис. грн. (48 %), а в структурі оборотних активів становили уже 16,7 %. У 2017 році також відбулось подальше скорочення запасів готової продукції і в структурі оборотних активів її питома вага склала 16,8 %. Зменшення середньорічних залишків готової продукції свідчить про те, що поступово збільшується попит на продукцію підприємства.

У структурі оборотних активів підприємств, що досліджуються, питома вага найбільш ліквідних активів – грошових коштів та їх еквівалентів є невеликою (1,9 % у 2009 р., 1,1 % у 2014 р. та 4,2 % у 2017 р.), але має тенденцію до збільшення: в 2009 р. – залишок коштів становив 2000 тис. грн.; в 2011 р. скоротився до 1458 тис. грн., а у 2017 р. склав 4648 тис. грн. Підприємство повинне мати кошти для ведення поточної діяльності на випадок непередбачених витрат та ймовірних ефективних капіталовкладень. Нестача коштів у потрібний момент пов'язана з ризиком переривання виробничого процесу, можливим невиконанням зобов'язань або із втратою можливого додаткового прибутку.

Незавершене виробництво займає невелику питому вагу у поточних активах підприємства (від 1,1 % у 2009 р. до 2,4 % у 2017 р.). Таке збільшення залишків незавершеного виробництва свідчить про незначне розширення виробництва.

Дебіторська заборгованість за питоною вагою у структурі оборотних активів мала тенденцію до зменшення – з 53,2 % у 2012 р. до 38,3 % у 2017 р. Зниження дебіторської заборгованості є показником поліпшення фінансової дисципліни на підприємстві. За аналізований період у структурі дебіторської заборгованості значну частку становила прострочена заборгованість, наявність якої означає ріст ризику неповернення боргів та зменшення прибутку, створюючи реальну загрозу неплатоспроможності підприємства.

При систематичній затримці надходжень виручки за реалізовану продукцію грошові кошти на поточному рахунку Бершадського МПД становили незначну частку (0,5–4,2 %). Таким чином, вони втратили платоспроможність через вилучення частки найбільш ліквідних активів. Через нестачу грошових коштів підприємство не змогло в повному обсязі придбати оборотні активи. Так, в 2017 р. у складі оборотних активів функціонувало 35,6 % виробничих запасів, що на 4,8 % менше, ніж у 2008 році.

Для визначення основних тенденцій формування виробничих запасів проведено аналіз їх структури (табл. 2.2). У структурі виробничих запасів найбільшу частку займає сировина (64,9 % у 2010 р. та 67,4 % у 2017 р.), що зумовлено високими цінами на неї та необхідністю її накопичення у зв'язку з сезонністю виробництва. Незначна питома вага основних та допоміжних матеріалів (у 2017 р. – 5,7 % та 4,8 %) пов'язана зі створенням запасів цукру, тари,

ферментів тощо, необхідних для забезпечення технологічних процесів виробництва продукції.

Таблиця 2.2

Динаміка структури виробничих запасів Бершадського МПД, % *

Види виробничих запасів	2010 р.	2015 р.	2017 р.
Сировина	64,9	51,5	67,4
Основні матеріали	6,1	5,2	5,7
Допоміжні матеріали	1,6	3,7	4,8
Паливо	19,3	35,2	17,0
Тара і тарні матеріали	0,3	0,1	0,1
Запасні частини	4,7	3,3	2,9
Малоцінні швидкозношувані предмети	1,2	0,4	1,0
Інші	1,9	0,6	1,1
Всього виробничих запасів в структурі засобів сфери виробництва	95,9	90,3	90,0
Всього виробничих запасів в структурі оборотних засобів	51,0	43,7	42,5
Всього виробничих запасів в структурі балансу	25,3	24,5	23,2

* розроблено за даними Бершадського МПД

У малоцінні та швидкозношувані предмети і запасні частини вкладено відповідно лише 2,9 % та 1,0 % оборотних активів, що зумовлено необхідністю створення їх запасів для ремонту обладнання. Протягом останніх років підприємство значно менше стали витратити коштів на закупівлю запасних частин, що призводить до зношеності технологічного обладнання і, як наслідок, до зменшення кількості та якості виробленої продукції. З додатку видно, що Бершадське МПД у структурі виробничих запасів у 2015–2017 роках мало частку палива – 17,0–35,2 %%. Такі необґрунтовано великі запаси є результатом великої енергомісткості технологічних процесів і, як наслідок, показником неефективного використання оборотних активів у сфері виробництва.

У цілому, протягом останніх років відбувалось значне збільшення виробничих запасів як в структурі оборотних активів, так і у структурі балансу. Таким чином, спостерігається збільшення вкладень у оборотні активи, яке не завжди визначається економічно обґрунтованими критеріями. У зв'язку з цим, вважаємо, що з метою

оптимізації необхідно на підприємстві застосовувати методику нормування оборотних активів, щоб на її основі визначати величину нормативу виробничих запасів, урахувавши умови виробництва.

Як відомо, структура оборотних активів формується під впливом багатьох чинників виробничого, організаційного та економічного характеру, основними з яких є: тривалість виробничого та фінансового циклів; вид продукції, що виготовляється; організація матеріально-технічного постачання тощо.

Розглядаючи структуру оборотних активів підприємства, звернемо увагу на те, що їх основна частина зосереджена у сфері обігу. Це відбулось за рахунок збільшення нереалізованої продукції та дебіторської заборгованості. Велика питома вага дебіторської заборгованості у складі оборотних активів свідчить про неплатоспроможність частини покупців та неефективну кредитну політику підприємств щодо покупців. Вітчизняні підприємства, як правило, не досліджують умов зовнішнього середовища, стихійно інвестують кошти у оборотні активи.

Зарубіжні підприємства використовують принциповий підхід щодо покупців продукції. Як переконує досвід більшості західних фірм, дебіторська заборгованість у їх активах складає 20–21 % [15]. Це визначає потенційну здатність приросту виробництва за умови розширення можливостей її реалізації. Так, наприклад, для прискорення інкасації дебіторської заборгованості диференціюють умови надання товарного (комерційного) кредиту, передбачають систему цінкових знижок при здійсненні негайного розрахунку за продукцію, встановлюють умови пролонгування договорів та штрафні санкції за порушення строків виконання зобов'язань [49].

Слід зазначити, що незалежно від форм та причин, вилучення частини оборотних активів із операційного циклу окремого підприємства потребує збільшення фінансового забезпечення, створюючи фінансові труднощі. Як відомо, цей процес супроводжується втратами прибутку, економічний зміст яких проявляється у таких аспектах:

– по-перше, в умовах інфляції внаслідок затримки коштів від покупців після відвантаження готової продукції відбувається знецінення дебіторської заборгованості через несвоєчасну оплату рахунків дебіторами, що зменшує величину оборотного капіталу підприємства;

– по-друге, дебіторська заборгованість є одним з видів

оборотних активів підприємства, для фінансування якого необхідні фінансові ресурси.

Зниження питомої ваги оборотних активів у сфері виробництва свідчить про нестачу власних оборотних коштів на підприємствах та неможливість сформувавши оборотні активи у обсязі, достатньому для забезпечення безперервної операційної діяльності. Порушення пропорційності та раціональної організації структури оборотних активів знижує ефективність їх використання, унеможлиблює безперервність процесу виробництва, а отже, і кругообігу авансованої вартості.

Здійснюючи аналіз забезпеченості оборотними активами підприємства, необхідно провести групування оборотних активів за ступенем ліквідності та ризиком вкладення, що характеризує якісний склад активів, які знаходяться в обороті (табл. 2.3). Аналіз структури оборотних активів за ступенем ліквідності підприємства показує, що протягом 2009–2017 років спостерігається тенденція до зниження рівня ліквідності оборотних засобів (у 2017 році вона становила лише 3,2 %). Питома вага високоліквідних оборотних активів є дуже невеликою, що свідчить про відсутність виваженої політики управління грошовими коштами.

Таблиця 2.3

Динаміка структури оборотних активів Бершадського МПД за рівнем ліквідності та ризику, % *

Види оборотних активів	Роки								
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Оборотні активи:									
– у сфері виробництва	17,3	29,6	32,8	27,6	35,0	32,3	38,1	44,7	38,5
– у сфері обігу	82,7	70,5	67,2	72,4	65,0	67,7	61,9	55,3	61,5
Питома вага оборотних активів у структурі активу	56,5	54,4	50,3	49,0	51,5	45,7	39,9	48,3	47,2
За ступенем ліквідності:									
– високоліквідні	2,0	2,9	1,2	2,0	1,4	1,2	3,0	1,0	3,2
– середньоліквідні	55,8	49,7	47,5	54,8	45,8	43,9	44,0	34,7	40,4
– низьколіквідні	42,2	47,4	51,3	43,2	52,7	54,9	53,0	64,3	56,4
За ризиком вкладення:									
– з найменшим ризиком	2,0	2,9	1,2	2,0	1,4	1,2	3,0	1,0	3,2
– з середнім ризиком	96,6	93,7	93,3	91,6	96,2	96,4	84,5	90,0	93,8
– із значним ризиком	1,3	3,4	5,5	6,4	2,4	2,4	12,5	9,0	3,0

* розраховано за даними Бершадського МПД

Високу частку становлять активи з середньою ліквідністю – це переважно дебіторська заборгованість та готова продукція. Так, у 2013 р. їх питома вага в структурі оборотних активів підприємства становила 45,8 %, у 2014 р. – 43,9 %, у 2015 р. – 44,0 %, у 2016 р. – 34,7 %, у 2017 р. – 40,4 %.

Разом з тим, видно, що частка низьколіквідних оборотних активів має значний обсяг з тенденцією до збільшення: якщо у 2009 р. вона складала 42,2%, то у 2017 р. – вже 56,4 %. Це свідчить про послаблення контролю за розрахунково-платіжною дисципліною, неефективну маркетингову політику підприємств спиртової галузі тощо.

Аналізуючи оборотні активи за ризиком вкладення, потрібно підкреслити, що протягом останніх років Бершадське МПД має можливість інвестицій в основному із середнім ризиком їх вкладення (від 96,6 % у 2009 р. до 93,8 % у 2017 р.). Таким чином, структура оборотних активів має значні ризики для забезпечення безперервності операційного циклу, що зумовлено невисоким рівнем ліквідності оборотних активів підприємства.

Аналіз динаміки вкладень у оборотні активи та їх структури свідчить, що протягом 2009–2017 років розміщення оборотних активів за функціональним призначенням у процесі виробництва було нераціональним. Це призвело до сповільнення кругообігу оборотних активів, неефективного їх використання та зниження ліквідності. Значна частка оборотних активів вилучалась з виробничої сфери до сфери обігу, а тому підприємство було змушене додатково залучати оборотні кошти для їх формування.

Наявність оборотних активів із значним ризиком вкладення зумовлює необхідність розробки заходів, спрямованих на зменшення їх частки в загальному обсязі оборотних активів, що дозволить підвищити їх якість та ефективність.

Важливими умовами зменшення обсягу оборотних активів, які перебувають у сферу обігу, є ефективна маркетингова політика підприємства, оптимальна організація збуту виробленої продукції, використання прогресивних форм розрахунків, дотримання платіжної та договірної дисципліни. Встановлення оптимального співвідношення між оборотними активами у сфері виробництва та у сфері обігу сприятиме підвищенню ефективності їх використання. У свою чергу, таке співвідношення великою мірою залежить від джерел формування оборотних активів підприємств.

2.2. Джерела формування оборотних активів підприємства

Забезпечення суб'єктів господарювання оборотними активами в умовах ринкової економіки є визначальним чинником для ведення ефективного виробництва і потребує виваженого підходу до вибору джерел їх фінансування, враховуючи галузеві особливості діяльності. Тому така політика вимагає теоретичного обґрунтування з метою забезпечення високої ефективності діяльності та мінімізації ризиків підприємств.

В процесі кругообігу оборотних активів джерела їх формування не відокремлюють. Однак процес формування оборотних активів істотно впливає на швидкість обігу, а характер джерел фінансування і різні принципи використання власного і позикового капіталу є головними чинниками, що визначають ефективність використання оборотних активів. Ефективне формування й використання оборотних активів впливає на виробничий процес та фінансовий стан підприємства, дає можливість отримати прибуток з найменш необхідними за певних умов обсягами оборотних активів.

Виникнення категорії джерел оборотних активів, як і оборотних активів взагалі, окремі економісти [31] пов'язують з існуванням товарно-грошових відносин і, внаслідок цього, необхідності функціонування підприємств. У ринкових умовах підприємства формують оборотні активи з метою забезпечення конкурентоспроможності, високого рівня фінансової стійкості, а рух цих активів опосередковується їх вартісною формою та вимірюється необхідними для цього фінансовими засобами, які є джерелами формування цих активів. Тому, якщо оборотні активи являють собою частину виробничих засобів підприємства, то джерела їх формування виражають загальну вартість засобів у матеріальній та грошовій формах, що інвестуються в оборотні активи, і характеризують категорію «оборотний капітал».

Різноманітність складових оборотного капіталу, який використовується підприємствами, зумовлює необхідність його класифікації. В економічній літературі немає єдиного підходу щодо визначення складу джерел формування оборотних засобів суб'єктів господарювання та їх класифікації, що ускладнює процес управління ними. Як свідчить огляд сучасної економічної літератури, вчені застосовують різні групування, класифікації та принципи поділу джерел фінансування оборотних активів. Так, наприклад,

В. М. Родіонова [97, с. 127], класифікуючи джерела формування оборотних засобів, поділяє їх на три групи: ті, що утворюються за рахунок власних та прирівняних до них засобів; ті, які мобілізуються на фінансовому ринку; ті, що надходять в результаті перерозподілу. Отже, джерела фінансування поділяються на власні та прирівняні до них та залучені в результаті перерозподілу і мобілізації на фінансовому ринку. Така класифікація, на нашу думку, відображає процес формування оборотних активів, що є надзвичайно важливим під час визначення складу джерел фінансування оборотних активів.

Класифікуючи джерела формування оборотних активів, В. М. Родіонова поділяє їх на внутрішні, до яких належать прибуток від реалізації та амортизаційні відрахування, та зовнішні – засоби, мобілізовані на фінансовому ринку шляхом випуску цінних паперів, а також у результаті отримання кредитів банку та інших позик [97, с.151]. В. Г. Белоліпецький [8] вважає, що оборотні засоби формуються за рахунок власних коштів, які поділяються на внутрішні (чистий прибуток, амортизація) і зовнішні (внески учасників і засновників), та позикові (кредити банків, позики інших суб'єктів). В. М. Колчина класифікує джерела як власні, позикові та бюджетні асигнування [99].

Таким чином, найбільш поширеним у сучасній літературі є об'єднання окремих джерел формування залежно від того, за рахунок чийх ресурсів вони утворені. За цим принципом джерела фінансування оборотних засобів поділяють на власні та позикові [98, 101, 102, 105]. Власні джерела характеризують загальну вартість активів підприємства, що належать йому на правах власності та використовуються ним для формування певної частини його оборотних активів, а позичені джерела – кошти або засоби в іншій формі, залучені для фінансування розвитку або підтримки фінансового стану підприємства. Всі форми позикового капіталу є зобов'язаннями, які використовуються підприємством та підлягають погашенню у визначені терміни.

Характерним для класифікацій джерел формування оборотних активів, запропонованих окремими економістами [96], є включення до джерел їх формування не лише власних, а й прирівняних до них коштів – так званих «сталих пасивів». Сталі пасиви являють собою мінімальну стійку заборгованість з оплати праці, відрахувань на обов'язкове державне пенсійне та соціальне страхування, резерву майбутніх платежів. Ці засоби, які мають цільове призначення, в

сучасних умовах залучають у господарський обіг для придбання виробничих запасів, покриття витрат, пов'язаних із сезонним характером виробництва, специфікою здійснення розрахунків тощо. Отже, ці кошти витрачаються для фінансування поточної діяльності підприємства до їх використання за призначенням, що порушує принцип їх цільового використання.

Але в умовах нестабільної економічної ситуації це дозволяє розширити фінансові вкладення в оборотний капітал та одночасно вирішити завдання зі стабілізації питомої ваги власного капіталу, вкладеного у поточний обіг. Це дозволяє зменшити залежність підприємства від позикових засобів, а отже, веде до підвищення їх платоспроможності та ліквідності. Тому нелімітований період використання сталих пасивів у господарському обігу на безоплатній основі дає можливість вважати їх джерелами формування оборотних активів підприємства. Слід зазначити, що для державних підприємств-монополістів та підприємств з часткою державного майна в статутному капіталі сталі пасиви включені у дохідну частину фінансового плану [71].

Окремі економісти пропонують включати до сталих пасивів несплачені податки та збори, які тимчасово перебувають в обігу підприємств. Так, наприклад, О. В. Васюренко та Г. М. Азаренкова рекомендують розширити склад сталих пасивів шляхом включення до них податкових пільг або податкового кредиту [25].

Огляд сучасної економічної літератури свідчить, що ідея щодо офіційного включення тимчасової заборгованості за податками і платежами до складу сталих пасивів не є новою, але не реалізованою на практиці, оскільки така заборгованість є вкрай нестабільною, що може негативно вплинути на виконання податкових зобов'язань перед бюджетами усіх рівнів [56]. Крім того, ці економісти пропонують до складу сталих пасивів включати податкові пільги [25]. Ми вважаємо, що така пропозиція може розглядатись лише за умови, якщо законодавством буде запроваджено порядок обов'язкового обліку коштів, одержаних юридичними особами у зв'язку з наявністю пільг щодо оподаткування, та забезпечення цільового використання таких коштів.

У економічній літературі, поряд з таким, зустрічається й інший підхід щодо розподілу джерел формування оборотних активів, в основу якого покладають принцип власності, що виходить із необхідності функціонування категорії оборотного капіталу в умовах

ринкової економіки. Так, окремі науковці джерела оборотних активів поділяють на власні, тобто ті, якими підприємство користується та розпоряджається на правах власності, та залучені (позичені), якими суб'єкт господарювання користується і розпоряджається на будь-яких інших умовах, але які за правом власності йому не належать [47, 96, 98, 99]. Таким чином, вони об'єднують в одну групу різні джерела залежно від особливостей їх функціонування в господарському обігу.

На нашу думку, при такому об'єднанні втрачається економічний зміст джерел формування, оскільки не враховуються відмінності між позиковими та залученими коштами. Тому необхідно розрізнити позикові кошти, за користування якими сплачується певний відсоток, та залучені – які перебувають у тимчасовому користуванні в суб'єкта господарювання на безплатній основі.

До залучених джерел формування оборотних активів економісти [5, 20] традиційно відносять кредиторську заборгованість. Проте це потребує певних уточнень, оскільки відомо, що кредиторська заборгованість за своїм складом є неоднорідною. Її виникнення, як правило, не пов'язане з формуванням грошового потоку, а свідчить лише про відстрочку платежу, тому вона не входить до складу джерел формування оборотних активів. Хоча О. Є. Гудзь вважає, що у разі надходження виручки від реалізації продукції, в складі якої є кредиторська заборгованість, підприємство може тимчасово користуватись цими коштами до настання строку погашення платежу. Тому, на її думку, лише кредиторську заборгованість перед постачальниками та підрядниками можна розглядати як їх джерело, оскільки протягом певного періоду несплачені предмети та засоби праці використовуються в обігу підприємства, а щодо зобов'язань підприємства за податками перед бюджетом та платежами до Пенсійного фонду, фонду соціального страхування, то вони відображаються за методом нарахування як витрати і не супроводжуються появою на підприємстві коштів та матеріальних цінностей [31].

Для їх погашення необхідні відповідні грошові кошти або інші високоліквідні активи, тому така заборгованість призводить до зменшення обсягу оборотних активів. Так, якщо розглядати твердження А. П. Чечети [108], що зарезервовані кошти на оплату відпусток працівників не є джерелами власних коштів і являють собою кредиторську заборгованість перед ними, то необхідно

зауважити, що вони належать підприємству, тому що формуються за рахунок його прибутку.

Деякі економісти джерела формування оборотних активів поділяють на власні, банківські, залучені, небанківські та інші, застосовуючи принцип права власності підприємства на фінансові ресурси [85, с. 124]. Вважаємо, що така класифікація є еkleктичною, а не визначені чітко критерії призводять до її громіздкості.

Зрозуміло, що така велика різноманітність класифікацій джерел фінансування ускладнює управління процесом формування оборотних активів підприємств. Отже, проаналізувавши наведені критерії та види класифікації джерел формування оборотних активів, ми пропонуємо уточнену класифікацію джерел фінансування оборотних активів у такому порядку:

1. Власні та прирівняні до них джерела:

- власні оборотні кошти;
- нерозподілений прибуток минулих років;
- сталі пасиви;
- фонди спеціального призначення;
- резервний фонд.

2. Позичені джерела:

- короткострокові кредити банків;
- кредити та позики, не погашені в строк.

3. Залучені кошти – кредиторська заборгованість, у тому числі:

- за товари, роботи, послуги, не сплачені в строк;
- за товари, роботи, послуги, строк сплати яких не настав;
- з векселів виданих;
- з податкових розрахунків;
- з бюджетом;
- з позабюджетних платежів;
- з дочірніми підприємствами;
- з іншими кредиторами.

Таким чином, запропонована класифікація джерел фінансування оборотних активів найточніше відображає процес їх формування, що дозволяє більш обґрунтованому визначенню його ліквідності та платоспроможності.

Формування оборотних активів підприємств спиртопродуктового підкомплексу АПК має свої особливості та пов'язане з такими основними етапами їх функціонування:

- початкове формування оборотних активів під час створення

підприємства, сформовані на цьому етапі оборотні активи визначають потребу в так званому стартовому капіталі, рівні його ліквідності, швидкості обігу тощо;

- підтримання безперервності процесу кругообігу за рахунок поповнення оборотного капіталу;

- формування оборотних активів для здійснення підприємством інвестиційної діяльності.

Основною складовою джерел формування оборотних засобів підприємств повинні бути власні джерела, оскільки вони забезпечують їх фінансову стійкість, платоспроможність в довгостроковому періоді, а отже, знижують ризик банкрутства. Вчені-економісти пропонують різні методи визначення наявності власних оборотних коштів. Так, І. Є. Януль [110] фактичну наявність власних оборотних коштів пропонує розраховувати за формулою: від суми підсумків першого «Власний капітал» та другого «Забезпечення наступних витрат і платежів» розділів пасиву балансу віднімається підсумок першого розділу активу «Необоротні активи» балансу та показників у статтях «Використання позикових коштів» та «Збитки звітного і минулих років» активу балансу.

Наявність власних оборотних коштів, розрахованих за цим методом, є заниженою, тому що під час її визначення не враховується стаття «Довгострокові зобов'язання», яка є джерелом формування оборотних активів підприємств спиртової галузі. Таку методику не можна вважати методологічно обґрунтованою, оскільки це призводить до заниження цього показника та не відображає фактичного обсягу власних оборотних коштів, а отже, неправильного визначення потреби в короткострокових кредитах, що знижує ефективність використання оборотних активів.

У зарубіжній економічній літературі величину власних оборотних коштів характеризує категорія «чисті оборотні активи» («робочий капітал»), яка визначається як різниця між оборотними активами та поточними зобов'язаннями [12, 102]. Однак, ми вважаємо цю методику необґрунтованою, оскільки за економічним змістом це різні категорії: «власні оборотні кошти» характеризують фактичну наявність власних джерел формування оборотних активів, а «чисті оборотні активи» – розміщення цих джерел в оборотних активах.

Найчастіше наявність власних оборотних коштів розраховують як різницю суми підсумків першого «Власний капітал», другого

«Забезпечення наступних витрат і платежів» та третього «Довгострокові зобов'язання» розділів пасиву балансу та суми першого розділу активу «Необоротні активи» балансу та показників у статтях «Використання позикових коштів» та «Збитки звітного і минулих років» активу балансу [29]. Цей метод є теоретично суперечливим, оскільки передбачає включення до складу власних оборотних коштів боргів підприємства з відстроченої податкової заборгованості перед бюджетом та реструктуризованих боргів.

Структура джерел формування оборотних активів Бершадського МПД у 2010–2017 рр. (табл. 2.4) характеризується надзвичайною деформованістю, що зумовлено скороченням питомої ваги власних та прирівняних до них джерел та підвищенням величини позикових та залучених джерел. Так, фінансування оборотних активів за рахунок власних та прирівняних до них джерел поступово зменшувалось – з 41,1 % у 2010 р. до 10,1 % у 2017 р., що на 31,0 % менше порівняно з 2010 роком. У цей час збільшується частка позикових і залучених джерел (до 79,9 % у 2017 р.).

Враховуючи те, що власний капітал повинен бути основним джерелом формування оборотних засобів, його втрата призвела до значного зниження фінансової стійкості та платоспроможності підприємств спиртової галузі.

Питома вага сталих пасивів у структурі власних оборотних коштів за період, що аналізувався, збільшилась на 6,7 % у 2017 році порівняно з 2010 роком. У 2017 році сталі пасиви та нерозподілений прибуток були єдиним джерелом формування власного оборотного капіталу. Це, пов'язано, насамперед, з тим, що через втрату власних оборотних коштів сталі пасиви тривалий час використовувались в обігу підприємств.

Фонди спеціального призначення підприємства формують за рахунок прибутку, який залишився після розрахунків з бюджетом. У 2010–2017 рр. вони були відсутні, що зумовлено збитковістю підприємств галузі.

Протягом останніх років підприємство нерозподілений прибуток використовувало для збільшення власних оборотних коштів. Однак нерозподілений прибуток використовується не лише для обслуговування операційної діяльності підприємств, а й для фінансування його інвестиційних витрат. Тому він не завжди є джерелом формування оборотних активів. Так, наприклад, за даними балансу Бершадського МПД, у 2015 році сума нерозподіленого

прибутку становила 3857 тис. грн. У цьому році було вкладено капітальних інвестицій на суму 1611 тис. грн., в тому числі придбано обладнання – 652 тис. грн., на поліпшення об’єктів – 709 тис. грн., в нематеріальні активи – 250 тис. грн. Отже, Бершадське МПД 58 % нерозподіленого прибутку використало для фінансування витрат капітального характеру.

Таблиця 2.4

**Динаміка структури джерел фінансування оборотних активів
Бершадського МПД, %***

Роки	Власні та прирівняні до них джерела					Позикові джерела	Залучені джерела	Разом
	в тому числі:							
	власні оборотні кошти	фонди спеціального призначення	нерозподілений прибуток	сталі пасиви	всього			
2010	18,4	–	20,9	1,8	41,1	9,1	49,8	100
2011	15,0	–	22,0	1,8	38,8	12,5	48,7	100
2012	12,2	–	23,0	2,8	38,0	12,2	49,8	100
2013	9,9	–	25,9	2,9	38,7	11,3	50,0	100
2014	–	–	17,9	4,4	22,3	10,8	66,9	100
2015	–	–	23,3	7,9	31,2	9,8	59,0	100
2016	–	–	13,6	7,9	21,5	12,6	65,9	100
2017	–	–	1,6	8,5	10,1	12,0	77,9	100

* розраховано за даними Бершадського МПД

Окремі економісти заперечують об’єктивну необхідність поділу джерел формування оборотних активів на власні та позикові. Так, наприклад, аналізуючи структуру джерел формування оборотних засобів, А. П. Чечета вважає, що оборотні засоби необхідно формувати лише за рахунок позикових коштів – на 1/4 за рахунок довгострокових позик і на 3/4 за рахунок короткострокових позик [108].

Розглядаючи доцільність залучення кредиту для формування оборотних активів, вчені [29, 35] зазначають, що це не вимушений захід за певних обставин, а об’єктивна необхідність господарської діяльності підприємств. Провівши фінансовий аналіз функціонування Бершадського МПД, зокрема, особливостей та ефективності використання ним оборотних активів, вважаємо, що в сучасних

умовах їм потрібно застосовувати кредитування.

І. А. Бланк наголошує, що підприємство, яке використовує позиковий капітал для формування оборотних активів, має більш високий фінансовий потенціал розвитку і можливості приросту фінансової рентабельності діяльності, однак більшою мірою генерує фінансовий ризик та загрозу банкрутства, що зростають із збільшенням питомої ваги позикового капіталу в структурі оборотного капіталу, який використовується [19].

Із практики відомо, що в ринковій економіці процес виробництва зупиняється за відсутності хоча б одного з видів джерел формування оборотних активів – власних або позичених [18]. Із зменшенням забезпеченості підприємств власними оборотними коштами, як ми вже визначили, збільшується частка позикових та залучених джерел їх формування.

Разом з тим, необхідно підкреслити, що формування оборотних активів лише за рахунок короткострокових кредитів не є доцільним, оскільки власні оборотні кошти в такому випадку використовуються неефективно. Для оцінки стану кредиторської заборгованості підприємств спиртової галузі проведемо аналіз її структури (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

**Динаміка складу та структури кредиторської заборгованості
Бершадського МПД, % ***

Види кредиторської заборгованості	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
За товари, роботи, послуги	63,7	79,4	84,3	62,0	66,9	64,5
З одержаних авансів	22,3	12,8	6,4	8,4	10,5	9,7
З бюджетом	6,2	6,6	8,4	28,3	19,2	19,7
З позабюджетних платежів	5,7	–	–	–	–	3,2
З іншими кредиторами	2,1	1,2	0,9	1,3	3,4	2,9
Разом	100	100	100	100	100	100
Питома вага кредиторської заборгованості у структурі джерел фінансування оборотних активів	26,6	50,0	66,9	59,0	65,9	77,9

* розраховано за даними Бершадського МПД

Протягом 2012–2017 років частка кредиторської заборгованості у структурі джерел формування оборотних активів Бершадського

МПД зросла на 51,3 %, а у 2017 році досягла максимального рівня і становила 77,9 %. Така значна частка кредиторської заборгованості зумовлена кризою неплатежів та нестачею оборотних коштів, насамперед, у формі вільних грошових коштів.

Найбільшу питому вагу в структурі кредиторської заборгованості Бершадського МПД у 2017 році займала заборгованість за товари, роботи та послуги – більше 60 %. Така велика її частка свідчить про важкий фінансовий стан підприємства та кризу неплатежів.

Необхідно відзначити, що заборгованість підприємства за розрахунками з бюджетом займає значну частину кредиторської заборгованості та має тенденцію до збільшення: якщо у 2012 р. вона складала 6,6 %, то у 2017 р. – уже 19,7 %.

У процесі аналізу структури джерел фінансування оборотних активів підприємства було встановлено, що вибір системи фінансування оборотних активів залежить від його фінансового стану. Як правило, підприємства з позитивним рівнем рентабельності формують оборотні активи за рахунок власних та притриманих до них джерел фінансування, притримуючись оптимального їх співвідношення.

Під час аналізу економічної діяльності підприємства виявлено закономірність – з підвищенням рівня рентабельності забезпеченість власними оборотними активами зростає. Зниження рівня рентабельності виробництва за умови одночасного скорочення його обсягів значною мірою обмежує можливості підприємств формувати оборотні активи за рахунок власних джерел фінансування. Так, через збиткову діяльність багато вітчизняних підприємств повністю втратили власні оборотні кошти. Тому фінансування оборотних активів здійснюється виключно за рахунок залучених в обіг неринковими методами оборотних коштів, що призвело до зростання у підприємств зобов'язань, а, отже, й ефективності господарської діяльності.

Отже, аналіз структури джерел формування оборотних активів Бершадського МПД у 2008–2017 рр. виявив зменшення питомої ваги власних та притриманих до них джерел та підвищенням залучених джерел. Це свідчить про нераціональну структуру оборотного капіталу підприємства та для зміни ситуації зумовлює необхідність застосування сучасного менеджменту та маркетингу.

Слід зазначити, що основним завданням управління процесом формування оборотних активів є визначення оптимального

співвідношення власних і позикових активів, яке забезпечує запланований обсяг виробництва та збуту продукції, необхідний рівень рентабельності функціонування оборотних активів та платоспроможності підприємства.

У економічній літературі проблеми можливості та необхідності управління структурою оборотного капіталу підприємства добре досліджені та представлені різними точками зору щодо їх вирішення. Але це не виключає деяких в цьому контексті дискусійних проблем. Так, прихильники традиційного підходу [27, 143] вважають, що ціна оборотного капіталу безпосередньо залежить від його структури, а отже, існує оптимальна структура, яка виражає таке співвідношення використання власних та позикових активів, при якому досягається найбільш ефективний взаємозв'язок між доходністю власного та позикового капіталу та максимізується ринкова вартість підприємства.

На думку В. В. Ковальова [52, с. 127], вартість позикового капіталу нижча ціни власного, а тому збільшення питомої ваги позикових джерел призводить до зменшення показника середньозваженої вартості капіталу, в результаті чого збільшується ринкова вартість підприємства. Таким чином, основними критеріями оптимізації структури оборотного капіталу є: достатній рівень доходності та ризику в фінансово-господарській діяльності підприємства, мінімізація середньозваженої вартості капіталу та максимізація ринкової вартості підприємства.

Поширеною наразі є позиція авторів, які розглядають доцільність управління структурою оборотного капіталу, виходячи з ціни кожного джерела, що зводить проблему оптимізації структури джерел формування до її впливу на ринкову вартість підприємства [21, 22, 54, 59].

Відомо, що власний та позиковий капітал мають різну вартість, яка визначається як ціна, яку підприємство платить за його залучення з альтернативних джерел, та являє собою показник оцінки й формування відповідного типу політики фінансування оборотних активів [29, с. 84].

Згідно гіпотези американських економістів М. Міллера та Ф. Модільяні, немає необхідності керувати структурою оборотного капіталу підприємства, оскільки зростання частки позикових коштів спричиняє адекватне зниження ринкової вартості власних коштів, тобто ринкова ціна підприємства не зміниться [51]. Основним

недоліками цієї теорії є те, що вона не враховує реальних умов фінансового ринку.

На думку В. В. Бочарова [20], критерієм оптимальності співвідношення між власним та позиковим капіталом у загальному обсязі джерел формування оборотних активів повинна бути максимізація ефективності функціонування власного капіталу підприємства. Він вважає, що збільшувати його частину вигідно лише тоді, коли рентабельність авансованого капіталу вища від позикового відсотка. Тому залучення позикового капіталу економічно доцільне лише за умови, якщо воно забезпечує зростання рентабельності власного капіталу.

Однак, як зазначають окремі науковці [30], використання такого критерію не завжди є єдиною підставою для прийняття рішення про залучення позикового капіталу, оскільки в процесі господарської діяльності підприємств можливі випадки, коли рентабельність власного капіталу дорівнює позиковому відсотку. За таких умов залучення позикового капіталу не вплине на рентабельність власного капіталу.

За умов дефіциту фінансових ресурсів підприємству економічно доцільно скористатись позиковим капіталом, хоча це призведе до зниження норми прибутку на його власний та авансований капітал. Отже, за таких умов доцільність залучення позикового капіталу визначається тоді, коли збитки від нездійснення господарських операцій будуть більшими, ніж від залучення позикового капіталу з вищою відсотковою ставкою порівняно з фактичною нормою прибутку на авансований капітал.

Таким чином, банківський кредит дозволяє розширювати потенціал фінансування розвитку підприємства за рахунок поповнення його активів; впливає на зниження вартості капіталу внаслідок зменшення витрат з обслуговування банківського кредиту за рахунок скорочення бази оподаткування податком на прибуток; містить резерви підвищення прибутковості власних коштів за рахунок залучених позик за умови перевищення рівня рентабельності активів підприємства над розміром ставки за кредит.

Хоча теоретично для фінансування оборотних активів достатньо одного джерела – виручки від реалізації продукції, проте сформувати оборотні активи лише за рахунок власних джерел практично неможливо через різні причини, серед яких: сезонність постачання сировини, нагромадження готової продукції для її реалізації партіями,

необхідність відволікання розрахунків тощо.

Враховуючи це, підприємства спиртопродуктового підкомплексу АПК для формування оборотних активів використовують не лише власні джерела, хоча й власний капітал володіє більш високою здатністю генерувати прибуток, оскільки під час його використання не потрібно сплачувати позиковий відсоток; забезпечує фінансову стійкість розвитку підприємства, його платоспроможність, а отже, і зниження ризику банкрутства.

Позикові джерела мають достатньо широкі можливості залучення, особливо за умови високої кредитоспроможності підприємства та наявності достатнього забезпечення, забезпечують ріст потенціалу підприємства за необхідності суттєвого розширення його активів та збільшення темпів росту обсягів його господарської діяльності. Залучення позикових джерел пов'язано з наявністю фінансових ризиків, рівень яких збільшується пропорційно росту їх питомої ваги, та мають високу залежність вартості від коливань кон'юнктури фінансового ринку.

Кредитування підприємств спиртопродуктового підкомплексу АПК є одним із способів фінансування процесу виробництва та забезпечення його безперервності. Практика господарювання підтверджує, що в сучасних умовах підприємство повинне мати не тільки власні оборотні кошти, а й використовувати банківський кредит для формування оборотних активів.

Раціональна організація оборотних активів та необхідність забезпечення безперервності процесу виробництва й обігу передбачає наявність у кожний момент відповідності між розміром оборотних активів та потребою в них. Через об'єктивні причини, пов'язані з процесами виробництва й обігу, ця потреба постійно коливається. Тому наділяти підприємства оборотними активами, виходячи з максимальної їх потреби, недоцільно, оскільки в ті періоди, коли ця потреба знижується, певна частина оборотних активів не бере участі у виробничому процесі.

Якщо ж підприємство обмежується використанням оборотних активів у мінімальному їх розмірі, то воно буде відчувати їх нестачу в періоди збільшення потреби в них. Отже, ринкові умови господарювання передбачають таку організацію оборотних активів, за якої в періоди збільшення потреби в них у господарський обіг слід залучати додаткові засоби, а в періоди зменшення потреби ці засоби вилучаються з обігу підприємства. Така організація (мобільність)

оборотних активів забезпечується при використанні банківського кредиту.

Особливістю формування оборотних активів для підприємств спиртової галузі є те, що поряд із загальними зовнішніми та внутрішніми чинниками, діють специфічні, зокрема, сезонний характер постачання сировини, недостатній розвиток інфраструктури фінансування тощо. Тому формуванню оборотних засобів підприємств спиртопродуктового підкомплексу АПК має надаватись цілеспрямований характер для задоволення потреби в окремих їх видах та оптимізації структури і джерел фінансування для забезпечення не лише платоспроможності, а й ефективної господарської діяльності підприємства.

У сучасних умовах короткострокові кредити набувають особливого значення не лише у зв'язку з сезонністю постачання сировини, а й нестачею власних оборотних коштів, вилученням більшості оборотних активів з виробничої сфери в сферу обігу через порушення розрахунково-платіжної дисципліни.

Своєчасне залучення короткострокового кредиту для здійснення виробничого процесу страхує від ризику його зупинки або гальмування через нестачу оборотних активів. Отже, кредит є потужним економічним важливим джерелом формування оборотних активів.

Хоча на деяких підприємствах короткострокові кредити мають тенденцію до зростання, в цілому обсяг кредитних ресурсів не є достатнім для задоволення потреби підприємств в оборотному капіталі. Так, у 2008–2017 роках частка короткострокових кредитів Бершадського МПД коливалась у межах 0,7–8,8 %, що свідчить про низьку зацікавленість банків у кредитуванні підприємств спиртопродуктового підкомплексу АПК.

Оскільки потреба в короткострокових кредитах для підприємств спиртопродуктового підкомплексу АПК має об'єктивний характер і вона не задовольняється, то її замінюють інші джерела, основним з яких є кредиторська заборгованість. Так, у 2017 р. її питома вага в структурі джерел формування оборотних активів Бершадського МПД становила 77,9 %. Отже, виробнича діяльність підприємства фінансувалась в основному за рахунок кредиторської заборгованості, а короткострокові кредити, які повинні бути основним джерелом формування оборотних активів, складають невеликий відсоток.

За допомогою механізму довгострокового кредитування

комерційний банк може брати участь в інвестиційному процесі. Довгострокові кредити банку є однією з найпоширеніших форм цієї участі. Використання такого банківського кредиту стимулює споживачів інвестицій ефективніше використовувати кошти, щоб забезпечити погашення кредиту та відсотків за його користування. Призначенням довгострокового кредитування є впровадження прямих інвестиційних заходів, реалізації витрат на придбання елементів основного капіталу.

Динаміку використання довгострокових банківських кредитів Бершадського МПД протягом останніх п'яти років показано на рис. 2.4.

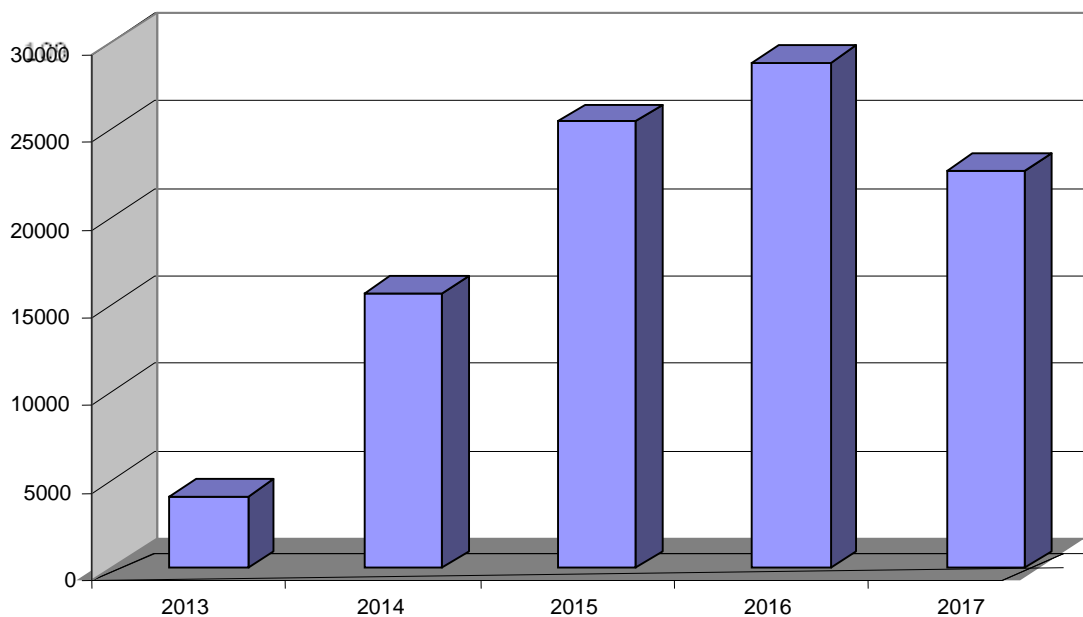

Рис. 2.4. Динаміка забезпеченості довгостроковими кредитами Бершадського МПД у 2013–2017 рр., тис. грн. *

** розроблено за даними Бершадського МПД*

Обмеженість обсягу надання кредитів пов'язане з відсутністю реального попиту на них зі сторони суб'єктів господарювання. Реальним попитом на кредитні ресурси вчені вважають попит на додаткові джерела фінансування з обов'язковою умовою їх повернення та сплатою відсотків за їх користування [67].

Основним елементом механізму повернення кредиту є оцінка кредитоспроможності позичальника, яка визначає диференціацію умов кредитування та здійснюється комерційним банком самостійно з врахуванням рекомендацій НБУ щодо визначення фінансового стану позичальника, схвалених Постановою правління НБУ від

29.09.1997 р. №323 та Положенням про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків, затвердженого Постановою правління НБУ від 06.07.2000 р. №279. Банк має право самостійно встановлювати додаткові критерії оцінки, що підвищують вимоги до позичальників для адекватної оцінки кредитних ризиків та належного контролю за ними.

Враховуючи це, можна узагальнити, що для підприємств спиртопродуктового підкомплексу АПК найбільш раціональною є така структура джерел формування оборотних засобів, коли власним капіталом покривається постійна потреба в оборотних засобах, а тимчасові потреби, пов'язані з накопиченням окремих елементів оборотних засобів понад норматив – за рахунок кредитів (позикового капіталу). Основою для їх розмежування має бути сукупний норматив оборотних засобів [65].

Значною перешкодою у кредитуванні є високі відсоткові ставки за кредитами, які зумовлені низькою кредитоспроможністю підприємства, а отже, і високим рівнем кредитного ризику. Незважаючи на те, що спостерігається тенденція до зниження відсотків за користуванням кредитами (наприклад, у 5 разів у 2007 р. порівняно з 1996 р.), їх рівень для підприємств спиртопродуктового підкомплексу АПК залишається високим порівняно з рентабельністю виробництва та середнім по банківській системі рівнем (на 3–5 відсоткових пункти) [42]. За таких умов переважна більшість підприємств не могла отримати кредит для здійснення господарської діяльності.

Головною передумовою динамічного розвитку банківського кредитування підприємств є забезпечення повернення кредиту за умов дотримання прав кредиторів та позичальників. Одним з механізмів забезпечення повернення наданих кредитів є наявність надійної та ліквідної застави. Проте, як відомо, всі кредити (крім овердрафту) надаються під заставу нерухомості, устаткування, транспортних засобів, товарів в обороті, майнових прав, майнового поручительства третіх осіб [43]. Але цю умову отримання кредитів державним підприємствам неможливо виконати, оскільки за Законом України «Про заставу» від 2.10.1992 р. предметом застави не можуть бути об'єкти державної власності, приватизація яких заборонена законодавчими актами [43]. Предметом застави таких підприємств є лише їх товари в обігу або в переробці. Отже, збільшенню обсягів

короткострокового кредитування підприємств спиртової галузі перешкоджає обмеженість об'єктів застави.

Можливості використання кредиту в процесі формування оборотного капіталу визначається рівнем розвитку та фінансовою стійкістю банківської системи. Найактивніше співпрацюють з підприємствами спиртопродуктового підкомплексу АПК Райффайзен Банк Аваль, Приватбанк, Промінвестбанк, Укрсоцбанк. Однак, як свідчить практика, не всі банки можуть активно займатись кредитуванням підприємств спиртової галузі. Основними причинами цього, як вже зазначалось, є обмеженість об'єктів застави, які б гарантували повернення позик; важкий фінансовий стан; стійкий, накопичений протягом багатьох років дефіцит власних оборотних коштів; значна ризиковість неповернення наданих кредитів, пов'язана із збитковістю галузі тощо. Таким чином, несприятлива економічна ситуація, в якій опинились підприємства, та відсутність виробленої системи їх кредитного забезпечення вимагають розробки стратегії вдосконалення кредитного механізму галузі.

Економічно обґрунтоване вирішення питання про найбільш досконалі методи кредитування може бути знайдене лише на основі врахування особливостей кругообігу оборотних активів підприємств спиртопродуктового підкомплексу АПК. Система короткострокового кредитування повинна базуватись на визначенні сукупного нормативу оборотних активів, які є основою для розмежування власних та позикових джерел їх фінансування. Така система кредитування для підприємств є найбільш економічно обґрунтованою, оскільки покриття нормативної потреби оборотних активів пов'язується із станом власних оборотних коштів, а залучення короткострокового кредиту для покриття понаднормативної потреби є об'єктивною необхідністю, зумовленою характером кругообігу оборотних активів.

Як переконає досвід розвинутих країн, важливим напрямом удосконалення кредитної політики є створення механізму часткового або повного державного гарантування повернення позик шляхом створення державного фонду кредитної підтримки підприємств відповідних галузей. Цей фонд, по-перше, акумулює кредитні ресурси з різних джерел та гарантує повернення позичок, а по-друге – є додатковим джерелом надання кредитів та допомагає покрити підвищені відсоткові ставки. Внаслідок цього створюється конкурентне середовище та збільшується зацікавленість банківських

структур у кредитуванні підприємств, поліпшується забезпеченість підприємств кредитними ресурсами.

М. Я. Дем'яненко вважає, що найбільш доцільним може бути його формування за рахунок міжгалузевого перерозподілу коштів; надходжень від грошової приватизації об'єктів АПК; повернення заборгованостей за раніше отриманими позичками з державного бюджету; асигнувань, передбачених у державному бюджеті; коштів ввільненого та вивільненого мита. Він зазначає, що кошти такого фонду не підлягають оподаткуванню та резервуванню, а також не враховуються при визначенні показників ліквідності банку [35].

Кошти фонду кредитної підтримки доцільно використовувати на конкурсних засадах для таких цілей: для короткострокового кредитування сезонних витрат підприємств та для платежів за одержану сільськогосподарську продукцію й авансування сільськогосподарських товаровиробників; відшкодування різниці між комерційною та розрахунковою ставкою плати за кредитами, наданими комерційними банками, а також надання гарантій для залучення кредитів інших банків та інвесторів; розвитку експортної діяльності тощо. Це дозволить стимулювати надання кредитів комерційними банками, перерозподілити ризики, пов'язані з процесом кредитування, підвищити кредитоспроможність підприємств та вирішити проблему забезпечення кредиту.

Важливим напрямом удосконалення короткострокового кредитування підприємств є збільшення активності банківського впливу на покращення у підприємств показників, що безпосередньо впливають на фінансовий стан, а саме: понаднормативні запаси товарно-матеріальних цінностей, кредиторська та дебіторська заборгованість тощо. Одним з способів вирішення цього завдання може стати диференціація умов кредитування підприємств залежно від відносної величини цих показників, що вплине на зменшення заборгованості за кредитами. Здійснення цих заходів дозволить не лише збільшити обсяги кредитування, а й забезпечити ефективне використання оборотних активів.

Таким чином, у результаті аналізу розвитку кредитних відносин банків з підприємствами досліджено, що специфіка кредитування підприємств спиртопродуктового підкомплексу АПК об'єктивно визначена зовнішніми чинниками та системою внутрішніх чинників, які характерні для підприємств галузі і виникають завдяки її особливостям. Мова йде про наявність та темпи інфляції, що

призводять до знецінення власних коштів; платоспроможність економічних суб'єктів; сезонність та характер виробництва; умови постачання сировини та матеріалів тощо.

На підставі цього вважаємо, що для обґрунтування і раціонального використання кредитних ресурсів потрібно відновити нормування оборотних активів для розрахунку потреби у власних оборотних коштах, а отже, і кредитних ресурсах.

Поділ джерел формування оборотних активів на власні, позикові та залучені відповідає вимогам ефективного використання оборотних активів і зумовлений специфічними особливостями їх кругообігу. В процесі виробництва величина оборотних активів в окремі періоди їх кругообігу коливається внаслідок:

- відхилень у тривалості робочого періоду та періоду обігу, що зумовлює необхідність тимчасового авансування додаткових коштів;
- неспівпадіння терміну вивільнення оборотних активів з операційного циклу та їх наступного авансування у виробництво;
- сезонності постачання сировини, в результаті чого виникають значні коливання не лише в рівні необхідних оборотних активів, а й в обсягах виробництва в окремі періоди;
- несвоєчасної оплати реалізованої продукції покупцями;
- створення понаднормативних запасів товарно-матеріальних цінностей;
- тимчасового збільшення обсягів виробництва, що потребує додаткових коштів.

Таким чином, формування оборотних активів за рахунок власних і позикових джерел є економічно обґрунтованим та практично необхідним, визначається різною роллю цих джерел у забезпеченні підприємств оборотними активами, дозволяє більш ефективно їх використовувати.

Отже, потребує вдосконалення фінансове забезпечення підприємств через поліпшення структури його оборотного капіталу з метою максимізації та збільшення темпів нарощування власних джерел фінансування (відповідно до встановленого нормативу оборотних активів), обґрунтованого залучення позикового капіталу, підтримання оптимальних пропорцій між власними та позиковими джерелами формування оборотних активів.

2.3. Ефективність використання підприємствами оборотних активів

Наявність у підприємства власних оборотних активів, їх склад і структура, швидкість обігу і ефективність використання обумовлюють рівень фінансового стану підприємства і стійкість його становища на фінансовому ринку, основними показниками яких є:

- платоспроможність, тобто можливість погашати в строк свої боргові зобов'язання;
- ліквідність – здатність у будь-який момент здійснювати необхідні витрати;
- можливості подальшої мобілізації фінансових ресурсів.

У сучасних умовах негативний вплив на ефективність використання оборотних активів і уповільнення їх оборотності мають чинники кризового стану економіки: зниження обсягів виробництва і споживчого попиту; високі темпи інфляції; розрив господарських зв'язків; порушення договірної та платіжно-розрахункової дисципліни; високий рівень податків; зниження доступу до кредитів внаслідок високих банківських відсотків.

Усі ці чинники негативно впливають на використання оборотних активів, не зважаючи на намагання підприємств підвищити результативність своєї діяльності. Разом з тим, вони мають внутрішні резерви росту ефективності використання оборотних активів, на які вони можуть активно впливати.

Проаналізуємо ефективність використання оборотних активів Бершадського МПД, використовуючи його фінансову звітність. Як уже доведено у підрозділі 1.3, аналіз ефективності використання оборотних активів підприємства доцільно проводити за допомогою коефіцієнтного методу. У табл. 2.6 та у додатку 3 показано характеристику його фінансового стану протягом 2013–2017 років.

Серед показників фінансової стійкості за цей час коефіцієнт автономії зменшився (з 0,476 у 2013 р. до 0,298 у 2017 р.). Таке його значне зниження свідчить про те, що частка власних активів у структурі усіх активів підприємства зменшилась, оборотні активи формувались в основному за рахунок позикових та залучених джерел фінансування. Це є ознакою збільшення обсягу використання позикового капіталу, порівняно з власним, переважно за рахунок залучення різних форм товарного кредиту.

Таблиця 2.6

**Оцінка динаміки фінансового стану Бершадського МПД
за 2013–2017 рр.***

Показники	Норма- тивне значення	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	Відхилення 2017 р. до 2013 р. (+,-)
Показники фінансової стійкості							
Коефіцієнт автономії	> 0,5	0,476	0,375	0,342	0,333	0,298	- 0,178
Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними засобами	> 0,1	0,094	0,060	0,003	0,126	0,331	0,237
Коефіцієнт маневреності власного капіталу	0,2 – 0,5	0,072	0,073	0,004	0,174	0,463	0,391
Показники ліквідності							
Коефіцієнт покриття	1 – 1,5	0,914	1,064	0,996	0,888	0,751	- 0,163
Коефіцієнт швидкої ліквідності	> 1	0,605	0,634	0,617	0,619	0,527	- 0,078
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,2 – 0,35	0,030	0,010	0,043	0,057	0,043	0,013
Показники ділової активності							
Коефіцієнт оборотності активів	Тенденція до збільшення	2,637	2,771	2,763	3,077	3,562	0,925
Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	Тенденція до збільшення	7,451	7,941	6,844	6,213	5,715	- 1,736
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	Тенденція до збільшення	9,592	9,358	9,387	11,05	9,628	0,036
Коефіцієнт оборотності власного капіталу	Тенденція до збільшення	3,326	3,554	4,069	4,713	5,702	2,376
Показники рентабельності							
Коефіцієнт рентабельності активів	Тенденція до збільшення	0,086	0,077	0,058	0,072	0,004	- 0,082
Коефіцієнт рентабельності власного капіталу	Тенденція до збільшення	0,087	0,099	0,085	0,110	0,006	- 0,081
Коефіцієнт рентабельності діяльності	Тенденція до збільшення	0,072	0,028	0,021	0,023	0,001	- 0,071

* розраховано за даними Бершадського МПД

В залежності від цього, зменшилась фінансова незалежність підприємства та підвищився ризик фінансових забруднень у майбутньому. Така тенденція, з точки зору кредиторів, знижує гарантії погашення підприємством своїх зобов'язань. Разом з тим, загальний рівень забезпеченості оборотними активами дещо збільшився у 2017 році до 0,331, забезпечуючи тим самим відповідний рівень їх фінансової стійкості.

Протягом останніх двох років поліпшився коефіцієнт маневреності власного капіталу (0,174–0,463), тобто у підприємства з'явилося більше можливостей підтримувати рівень власного оборотного капіталу й поповнювати оборотні кошти, в разі потреби, за рахунок власних джерел. Коефіцієнт маневреності незначно підвищився, що означає збільшення величини власних активів підприємств, які знаходяться в мобільній формі та підвищення можливостей в маневруванні цими засобами.

Важливою складовою аналізу ефективності використання оборотних активів є дослідження показників ліквідності. Передусім, визначимо достатність оборотних активів підприємства для погашення своїх боргів протягом року. Видно, що коефіцієнт покриття у нього знизився за п'ять років на 0,163, і у 2017 році не відповідав нормативному значенню (1–1,5). Це характеризує низькі платіжні можливості навіть за умови своєчасних розрахунків дебіторами та реалізації, за необхідності, матеріальних оборотних активів. В такій ситуації акції підприємства є неліквідними.

Звернемо увагу на невисокий рівень здатності підприємства ліквідувати поточну заборгованість грошима негайно (коефіцієнт абсолютної ліквідності). За нормативу 0,2 – 0,35 найменше його значення було у 2014 році (0,010), а у 2017 р. хоча дещо і підвищився, але є невисоким – 0,043. На нашу думку, основною причиною цього є високий рівень дебіторської заборгованості і, як наслідок, мала кількість оборотних коштів у підприємства. За таких значень коефіцієнтів ліквідності підприємству складно одержати кредити у банках.

Вітчизняні підприємства не можуть вчасно розрахуватись за своїми фінансовими зобов'язаннями через нестачу грошових коштів, внаслідок чого частка дебіторської та кредиторської заборгованості є високою. Значне переважання кредиторської заборгованості над дебіторською пояснюється поглибленням кризи платежів. Характеризуючи співвідношення дебіторської та кредиторської

заборгованості, слід зазначити, що за аналізований період коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості зменшився з 7,451 у 2013 році до 5,715 у 2017 році. Таким чином, підприємство не має достатніх фінансових ресурсів для того, щоб швидко розраховуватись з фінансовими зобов'язаннями.

З 2013 по 2017 роки у Бершадського МПД коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості практично залишився незмінним (9,592 у 2013 р. і 9,628 у 2017 р.). Це є ознакою стабілізації розрахунків покупців за товари, роботи, послуги, хоча за нормальної економічної ситуації в країні цей показник повинен мати тенденцію до збільшення.

Одним із найважливіших індикаторів фінансового стану підприємства і, зокрема, ефективності використання ним оборотних активів є показники рентабельності. У додатку И бачимо за п'ять років значне зменшення усіх коефіцієнтів рентабельності: значення коефіцієнта рентабельності активів на 0,082; коефіцієнта рентабельності власного капіталу – на 0,081; коефіцієнта рентабельності діяльності – на 0,071. Це є свідченням низької ефективності вкладення коштів та нераціонального їх використання. Аналіз даних свідчить про значне зниження ефективності використання оборотних активів Бершадського МПД, що зумовлено зменшенням обсягів виробництва, порушенням розрахунково-платіжної дисципліни, відсутністю фінансового планування на підприємстві тощо.

Аналізуючи показники оборотності основних елементів оборотних активів за сферами виробництва та обігу підприємства, бачимо, що у 2012–2017 рр. спостерігається підвищення коефіцієнта оборотності оборотних активів як сфери виробництва, так і сфери обігу. Це свідчить про зростання кількості їх оборотів, а отже, і відповідно зменшення періоду обороту.

Таким чином, наявність тенденції до прискорення оборотності оборотних активів підприємства виразилось у зменшенні потреби в оборотних активах для отримання 1 грн. виручки. Величину економічного ефекту, отриманого від прискорення оборотності оборотних активів, можна визначити, користуючись коефіцієнтом завантаження коштів в обороті, який характеризує участь оборотних коштів у кожній гривні реалізованої продукції. Так, якщо в 2013 році для одержання однієї грн. виручки було витрачено 0,22 грн. оборотних коштів, то в 2017 році відбулось зменшення до 0,13 грн.

У 2017 р. порівняно з минулими роками відбулось скорочення тривалості виробничого циклу, про що свідчить зменшення терміну перебування оборотних активів у виробничих запасах та незавершеному виробництві.

Разом з тим, як свідчать дані табл. 2.7, період обороту оборотних активів у сфері обігу є довгим порівняно з таким показником сфери виробництва. Так, у 2017 р. період обороту оборотних активів сфери виробництва становив 23,62 днів, а у сфері обігу – 14,97 днів. Таким чином, сповільнення оборотності оборотних активів відбувається при здійсненні розрахунків за реалізовану продукцію, яка не відповідає формуванню грошових активів.

Таблиця 2.7

**Аналіз динаміки періоду обороту оборотних активів
Бершадського МПД у 2016–2017 рр.***

Показники	2016 р.	2017 р.	Зміни за рік
Загальний термін обороту, днів	92,36	72,45	– 19,9
у сфері виробництва:	29,61	23,62	– 6,0
засоби у виробничих запасах	27,92	21,56	– 6,4
засоби у процесі виробництва	1,69	2,06	0,4
у сфері обігу:	32,77	14,97	– 17,8
засоби у нереалізованій продукції	26,83	10,78	– 16,0
грошові засоби	5,95	4,19	– 1,8

* розроблено за даними Бершадського МПД

Отже, основними причинами погіршення ефективності використання оборотних активів є різке збільшення їх суми за рахунок зростання дебіторської заборгованості та зниження рентабельності виробництва, невпорядкованість організації оборотних активів, відсутність економічно обґрунтованих критеріїв вкладень у оборотні активи і, як наслідок, залежності між збільшенням обсягів оборотних активів та виробництвом продукції.

В економічній літературі рекомендується аналізувати два основних чинники, які впливають на формування показників оборотності – обсяг виручки від реалізації та середні залишки оборотних засобів [6]. При цьому аналіз терміну обороту оборотних активів дозволяє виявити та встановити кількісну залежність від зміни цих чинників. Спочатку, використовуючи метод ланцюгових підстановок, розрахуємо вплив визначених чинників:

$$t_{2016} = \sum \text{об.}_{2016} \times t / \text{ОР}_{2016} = 72115 \times 360 / 281507 = 92,36 \text{ (днів);}$$

$$t_{\text{ум}} = \sum \text{об.}_{2017} \times t / \text{ОР}_{2016} = 65945 \times 360 / 281507 = 84,33 \text{ (днів)};$$

$$t_{2017} = \sum \text{об.}_{2017} \times t / \text{ОР}_{2017} = 65945 \times 360 / 327659 = 72,45 \text{ (днів)};$$

де: t_{2016} – період обороту оборотних засобів у 2016 р.;

t_{2017} – період обороту оборотних засобів у 2017 р.;

$t_{\text{ум}}$ – період обороту оборотних засобів, розрахований умовно, виходячи із суми оборотних активів у 2017 р. та обсягу реалізації 2016 р.

Аналіз даних табл. 2.7 свідчить, що у 2017 р. порівняно з 2016 р. період обороту оборотних активів Бершадського МПД зменшився на 19,9 днів. Це зумовлено, насамперед, підвищенням ефективності використання оборотних активів у процесі виробництва та прискоренням реалізації готової продукції. У сфері виробництва період обороту оборотних активів зменшився на 6,0 днів, а у сфері обігу – на 17,8 днів. Також за цей період бачимо прискорення оборотності активів у виробничих запасах (на 6,4 днів) та грошових коштах (на 1,8 днів).

Отже, спостерігається незначне підвищення ефективності використання оборотних активів, про що також свідчить зміна періоду їх обігу, яка відбулась внаслідок зменшення середньорічних залишків у сфері виробництва та обігу:

$$\Delta t = t_{\text{ум}} - t_{2016} = 84,33 - 92,22 = 7,89 \text{ (днів)}$$

а) зміни середньорічних залишків у сфері виробництва:

$$\Delta t = 1658 \times 360 / 281507 = 2,12 \text{ (днів)};$$

б) зміни середньорічних залишків у сфері обігу:

$$\Delta t = 12003 \times 360 / 281507 = 15,3 \text{ (днів)},$$

в тому числі за рахунок:

а) зміни середньорічних залишків у виробничих запасах:

$$\Delta t = 2208 \times 360 / 281507 = 2,8 \text{ (днів)};$$

б) зміни середньорічних залишків у нереалізованій продукції:

$$\Delta t = 11162 \times 360 / 281507 = 14,3 \text{ (днів)};$$

в) зміни середньорічних залишків грошових засобів:

$$\Delta t = 841 \times 360 / 281507 = 1,1 \text{ (днів)}.$$

Однак, на нашу думку, у процесі аналізу ефективності використання оборотних активів не потрібно обмежуватись характеристикою лише показників оборотності, тому що вони не охоплюють усіх аспектів ефективності використання оборотних активів та мають деякі недоліки. По-перше, для розрахунку показника оборотності за основу береться обсяг реалізованої продукції, що суттєво відрізняється від обсягу валової продукції. По-

друге, обсяг виручки від реалізації продукції залежить від чинників, які характеризують не лише ефективність використання оборотних активів, наприклад, рівень цін, канали реалізації тощо. Таким чином, для оцінки досягнутих результатів та виявлення резервів росту їх ефективності необхідно аналізувати вплив усіх чинників у їх взаємозалежності, які визначають тенденцію у використанні оборотних активів.

Оцінюючи систему показників ефективності використання оборотних засобів підприємств, слід зазначити, що вона повинна забезпечувати єдність комплексних з частковими показниками на основі їх порівняння; відповідати формам і показникам обліку та планування, які використовуються; сприяти виявленню резервів на всіх стадіях кругообігу та забезпечувати їх мобілізацію [73].

Потрібно відзначити, що виробнича діяльність підприємств в умовах ринкової економіки не заперечує необхідності планування оборотних коштів. Для визначення їх оптимального розміру, передусім, необхідно провести аналіз використання в попередній період.

Оскільки оборотність оборотних активів тісно пов'язана з їх віддачею та є одним із найважливіших показників, які характеризують ефективність використання засобів підприємства і його ділову активність, то під час аналізу необхідно зробити оцінку фактично досягнутій швидкості оборотності активів на підприємстві.

Методика аналізу оборотності обігових коштів полягає у порівнянні показників оборотності оборотних активів підприємства за останній рік та попередніх років і виявленні та обґрунтуванні тенденцій поліпшення або погіршення. Проведемо такий аналіз діяльності Бершадського МПД протягом 2013–2017 років (табл. 2.8).

На підставі поданих у таблиці даних, можна зробити висновок, що оборотність оборотних засобів за період з 2013 до 2017 років прискорилась на 16,7 днів ($49,98 - 66,72 = 16,7$). Таке прискорення вплинуло на:

- збільшення коефіцієнту оборотності засобів на 2,89 обороту ($7,47 - 4,58 = 2,89$);
- зниження коефіцієнта завантаження засобів в обороті на 0,09 грн. ($0,13 - 0,22 = 0,09$).

На зміну оборотності оборотних активів вплинули такі чинники:

- зміна обсягу виручки від реалізації продукції;
- зміна середнього залишку оборотних активів.

Таблиця 2.8

**Аналіз динаміки показників оборотності оборотних коштів
Бершадського МПД за 2013–2017 рр.***

Показники	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	Відхилення 2017 р. від 2013 р.
Виручка від реалізації, тис. грн.	22692	22226	73827	49099	53306	30614
Кількість днів періоду, що аналізується	360	360	360	360	360	0
Одноденна виручка, тис. грн.	63,03	61,73	205,0	136,38	148,07	85,04
Середній залишок оборотних коштів, тис. грн.	4960	6952	6171	7762	7140	2180
Оборотність оборотних коштів, дн.	66,72	111,23	29,62	56,66	49,98	– 16,74
Коефіцієнт оборотності оборотних коштів, кількість	4,58	3,20	11,96	6,33	7,47	2,89
Коефіцієнт завантаження коштів в обороті, грн.(ряд.4/ряд1)	0,22	0,31	0,08	0,16	0,13	– 0,09

* розраховано за даними Бершадського МПД

Вплив першого чинника визначається шляхом поділу середнього залишку обігових коштів на одноденну виручку за 2017 рік мінус оборотність обігових коштів за 2013 рік. Після проведених розрахунків визначаємо, що зростання обсягу виручки прискорило оборотність на 31,14 днів ($7140/148,07 - 66,72 = 31,14$).

Сутність впливу середнього залишку оборотних активів на оборотність визначається як поділ зміни середнього залишку на одноденну виручку. За даними розрахунку, збільшення середнього залишку оборотних коштів на 2180 тис. грн. сповільнила оборотність оборотних коштів на 14,7 дні ($2180/148,07 = 14,7$).

Таким чином, протягом 2013 – 2017 років на Бершадському МПД відбулось прискорення оборотності оборотних активів на 16,7 днів ($- 31,4 + 14,7 = 16,7$).

Метою аналізу оборотності оборотних активів є також визначення грошових коштів, що були вивільнені з обігу внаслідок прискорення оборотності оборотних коштів або додатково залучені в обіг внаслідок сповільнення оборотності оборотних засобів [189]. Для цього різниця оборотності обігових коштів у днях множиться на одноденну виручку за останній рік, що аналізується.

На основі проведених розрахунків, на Бершадському МПД у 2017 році прискорення оборотності оборотних активів на 16,7 днів вивільнило з обігу грошові кошти у сумі 2472,7 тис. грн. ($16,7 \times 148,07 = 2472,7$ тис. грн.).

Проте В. М. Радіонова наголошує, що в умовах ринкової економіки, аналізуючи тільки оборотність засобів, не можна дати однозначну оцінку щодо прискорення або сповільнення їх оборотності. Для цього необхідно вивчати конкретну виробничу ситуацію. Так, на її думку, інколи високий показник оборотності оборотних коштів може вказувати на недостатність товарно-матеріальних запасів, що в подальшому може гальмувати розвиток бізнесу, а інколи низький показник оборотності виправданий, наприклад, коли очікується підвищення цін на сировину і матеріали. Тому ми погоджуємось, що поряд з аналізом оборотності матеріальних оборотних коштів, актуальним є аналіз оборотності грошових коштів [79].

Для стабілізації фінансового стану важливе значення також має швидкість руху грошових коштів. У підприємства завжди повинен бути мінімальний залишок грошових коштів, що покриває поточні зобов'язання. Відсутність такого запасу свідчить про наявність у нього фінансових ускладнень. І, навпаки, надмірна їх кількість говорить про те, що підприємство реально зазнає збитків, пов'язаних з інфляцією і знецінюванням грошей. На рахунках у банку мають зберігатися мінімально необхідні суми грошових коштів, а всі вільні їх залишки слід перераховувати до дострокове погашення отриманих кредитів, вкладати в цінні папери, надавати кредит юридичним і фізичним особам. При перевитраті коштів фондів спеціального призначення і резервів основна увага повинна приділятися розробці заходів з їх погашення і попередження.

Визначимо величину мінімальної кількості грошей, необхідних для проведення господарських операцій у 2017 році Бершадським МПД. Спочатку необхідно розрахувати коефіцієнт оборотності оборотних коштів за формулою:

$$K_{об} = P : C_0, \quad (2.1)$$

де P – виручка від реалізації товарів, робіт, послуг;

C_0 – середній залишок оборотних коштів за період, що аналізується.

$$K_{об} = 327659 : 4230 = 77,5 \text{ днів.}$$

Після цього визначимо мінімальну суму грошових коштів за формулою:

$$D_m = P_{оп} : O_{од}, \quad (2.2)$$

де: D_m – мінімальна сума грошей;

$P_{оп}$ – операційні витрати;

$O_{од}$ – оборотність грошей.

У 2017 році операційні витрати підприємства склали 261442 грн., а, як ми вже вирахували, оборотність становить 77,5 днів. Отже, $D_m = 261442 : 77,5 = 3373,45$.

Таким чином, для підтримання ліквідності підприємства протягом року необхідна мінімальна сума грошових коштів складає 3373,45 тис. грн. З отриманих у результаті розрахунку даних видно, що всього оборотних грошових коштів було достатньо для покриття мінімальної суми грошових коштів, що необхідна для забезпечення виробничої діяльності. Якщо в обігу їх буде менше, то це призведе до погіршення фінансового стану підприємств.

Отже, фінансовий стан Бершадського МПД характеризується низьким рівнем платоспроможності, ліквідності та рентабельності. Власні оборотні активи складають невелику частку, підприємство не має достатніх фінансових ресурсів для того, щоб швидко розраховуватись з фінансовими зобов'язаннями. Показники (коефіцієнти) фінансової стійкості, ліквідності, ділової активності та рентабельності в останні роки мають тенденцію до значного відхилення від встановлених нормативів. Усе це впливає на ефективність використання підприємством оборотних активів.

РОЗДІЛ 3

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ОБОРОТНИХ АКТИВІВ ПІДПРИЄМСТВ

3.1. Концептуальні засади підвищення ефективності використання оборотних активів в умовах нарощування підприємствами конкурентних переваг

Проведений аналіз і оцінка стану формування та обігу оборотних активів обумовлює необхідність розробки шляхів підвищення ефективності їх використання. Існують різноманітні методики та підходи, спрямовані на зростання ефективності використання оборотних активів підприємств. Для забезпечення їх фінансової стійкості та впровадження оптимального процесу управління оборотними активами необхідно обрати такі методичні підходи, які забезпечать комплексний механізм формування і оптимізації обсягу оборотних активів.

Ефективність використання оборотних активів залежить від багатьох чинників, які можна поділити на зовнішні, що здійснюють вплив незалежно від діяльності підприємства, і внутрішні, на які підприємство повинно активно впливати. До зовнішніх чинників належать:

- загальноекономічна ситуація;
- криза неплатежів;
- високий рівень податків;
- умови одержання кредитів і відсоткові ставки за ними;
- можливість цільового фінансування;
- участь у програмах, що фінансуються з бюджету.

Ці та інші чинники визначають межі, в яких підприємство може маніпулювати внутрішніми факторами раціонального руху оборотних активів.

Як ми уже визначили, проблеми зі збутом виробленої продукції та неплатежі за неї призводять до сповільнення обігу оборотних активів. Отже, необхідно випускати ту продукцію, яку можна швидко і вигідно продати, припиняючи або значно скорочуючи випуск продукції, що не користується попитом на ринку. У цьому випадку, крім прискорення оборотності, унеможливується ріст дебіторської заборгованості в активах підприємства.

За темпів інфляції, що існують, прибуток, отриманий підприємством, слід використовувати як джерело формування оборотних активів. Темпи їх інфляційного знецінення призводять до зниження собівартості і перетоку їх у прибуток, де відбувається розпилення оборотних коштів на податки і невиробничі витрати.

Існують значні внутрішні резерви та механізми, що дозволяють керувати оборотними активами більш раціонально. Коли постає проблема ефективного використання оборотних активів, то це означає, що на всіх стадіях кругообігу вони повинні знаходитись у мінімальних, але достатніх розмірах, що забезпечують безперервний процес виробництва при найменших затратах грошових, матеріальних та трудових ресурсів. Відтак, організація оборотних активів повинна забезпечувати прискорення їх оборотності, тому необхідно розробляти заходи, які сприятимуть підвищенню ефективності їх використання.

Основною умовою підвищення ефективності використання оборотних активів є забезпечення раціональних їх обсягів та скорочення тривалості знаходження в обігу. Це є одним з найважливіших чинників, що визначають рівень ефективності використання оборотних активів.

Одна з найважливіших проблем вітчизняних підприємств – дефіцит функціонуючого оборотного капіталу. Вона пов'язана не тільки з кризою неплатежів, але і з неефективним управлінням оборотними активами, недоліками системи управління підприємства в цілому.

До основних причин дефіциту реально працюючих оборотних активів належать:

- існування значної або простроченої дебіторської заборгованості;
- «заморожування» коштів у наднормативні запаси сировини і матеріалів;
- наявність зайвих запасів незавершеного виробництва і готової продукції, частина якої часто є неліквідною через високу собівартість, ціну або низькі споживчі властивості.

Для багатьох підприємств, які перебувають у скрутному фінансовому становищі, характерна така динаміка зміни оборотних активів: зростання дебіторської заборгованості, запасів сировини та матеріалів, незавершеного виробництва, обсягів готової продукції, збільшення періодів їх оборотності.

Оскільки частка грошових коштів та короткострокових фінансових вкладень у балансі підприємств, як правило, незначна, то найбільш ліквідними активами, що перебувають у розпорядженні підприємства, можуть бути дебіторська заборгованість і запаси. Проте найчастіше значна частка дебіторської заборгованості потрапляє у розряд простроченої або безнадійної, а запасів – у непридатні для використання, неліквідні і ті, які важко реалізуються.

Потреба в оборотних активах перебуває у прямій залежності не лише від обсягів виробництва, але й від часу обігу та фінансового стану галузі чи економіки загалом. При скороченні тривалості операційного циклу відбувається вивільнення з обігу оборотних активів, і, навпаки, внаслідок збільшення періоду кругообігу виникає потреба в авансуванні додаткових активів.

Важливе значення для формування оборотних активів підприємств має чистий дохід, який виражає у грошовій формі вартість додаткового продукту і визначається як перевищення виручки від реалізації продукції над вартістю матеріальних витрат, амортизаційних відрахувань і заробітної плати або як різниця між валовим доходом і заробітною платою. Значна частина чистого доходу реалізується у формі прибутку, який спрямовується підприємствами на поповнення оборотних активів.

Оборотні кошти, авансовані для створення запасів сировини та допоміжних матеріалів, тари тощо безпосередньо впливають на виробничий та фінансовий цикли підприємства, створюючи необхідні умови для планомірного та безперервного відновлення процесу відтворення. Тому дуже важливо, щоб виробничі запаси на першій стадії кругообігу авансованої вартості формувались в оптимальних обсягах, визначених на основі їх нормування. Правильне управління запасами дозволяє зменшити виробничий цикл, а отже збільшити оборотність коштів, вкладених у запаси і витрати, пов'язані з ними, забезпечуючи при цьому безперебійний цикл виробництва.

Одним зі способів оптимізації є застосування методу ранжирування за значущістю (метод АВС). Суть АВС-аналізу зводиться до того, що всі запаси, що використовуються під час виробництва одного виду готової продукції, поділяються на три групи:

– категорія «А» – види сировини, вартість якої складає близько 60 % від загальної суми матеріальних витрат;

- категорія «В» – види сировини, вартість якої складає близько 30 % від загальної суми матеріальних витрат;
- категорія «С» – всі інші види сировини.

Цей метод, на думку Л. А. Лахтіонової, дозволяє зосередитися на контролі тільки найбільш важливих видів ТМЦ (категорії А і В) і тим самим заощадити час, ресурси і підвищити ефективність управління запасами підприємства [63]. Сутність методики полягає в тому, що розмір і момент часу нового замовлення визначаються таким чином, щоб нові запаси надходили на підприємство в той момент, коли колишні запаси вже вичерпані.

Наразі практика діяльності підприємств переконує, що основними шляхами скорочення часу, протягом якого авансовані активи знаходяться на стадії виробничих запасів, є встановлення економічних зв'язків з постачальниками сировини, впорядкування матеріально-технічного постачання, досягнення максимальної рівномірності у завезенні товарно-матеріальних цінностей та їх витрачання, недопущення придбання непотрібних та надлишкових виробничих запасів, удосконалення системи розрахунків тощо. Це, як правило, досягається шляхом відновлення нормування оборотних активів, правильного вибору постачальників, зміцнення платіжної дисципліни тощо.

Потреба підприємства у матеріальних ресурсах може бути реалізована купівлею або виробництвом більшої кількості матеріалів – екстенсивний шлях. Він призводить до росту матеріальних витрат на одиницю продукції, хоча собівартість при цьому може й знизитися за рахунок збільшення обсягу виробництва й зменшення частки постійних витрат.

Інтенсивний шлях передбачає економне використання наявних запасів у процесі виробництва продукції. У цьому випадку відбувається скорочення матеріальних витрат і зниження собівартості одиниці продукції.

Економія у споживанні матеріальних ресурсів сприяє поліпшенню використання виробничих потужностей, спонукає до впровадження нової техніки і удосконалення технологічних процесів і підвищенню продуктивності праці, зниженню собівартості продукції. Істотно впливаючи на зниження собівартості продукції, економія матеріальних ресурсів має позитивний вплив і на фінансовий стан підприємства.

На кожному підприємстві є резерви економії матеріальних ресурсів. Залежно від характеру заходів основні напрямки реалізації резервів економії ресурсів у промисловості і на виробництві поділяються на виробничо-технічні та організаційно-економічні.

До виробничо-технічних напрямків відносяться заходи, пов'язані з якісною підготовкою сировини до виробничого споживання, удосконаленням конструкції машин, устаткування і виробів, застосуванням більш економічних видів сировини, палива, впровадженням нової техніки і прогресивних технологій, що забезпечують максимально можливе зменшення технологічних відходів і втрат матеріальних ресурсів у процесі виробництва виробів з максимально можливим використанням вторинних матеріальних ресурсів.

З 2009 року набули чинності зміни до ряду законів, внесені Законом України від 21 травня 2009 року №1391-VI щодо сприяння виробництву та використанню біологічних видів палива. Зокрема, біоетанол як особливий вид спирту віднесено до складу альтернативних видів рідкого палива. Реалізуючи економічні заходи для стимулювання виробництва та споживання альтернативних видів палива, передбачено систему податкових, кредитних та інших пільг, що вступили у силу з 1 січня 2010 року: строком на 10 років звільняється від оподаткування прибуток виробників біопалива, отриманий від його продажу; встановлюється нульова ставка акцизного збору на біоетанол, що використовується підприємствами для виготовлення бензинів моторних сумішевих із вмістом біоетанолу та добавками на основі біоетанолу; до 1 січня 2014 року встановлюється нульова ставка акцизного збору на спирт етиловий-сирець, що використовується для виробництва біоетанолу та біоетанол, який використовується підприємствами для виготовлення біопалива [44].

Розроблена енергозберігаюча технологія та обладнання для виробництва біоетанолу безпосередньо з цукрового буряку, для вирощування якого у Вінницькій області є сприятливі ґрунтові та природно-кліматичні умови. Такий біоетанол має високий вміст органічних сполук, які підвищують октанове число та запобігають розшаруванню бензоспиртових сумішей. Виробництво біоетанолу з цукрового буряку потребує на 20–30 % менше енергоносіїв, ніж з зернової сировини, що обумовлює зменшення кількості оборотних засобів для забезпечення виробництва [93].

До основних організаційно-економічних напрямків економії матеріальних ресурсів належать: комплекси заходів, пов'язаних з підвищенням наукового рівня нормування і планування матеріаломісткості промислової продукції, розробкою і впровадженням технічно обґрунтованих норм і нормативів витрат матеріальних ресурсів; заходи, пов'язані із встановленням прогресивних пропорцій, що полягають у прискореному розвитку використання нових, ефективних видів сировини і матеріалів.

Головний напрямок економії матеріальних ресурсів на кожному конкретному підприємстві – збільшення виходу кінцевої продукції з однієї і тієї ж кількості сировини і матеріалів на робочих місцях – залежить від технічного оснащення виробництва, рівня кваліфікації працівників, організації матеріально-технічного забезпечення, кількості норм витрат і запасів матеріальних ресурсів, обґрунтованості їхнього рівня.

Слід зазначити, що прискорення оборотності оборотних активів на першій стадії кругообігу авансованої вартості також безпосередньо пов'язане з ліквідацією зайвих та непотрібних товарно-матеріальних цінностей, що формують наднормативні запаси, особливо тієї їх частини, яка відноситься до категорії так званих «неліквідів».

А. М. Золотарьов вважає, що скорочення часу зберігання сировини, матеріалів, напівфабрикатів тощо у виробничих запасах може бути досягнуте за рахунок удосконалення організації та планування матеріально-технічного постачання, визначення прогресивних форм витрачання сировини, матеріалів, встановлення та підтримки оптимальних обсягів виробничих запасів, зниження наднормативних обсягів виробничих запасів. На його думку, ефективно управління виробничими запасами дозволяє знизити тривалість виробничого циклу, а отже, й операційного циклу, зменшити рівень поточних витрат на їх зберігання, вивільнити з поточного господарського обігу частину фінансових засобів, реінвестуючи їх в інші активи [46].

Слід наголосити, що для забезпечення підприємств спиртопродуктового підкомплексу АПК сировиною за планово-централізованої економіки використовувались адміністративні методи, але в сучасних умовах ситуація стала іншою. Це змушує підприємства по-іншому підходити до вирішення завдання постачання сировини, застосовуючи ринкові методи. Однією з

важливих стратегій підприємств на ринку сировини, на думку М. С. Сапачової, має стати вертикальна інтеграція з постачальниками, що може бути реалізована шляхом укладання довгострокових договорів з постачальниками, формування власної заготівельної мережі тощо [83].

Для забезпечення ефективності використання оборотних активів величина виробничих запасів на підприємстві повинна бути оптимальною, тому що загальний обсяг витрат на виробництво впливає на величину оборотних активів сфери обігу. При цьому оптимальний ритм виробничого циклу та якість продукції, що виготовляється, є передумовою швидкості обігу оборотних активів на наступних стадіях кругообігу. Також необхідно визначати розміри оборотних активів у незавершеному виробництві, які обумовлені обсягами виробництва, часом виготовлення продукції та її собівартістю.

Аналіз даних таблиці 3.1 свідчить, що у 2017 році у виробництві етилового спирту найбільшу питому вагу в структурі витрат займає сировина (60,38 %). Питома вага палива та електроенергії у структурі витрат становить 83,53 %. Отже, враховуючи те, що у структурі витрат виробництва основну частину становлять витрати сировини, палива і електроенергії, зниження матеріаломісткості та енергомісткості продукції стає одним із визначальних чинників підвищення ефективності виробництва.

Таблиця 3.1

**Структура собівартості одиниці спирту етилового
Бершадським МПД у 2017 р.***

Статті витрат	Грн.	%
Сировина	25,12	60,38
Допоміжні матеріали	0,23	0,55
Паливо і електроенергія	9,49	22,81
Зарплата з нарахуваннями	1,92	4,62
Утримання обладнання	0,61	1,47
Загальновиробничі витрати	1,99	4,78
Інші витрати	2,24	5,39
Невиробничі витрати	2,24	5,39
Повна собівартість	41,60	100

** розраховано за даними Бершадського МПД*

Основними заходами, що сприяють зменшенню втрат сировини, є впровадження прогресивних методів її переробки, вдосконалення

техніки та технології виробництва на основі його механізації, впровадження прогресивних нормативів витрат сировини, спорудження складів та удосконалення виробничих відносин з виробниками сировини тощо. Сучасні технології зберігання сільськогосподарської сировини без втрат передбачають використання сучасних методів охолодження, попередню обробку, використання інертних газів та інших способів запобігання зниження якості продукції при зберіганні та запобігання її втратам.

Одним із шляхів підвищення ефективності оборотних активів підприємств спиртової галузі є використання відходів виробництва для виготовлення продукції, що дозволяє відносно знизити сукупні витрати виробництва та обсяг авансованих оборотних активів. Так, наприклад, спиртові заводи, які переробляють мелясу, мають значні резерви для організації виробництва кормового вітаміну В₁₂, випуску хлібопекарських дріжджів шляхом комбінованого виробництва.

На спиртзаводах доцільно створювати цехи з виробництва антибіотиків, використання яких у птахівництві та свинарстві збільшує продуктивність тварин, підвищує їх стійкість до інфекційних захворювань. З відходів, отриманих у результаті виробництва спирту, можна виробляти гліцерин, глютамінову кислоту, сухий лід, ацидин та ферментні препарати. Таким чином, скорочення норм витрат сировини на одиницю продукції, підвищення ефективності використання основних активів дозволяють знизити обсяг оборотних активів у незавершеному виробництві та прискорити їх оборотність.

Таким чином, однією з умов прискорення оборотності оборотного капіталу є вироблення фінансовими службами підприємств у взаємодії з виробничими підрозділами оптимальних пропорцій розподілу обмежених фінансових ресурсів між основними і оборотними засобами, використання інвестицій виключно на високоокупні проекти (раціоналізація, модернізація діючого виробництва тощо).

Як бачимо, важливим напрямком підвищення конкурентоспроможності і разом з тим нарощування обсягів виробництва є вдосконалення антизатратних механізмів. Вирішення проблеми поліпшення використання оборотних активів обумовлено економічним та раціональним використанням матеріальних ресурсів і базується на реалізації державної ресурсозберігаючої політики.

Держава через цілеспрямовану науково-технічну, структурну,

податкову, фінансово-кредитну та іншу політику повинна впливати на всі суб'єкти господарювання під час реалізації ресурсозберігаючої стратегії. Вона включає напрямки зниження матеріаломісткості продукції, що дозволяє, перш за все, скорочувати витрати на випуск продукції, підвищувати конкурентоспроможність, значно збільшувати прибуток, накопичувати власні фінансові кошти, достатні для розширеного відтворення, впровадження інновацій, збільшувати випуск продукції з однієї і тієї ж кількості матеріальних ресурсів, зменшувати нормативну величину оборотних коштів, необхідних підприємству для нормального функціонування, поліпшувати фінансовий стан підприємства і знижувати ризик його банкрутства.

В умовах ринкової економіки величина виручки від реалізації продукції визначається в першу чергу її конкурентоспроможністю. Серед чинників, які впливають на конкурентоспроможність, необхідно виокремити її залежність від величини, стану та ефективності основних засобів підприємства. І якісна, і цінова конкурентоспроможність ґрунтуються на ефективних технологічних рішеннях, постійному оновленні виробництва і не можуть бути реалізовані на базі фізично і морально зношених основних фондів.

Значним резервом для підвищення ефективності використання оборотних активів у незавершеному виробництві є скорочення термінів освоєння введених в експлуатацію виробничих потужностей та найбільш повне використання основних засобів за рахунок збільшення випуску продукції та зниження її собівартості. Скорочення часу перебування оборотних коштів у незавершеному виробництві досягається шляхом удосконалення організації виробництва, техніки і технологій, економії на всіх стадіях руху оборотних активів.

Аналіз ефективності використання оборотних активів свідчить, що система управління ними повинна бути спрямована, передусім, на управління виробничими запасами, готовою продукцією та незавершеним виробництвом.

Отже, скорочення виробничого циклу є важливим резервом прискорення оборотності оборотних активів. Це може бути досягнуто лише в результаті проведення комплексу заходів, спрямованих на зміну технологічного процесу, вдосконалення технології та організації виробництва, а саме: використання оперативно-виробничого планування, усунення невиробничих затрат,

запровадження прогресивних технологій, механізації та автоматизації виробництва, підвищення якості продукції тощо. Безперервність процесу виробництва вимагає, щоб оборотні активи у своєму русі не лише послідовно переходили з виробничої сфери в сферу обігу, але й знаходились одночасно на всіх стадіях. Кожна частина оборотних активів безперервно здійснює свій власний обіг, і ці обіги утворюють лише одночасні та послідовні моменти процесу в цілому.

Поєднання в часі обігу окремих частин оборотних активів впливає на загальну швидкість їх руху, різко скорочуючи тривалість їх загального кругообігу. Час, який витрачається на послідовний рух оборотних активів через всі стадії кругообігу, визначає швидкість їх обігу або їх оборотність. Оборотність оборотних активів є найважливішим якісним показником роботи підприємств. Чим швидше оборотні активи здійснюють свій обіг, тим ефективніше вони використовуються. Внаслідок прискорення оборотності оборотних активів з обігу вивільняється частина грошових активів. Вивільнення оборотних активів може бути відносним та абсолютним. Абсолютне вивільнення оборотних активів – це пряме скорочення потреби у них порівняно з попереднім періодом за одночасного збільшення періоду виробництва (реалізації). Відносне вивільнення оборотних активів виникає тоді, коли поліпшення їх використання підприємство з тією ж сумою оборотних активів або із незначним їх зростанням у плановому році збільшує обсяг виробництва [106].

В сучасних умовах використання оборотних активів у сфері обігу набуває важливого значення, адже кінцева стадія операційного циклу здійснює значний вплив на підвищення ефективності виробництва. Це виражається у реалізації продукції, за рахунок якої підприємства відшкодовують авансовані оборотні активи та отримують прибуток.

Аналіз статистичної інформації свідчить про зменшення обсягів реалізації спиртопродуктів підприємствами протягом останніх років. За даними ДП «Укрспирт» [94], зменшення загального обсягу виробництва відбулося за рахунок зменшення експорту – підприємства не можуть конкурувати з великими операторами світового ринку спирту за умови постійного накопичення державою неповернутого ПДВ та практично повної відсутності доступу до кредитних ресурсів. Таким чином, для державних спиртових заводів експорт продукції призводить до прямого вимивання обігових коштів.

Крім того, прийняття урядом постанови щодо квот на отримання спирту підприємствами органічного синтезу зменшило загальний обсяг експорту на кількість спирту, що потім перероблялася вітчизняними підприємствами під митним контролем у неспиртовмісну продукцію. За інформацією ДП «Укрспирт», зменшення обсягів експорту спирту відбулося переважно через високу собівартість його виробництва, і, відповідно, недостатній рівень конкурентоспроможності за ціновим чинником на зовнішніх ринках.

Найбільш перспективним та економічно вигідним є перепрофілювання надлишкових потужностей спиртових заводів на виробництво високооктанової кисневмісної добавки до бензинів для внутрішнього ринку та експорту. Як показує західна практика, це створює умови для необхідності виробникам зменшити обсяги імпорту енергоносіїв та покращити екологічну ситуацію.

Розширення сфери використання етилового спирту в промисловості та інших галузях економіки як відновлювальної сировини для виробництва продукції слід здійснювати шляхом реалізації тільки комплексу заходів, спрямованих на зменшення вартості етилового спирту, зокрема таких, як застосування нових технологій та обладнання для переробки зернових культур та меляси, модернізація енергетичного обладнання тощо.

Важливим резервом підвищення ефективності використання оборотних активів є скорочення дебіторської заборгованості, що негативно впливає на організацію оборотних активів, сповільнюючи їх оборотність. У сучасних умовах фінансової кризи проблема управління дебіторською заборгованістю постала особливо гостро, що пов'язано із несвоєчасністю платежів, повернення боргів у неповному обсязі, виникнення сумнівних боргів тощо. Підприємства, що по суті є кредиторами, поступово потрапляють у становище технічного банкрутства, яке характеризується неплатоспроможністю, викликаною істотною простроченістю дебіторської заборгованості.

Скорочення дебіторської заборгованості оцінюється позитивно, якщо це відбувається за рахунок скорочення періоду її погашення. А якщо обсяги дебіторської заборгованості знижуються внаслідок зменшення відвантаження виробленої продукції, то це свідчить про зниження показників ділової активності підприємства. Тому важливим завданням управління оборотними активами суб'єктів господарювання є оптимізація загального обсягу дебіторської

заборгованості, забезпечення своєчасної інкасації боргу, а також, за потреби, реструктуризація дебіторської заборгованості.

Отже, ріст дебіторської заборгованості не завжди оцінюється негативно, а зниження – позитивно. Необхідно розрізняти нормальну й прострочену заборгованість, наявність якої створює фінансові труднощі, тому що на діяльність підприємства буде мати вплив недостатня кількість фінансових ресурсів для придбання виробничих запасів, виплати заробітної плати тощо. Крім того, заморожування засобів у дебіторській заборгованості призводить до сповільнення оборотності капіталу. Прострочена дебіторська заборгованість означає також ріст ризику непогашення боргів і зменшення прибутків, тому кожне підприємство зацікавлене у скороченні строків повернення належних йому платежів. Слід наголосити, що особливої гостроти проблема неплатежів набуває в зв'язку з економічною кризою, інфляційними процесами в економіці, тому що відбувається знецінення дебіторської заборгованості через несвоєчасну оплату рахунків дебіторами, що зменшує величину власного оборотного капіталу підприємства.

Таким чином, застосування ефективної політики управління дебіторською заборгованістю дозволить підприємствам залучати в обіг додаткові фінансові ресурси, вилучені у дебіторську заборгованість, і таким чином поліпшити платоспроможність, зменшити залежність від зовнішніх джерел фінансування, зміцнити фінансовий стан та посилити конкурентоспроможність. На підприємстві повинна бути служба, яка постійно займатиметься моніторингом ймовірних партнерів за допомогою таких критеріїв, як дотримання платіжної дисципліни в минулому, прогностичні фінансові можливості покупця щодо сплати замовленого ним обсягу товарів, рівень поточної платоспроможності та фінансової стійкості покупця. Тому Л. А. Лахтіонова акцентує увагу на тому, що управління дебіторською заборгованістю пов'язане, насамперед, з оптимізацією обсягу та забезпеченням інкасації заборгованості покупців із розрахунків за реалізовану продукцію [63].

В світовій практиці одним із найпоширеніших нетрадиційних методів кредитування є факторинг, який є основною формою рефінансування дебіторської заборгованості, що використовуються. Для підприємств спиртопродуктового підкомплексу АПК використання факторингу має незаперечні переваги, оскільки вони можуть отримати кращі цінові та інші умови при розрахунках з

постачальниками, страхуються від ризику неплатежу та курсових ризиків, можуть забезпечити зростання продажів, отримують можливість поповнити оборотні кошти тощо.

Однак розвиток факторингу в Україні стримують встановлені податкові обмеження, адже дохід, який банк отримує у вигляді дисконту, позичальник не може віднести до валових витрат, а має віднести до фінансового результату як збиток від торговельної діяльності. Крім того, у випадку, коли банк отримує дохід від факторингових операцій як комісійну винагороду, то такий платіж підлягає оподаткуванню ПДВ. Такий підхід до оподаткування факторингових операцій, на нашу думку, робить їх менш привабливими, ніж кредити, оскільки під час кредитування доходи банку не оподатковують ПДВ, а підприємства відносять сплачені відсотки на валові витрати.

На будь-якому підприємстві є значні резерви раціоналізації, вдосконалення нормування витрат, підвищення матеріальної зацікавленості і завдання фінансових служб полягає в ініціюванні та координації цих робіт. Регулювання обсягу і структури оборотних активів пов'язано з ризиками (і відповідними витратами), викликаними нестачею або надлишком оборотних активів. За недостатньої кількості оборотних активів існують такі ризики:

- затримки у постачанні сировиною і матеріалами і, як наслідок, збільшення тривалості виробничого циклу і зростання витрат;
- зниження обсягів продажів через недостатність запасів готової продукції;
- додаткові витрати на вирішення питань фінансування.

За надлишку оборотних активів збільшується ймовірність наступних ризиків:

- запаси можуть зіпсуватися фізично або морально застаріти;
- зростання витрат на зберігання надлишків запасів;
- боржники можуть відмовитися платити або збанкрутувати;
- банки, у яких зберігаються грошові кошти, можуть збанкрутувати;
- більш високий обсяг товарно-матеріальних запасів і готової продукції збільшує податкове навантаження;
- інфляція може значно зменшити реальну вартість дебіторської заборгованості і грошових коштів.

Як відомо, оборотні активи являють собою по суті безперервно замкнутий ланцюг з трьома стадіями кругообігу: грошовою,

виробничою і товарною. Кожна з них – компонент оборотних активів, що містить кілька складових, пов'язаних зі структурними підрозділами підприємства, а далі – з посадовими особами та відповідними процесами. Таке подання може дати керівництву підприємства реальні важелі для оптимізації потреби у оборотних активах у режимі реального часу та мінімізації витрат.

На нашу думку, до заходів, які сприятимуть збільшенню надходження оборотних коштів, належить розробка системи угод, що передбачають диференційовані умови оплати:

- передоплата (звичайно припускає наявність знижки);
- часткова передоплата (поєднує передоплату і продаж у кредит);
- передача на реалізацію (підприємство зберігає право власності на товари, поки не буде отримана оплата за них);
- виставляння проміжного рахунку (ефективне при довгострокових контрактах і забезпечує регулярний приплив грошових коштів у міру виконання окремих етапів роботи);
- банківська гарантія (припускає, що банк буде відшкодовувати необхідну суму у випадку невиконання дебітором своїх зобов'язань);
- система гнучкого ціноутворення (використовується для захисту підприємства від інфляційних збитків). Гнучкі ціни можуть бути прив'язані до загального індексу інфляції, залежатимуть від індексу інфляції для конкретної продукції або враховуватимуть фактичний термін оплати і прибуток від альтернативних вкладень грошових коштів.

Управління оборотними активами, що зводить до мінімуму ризик втрати підприємством ліквідності, сформулюємо так: чим більше перевищення поточних активів над поточними зобов'язаннями, тим менший рівень ризику. Виходячи з цього, підприємство повинно прагнути до нарощування чистого оборотного капіталу. Але формування зайвих оборотних активів призводить до того, що підприємство має у розпорядженні тимчасово вільні непрацюючі активи, для формування яких залучаються додаткові джерела фінансування. Звідси виникають зайві витрати фінансування, що неминуче призводить до зниження прибутку і рентабельності діяльності підприємства.

У процесі управління оборотними активами необхідно шукати компроміс між можливістю втрати ліквідності та рентабельністю підприємства. Для цього необхідно забезпечувати постійну

платоспроможність підприємства шляхом підтримання достатнього рівня ділової активності (обсягом продажів) і одночасно підтримувати оптимальний рівень поточної заборгованості, прагнучи до досягнення прийнятної обсягу, структури і рентабельності активів.

Отже, підвищення ефективності використання оборотних активів підприємств передбачає застосування заходів, спрямованих на зменшення тривалості операційного циклу та його складових. У виробничому циклі це досягається за рахунок визначення оптимального обсягу та структури виробничих запасів, зменшення витрат на їх зберігання; у фінансовому циклі – за рахунок проведення своєчасної інкасації дебіторської заборгованості, розробки кредитної політики щодо покупців, підвищення платоспроможності підприємств.

3.2. Нормування оборотних активів як засіб їх оптимального використання

Одним з основних принципів організації та ефективного використання оборотних активів є нормування. Реалізація цього принципу дозволяє економічно обґрунтовано встановити необхідний розмір оборотних активів і таким чином забезпечити умови для успішного здійснення ними своїх функцій. Помилкова практика відмови від нормування оборотних активів є однією із причин зниження ефективності виробництва і порушень платіжно-розрахункової дисципліни.

Необхідною умовою ефективного управління оборотними активами є науково обґрунтоване визначення потреби в них на основі нормування з використанням розрахункових нормативів за окремими групами оборотних активів і в цілому по підприємству. Нормування оборотних активів є джерелом мобілізації внутрішніх резервів підприємства, зменшення тривалості операційного циклу, прискорення реалізації виробленої продукції.

Важливим напрямом планомірної організації раціонального споживання оборотних активів є науково обґрунтоване встановлення рівня максимальної витрати їх речових елементів на одиницю продукції відповідної якості. На підприємстві, що ефективно працює, найбільшу питому вагу становлять оборотні активи, що обслуговують

виробничий процес і початок продажу – це виробничі запаси, готова продукція на складі та незавершене виробництво. У зв'язку з цим, під час планування найбільша увага повинна приділятися саме матеріальним оборотним активам, які повинні постійно контролюватись фінансовими службами підприємства.

Отже, особливе значення має нормування виробничих витрат сировини, матеріалів, палива й електроенергії. Норма витрати є плановим завданням, що визначають максимальну кількість конкретних видів сировини, матеріалів, палива й енергетичних ресурсів фіксованої якості, які можуть бути витрачені для виробництва одиниці продукції [1].

Щоб норми витрат відповідали своєму призначенню, вони повинні бути науково обґрунтованими й прогресивними [1]. Прогресивність норм витрат речових елементів оборотних активів вимагає досягнення при цьому оптимального співвідношення між усіма елементами виробництва для забезпечення максимальної економії живої та уречевленої праці на одиницю продукції.

У сучасній економічній літературі нормування оборотних активів трактують як економічно обґрунтований розрахунок мінімальної потреби в фінансових ресурсах, необхідних підприємству для створення мінімальних запасів товарно-матеріальних цінностей, які забезпечують його нормальну роботу. Головне завдання нормування полягає у визначенні економічно обґрунтованої величини оборотних активів у мінімальному розмірі, що забезпечуватиме безперебійне фінансування планових витрат на виробництво й продаж продукції, а також здійснення розрахунків у встановлений термін [47, 57, 69, 106, 107].

Таким чином, основним критерієм нормування є те, що норматив оборотних активів являє собою мінімальну їх величину, яка відповідає потребам підприємства. Якщо ж норматив перевищує мінімальну потребу, то оборотні активи вилучатимуться з операційного циклу, що призводитиме до сповільнення їх оборотності.

Проте, якщо обмежитись трактуванням нормативів оборотних активів як встановленням їх мінімальної потреби, то це призведе до агресивної політики формування оборотних активів, яка в сучасних умовах непридатна для підприємств через зниження їх прибутковості, високі відсоткові ставки за короткостроковими кредитами тощо.

Як ми уже обґрунтували, в умовах ринкової економіки найбільш

оптимальною для підприємств є раціональна модель формування оборотних активів, за якої необоротні активи та частина оборотних активів фінансується за рахунок довгострокових зобов'язань та власного капіталу, а сезонні потреби – за рахунок поточних зобов'язань. Тому норматив оборотних активів – це мінімальна сума коштів, яка постійно необхідна підприємству для здійснення його виробничої діяльності.

Отже, основою методології нормування оборотних активів є їх оптимізація, яка полягає в тому, що за кожним їх елементом визначають таку потребу, при якій операційний цикл може здійснюватись безперервно та забезпечується їх раціональне формування.

М. Я. Дем'яненко зазначає, що величина оборотних активів, необхідних підприємству для нормальної виробничої діяльності, розраховується шляхом визначення норм і нормативів оборотних засобів, які повинні забезпечити постійну потребу підприємства у виробничих запасах, незавершеному виробництві з урахуванням умов виробництва, постачання та збуту продукції [36].

Специфічність нормативів оборотних активів підприємств спиртової галузі полягає в тому, що в результаті нормування оборотних активів встановлюються норми запасів, які повинні постійно знаходитись у підприємств для підтримання безперервності виробництва. В цьому полягає виробнича функція нормування. Фінансове значення нормування полягає в тому, що на основі визначених нормативів встановлюються власні джерела формування оборотних активів.

Отже, значення нормування оборотних активів полягає у тому, що воно передбачає встановлення норм запасів, які повинні забезпечувати безперервний виробничий процес, та визначення власних джерел фінансування оборотних активів у межах встановлених нормативів.

Планування оборотних активів передбачає визначення системи планових показників їх формування та ефективності використання в операційному циклі [29]. За своєю сутністю, під процесом планування оборотних активів слід розуміти процес розробки системи науково обґрунтованих планових (нормативних) показників складових елементів оборотних активів, які забезпечують безперервність виробничо-постачальницької діяльності, та джерел їх формування [29].

Виходячи із встановлених нормативів, здійснюється планування повної потреби підприємств в оборотних активах на певний період, власних джерел фінансування оборотних активів та потреби у позиковому капіталі. Таким чином, нормування оборотних активів є складовою частиною більш широкого поняття – планування. Порівняння фактичної наявності оборотних активів з плановою потребою дає можливість підприємству контролювати використання оборотних активів у операційному циклі та за окремими сферами їх функціонування.

Для забезпечення процесу нормування оборотних активів підприємств передусім необхідно визначити об'єкти нормування. Окремі економісти [105, 106] вважають, що об'єктом нормування є оборотні кошти підприємств, а на думку інших – власний оборотний капітал [84]. Проте, як було встановлено в процесі дослідження, оборотні кошти та оборотний капітал є джерелами формування оборотних активів, а тому неправильно ототожнювати принципи нормування оборотних активів у натуральному виразі та власних оборотних коштів, виділених на їх утворення, оскільки існує органічний зв'язок між вартісною формою та натурально-речовою основою оборотних активів.

Крім того, економічна природа власного оборотного капіталу полягає у тому, що він є джерелом формування оборотних активів і покриває необхідну мінімальну потребу в оборотних активах, а тому оптимальна його величина визначається автоматично, виходячи з величини встановленого нормативу оборотних активів. Отже, об'єктами нормування є оборотні активи, а не джерела їх формування в формі власного оборотного капіталу та оборотних коштів, якими покривається встановлена в результаті нормування частина оборотних активів.

Наразі вченими-економістами розроблені різні підходи щодо визначення нормативів оборотних активів, що зумовлює існування різних методів нормування, основними серед яких є аналітичний (дослідно-статистичний) метод, коефіцієнтний та метод прямого розрахунку [99, 100].

Аналітичний або дослідно-статистичний метод передбачає аналіз наявних товарно-матеріальних цінностей з подальшим коригуванням фактичних запасів та вилученням з них надлишкових і застарілих [99]. Основним недоліком цього методу є те, що він не відображає реального проходження виробничого процесу та

кругообігу оборотних активів, тому що нормативи визначаються на основі фактичних даних минулого року. Це призводить до того, що визначені таким чином нормативи є доволі відносними. Він орієнтується на фактичну організацію виробництва, постачання та збуту та не сприяє їх покращенню. Таким чином, недоліки в організації та використанні оборотних активів у минулому періоді не усуваються, а переносяться на наступний, не мобілізуються резерви прискорення оборотності та не враховуються прогресивні чинники, такі як покращення матеріально-технічного постачання, впровадження новітніх технологій та форм організації виробництва, а також умови реалізації продукції.

Коефіцієнтний метод полягає в уточненні чинних на початок розрахункового періоду нормативів оборотних активів згідно зі змінами в цьому періоді показників виробництва, що впливають на величину цих активів [99]. За цим методом норматив оборотних активів визначають як співвідношення між темпами зростання обсягів виробництва та величиною нормованих оборотних коштів в базовому році. Можна погодитись з окремими економістами [9], що це є надзвичайно спрощений метод нормування оборотних активів, який через необґрунтоване заниження нормативів не створює умов підприємству для налагодження ритмічної роботи через нестачу матеріальних ресурсів. У такому випадку підприємство систематично відчуває фінансові труднощі або має надмірно високі виробничі запаси.

Метод прямого розрахунку полягає у визначенні норми і нормативу за кожним елементом оборотних активів, враховуючи умови постачання, організацію виробництва, особливості технології та збуту готової продукції на підприємстві. Цей метод є головним, найбільш точним та науково обґрунтованим, а інші методи розрахунку використовуються, як правило, як допоміжні.

Звернемо увагу на точку зору З. С. Кацеленбаум [50], яка пропонує для спрощення розрахунку нормативів оборотних активів використовувати вибіркового метод прямого розрахунку за окремими групами матеріальних цінностей, які займають найбільшу питому вагу в структурі виробничих запасів. Результати, отримані шляхом вибіркового розрахунку, необхідно розповсюджувати на всі інші матеріальні цінності. На її думку, така методика забезпечує об'єктивність та точність розрахунків при зниженні їх трудомісткості. Вважаємо, що хоча використання вибіркового методу й спрощує

розрахунок, та він не є точним, оскільки визначає лише ті виробничі запаси, які мають найбільшу питому вагу. Крім того, відбір здійснюється, виходячи зі споживання в натуральному виразі, а не у вартісному.

Окрім указаних методів, існує та використовується розрахунково-аналітичний метод, сутність якого полягає у визначенні мінімальної потреби певного виду оборотних активів на основі даних минулого року шляхом ділення фактичних мінімальних залишків на основний показник, який визначає його обсяг. Основними недоліками цього методу, на думку багатьох економістів, є те, що для визначення нормативів оборотних активів використовують фактичні залишки минулого року, тобто розмір нормативу формується на основі вартості раніше створених виробничих запасів, тому недоліки у формуванні виробничих запасів минулого року переносяться у плановий [36].

Аналіз даних додатку К, табл. К.1, яка побудована на використанні цього методу, свідчить, що під час визначення нормативу палива на Бершадському МПД спостерігаються випадки, коли мінімальні залишки були нижчими або вищими від їх середньорічного споживання. Така ситуація може і не виникнути наступного року, а тому такий норматив не може бути застосований. Таким чином, використання цього методу для підприємств спиртопродуктового підкомплексу АПК не завжди забезпечує точність розрахунків, а тому є недоцільним.

На основі діючої на підприємствах практики нормування оборотних активів фактичного їх руху виділяють такі недоліки в їх нормуванні: зокрема, діючий порядок нормування (на основі мінімальних залишків за окремими елементами оборотних активів) не достатньо пов'язується з їх рухом протягом року, планування власних і позикових засобів здійснюється окремо. Ці недоліки викликають необхідність підприємствам планувати потребу в оборотних активах у більших розмірах, ніж необхідно для забезпечення виробництва продукції.

Послаблення уваги підприємств до нормування оборотних активів, яке спостерігається у нашій країні під час становлення ринкової економіки, відбулось, насамперед, через вплив зовнішніх чинників. Норматив оборотних активів був виключений не лише з поля зору економічних служб підприємств, але і з бухгалтерського балансу. В останні роки на підприємствах нормуванню оборотних

активів не приділяється належної уваги. Основними причинами цього є:

- неможливість встановлення обґрунтованих нормативів через створення понаднормативних виробничих запасів для часткової нейтралізації інфляційних ризиків;

- складна і дуже деталізована методика розрахунку потреби в оборотних активах стала непридатною у ринкових умовах для управління коштами і ресурсами підприємства. По-перше, розрахунки норм та нормативів оборотних активів були штучно відокремлені від визначення норм запасів у натуральному виразі. По-друге, нормування було дуже спрощене і під час розрахунку не враховували значну кількість нормоутворюючих чинників, які визначали умови формування оборотних активів.

Разом з тим, значення нормативів зводилось до обмеження підприємств мінімумом власних оборотних активів. У той же час, не використовувались економічні важелі, які б змушували підприємства забезпечувати виробництво з мінімальною сумою оборотних активів. Фінансові органи за допомогою нормування встановлювали мінімальний розмір власних оборотних активів і шляхом затвердження нормативів за кожним їх елементом регулювали їх розподіл та використання. Такий порядок нормування, звичайно, не стимулював підприємства до пошуку внутрішніх резервів підвищення оборотності оборотних активів та ефективного їх використання. Підприємства прагнули до того, щоб їм було виділено більше оборотних активів, оскільки їх збільшення не враховували під час оцінки результатів діяльності підприємства.

Однак потреба в управлінні оборотними активами не тільки збереглась, а й стала більш актуальною в сучасних умовах. Таким чином, не викликає сумніву необхідність відродження практики нормування оборотних активів.

Велику частку оборотних активів підприємств спиртопродуктового підкомплексу АПК складають виробничі запаси, які забезпечують безперервність виробництва, його оперативну гнучкість, сприяють досягненню високих фінансових результатів, а їх наявність зумовлена необхідністю підтримання безперервності процесу виробництва. Разом з тим, як відомо, надлишок виробничих запасів призводить до втрат ними певної частини своїх властивостей, збільшення витрат, пов'язаних з їх зберіганням, що знижує ліквідність підприємства. Тому підприємства, формуючи виробничі

запаси, повинні шукати ефективні напрямки визначення оптимальної потреби в них.

Окремі економісти [49] рекомендують розраховувати необхідний розмір грошових коштів, які інвестуються в товарно-матеріальні цінності, без використання норм запасів на основі даних про середній залишок товарно-матеріального запасу та собівартості одиниці продукції за формулою:

$$I_c = Q : 2 \times S, \quad (3.1)$$

де: I_c – середня інвестиція;

Q – сума залишків товарно-матеріальних цінностей на початок і кінець періоду;

S – собівартість одиниці продукції.

Норматив сировини, розрахований за даним методом, є завищеним (додаток К, табл. К.2). Він перевищує норматив, визначений за Методичними рекомендаціями по нормуванню оборотних засобів підприємствами аграрного сектора АПК [70] у 84,1 разів. Таким чином, не забезпечується принцип мінімальності, що дуже актуально в умовах конкуренції та високих ринкових цін на сировину для спиртових заводів. Крім того, для його розрахунку береться сума залишків товарно-матеріальних цінностей на початок та кінець періоду, що відображає результати тимчасового характеру. Тому ця методика, на нашу думку, непридатна для підприємств спиртової галузі з їх сезонним характером виробництва.

Визначення норм виробничих запасів у нашій державі проводиться за методикою, яка обґрунтована в Типовому порядку визначення норм запасів товарно-матеріальних цінностей, затвердженому Міністерством економіки України та Міністерством фінансів України 15 червня 1993 року за №70 [92]. Норма виробничих запасів включає такі елементи: транспортний запас; підготовчий запас; технологічний запас; час для прийняття, розвантаження, сортування та складування товарно-матеріальних цінностей; поточний (складський) запас; гарантійний (страховий) запас. Вона полягає в тому, що для розрахунку поточного запасу визначають середньозважений інтервал шляхом знаходження суми добутків обсягу поставки та інтервалу до наступної поставки. У додатку К.3 показані розрахунки середньозваженого інтервалу поставки сировини на Бершадському МПД у 2017 році.

Розраховуючи середньозважений інтервал, слід враховувати, що норма окремого виду виробничих запасів у днях залежить від обсягу

поставки та інтервалу в днях, на які впливають такі чинники: по-перше, географічно-економічне розташування підприємств, що змушує їх купувати більші партії сировини для економії оборотних коштів на їх доставку; по-друге, організація оборотних активів (структура джерел формування оборотних активів, рівень дебіторської заборгованості, рівень забезпеченості власними та прирівняними до них коштами тощо).

Таким чином, аналіз показав, що норматив виробничих запасів, визначений за вказаним методом, є не об'єктивним, тому що не враховує сезонності виробництва та сучасних умов функціонування підприємств (інфляційні процеси, нестача оборотного капіталу, зростання цін тощо). Тому недоліки у формуванні оборотних активів базисного періоду переноситимуться на звітний. Отже, ця методика непридатна для підприємств спиртопродуктового підкомплексу АПК, тому що вона не враховує таку особливість кругообігу оборотних активів, коли затрати нерівномірно збільшуються у процесі кругообігу та авансована вартість нерівномірно вивільняється з нього.

Вважаємо, що для проведення нормування оборотних активів спиртових заводів доцільним є використання Методичних рекомендацій нормування оборотних засобів підприємствами аграрного сектора АПК, які передбачають визначення індивідуальних та сукупних нормативів і складається з таких послідовних етапів: визначення норм запасів за окремими видами нормованих оборотних активів; розрахунок нормативу оборотних активів за кожним елементом; визначення сукупного нормативу оборотних активів [70].

Нормування за цією методикою здійснюється за допомогою розрахунку норми та нормативу за кожним елементом оборотних активів. При цьому норма характеризує обсяг кожного виду оборотних активів, необхідних для здійснення нормальної роботи, а норматив – їх грошове вираження. Норми оборотних активів визначають, враховуючи виробниче споживання та швидкість їх обороту, за формулою:

$$N_p = M_t \times K, \quad (3.2)$$

де: N_p – норма запасів кожного виду оборотних активів;

M_t – час знаходження кожного виду оборотних активів в обороті;

K – коефіцієнт нарощування споживання кожного виду оборотних активів [70].

Суттєве значення має час знаходження кожного виду оборотних

активів у обороті (M_t), який визначається як відношення річного зваженого завантаження активів до їх річної потреби, а коефіцієнт нарощення споживання (K) – як відношення річного завантаження оборотних активів до їх календарного завантаження:

$$M_t = D : P_{\phi}; \quad (3.3)$$

$$K = D : D_k, \quad (3.4)$$

де: D – річна зважена завантаженість активів в обороті;

D_k – календарна завантаженість активів у обороті;

P_{ϕ} – річна потреба кожного виду оборотних активів [129].

Норматив оборотних активів за кожним видом виробничих запасів (H) визначається як добуток суми середньоденного їх споживання (C) на норму запасу в днях (H_p):

$$H = C \times H_p \quad (3.5)$$

На підставі визначених норм за окремими видами виробничих запасів, враховуючи планову потребу (C_{Π}) на кожний рік, розраховують річні нормативи на наступні роки:

$$H_{\Pi} : H_{p\Pi} = C_{\Pi} \times 100 \quad (3.6)$$

Використовуючи формули 3.2, 3.3, 3.4, 3.5 і 3.6, проведемо розрахунки нормативу оборотних засобів по сировині для Бершадського МПД (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Визначення нормативу оборотних активів по сировині на Бершадському МПД, тис. грн. *

№ з/п	Спожито (витрачено)	Дні в обороті	Разом (Д)	Розрахунок
1.	–	–	–	$D_k = 12760 \times 365 = 4657400$
2.	375	334	125250	$K = 1551367 / 4657400 = 0,33$
3.	237	306	72522	$M_t = 1551367 / 12760 = 121,58$
4.	500	275	137500	$H_p = 121,58 \times 0,33 = 40,12$
5.	970	245	237650	$C = 12760 / 365 = 34,96$
6.	188	214	40232	$H = 34,96 \times 40,12 = 1402,6$
7.	962	184	177008	$H(\%) = 1402,6 / 12760 \times 100 = 11,0$
8.	1268	153	194004	
9.	1675	122	204350	
10.	1817	92	167164	
11.	1651	60	99060	
12.	3117	31	96627	
Разом	12760	x	1551367	

* розраховано за даними Бершадського МПД

Проведемо порівняння ефективності методів нормування виробничих запасів, визначивши норматив сировини (табл. 3.3). Метод 1 розроблений у відповідності до Типовому порядку визначення норм запасів товарно-матеріальних цінностей [92]. Розрахунок нормативу за цим методом показано у додатку К (табл. К.1 – К.3).

Таблиця 3.3

Порівняльна характеристика визначення нормативу сировини для Бершадського МПД за різними методами*

Види методів	Норма, дні	Середньодобове споживання, грн.	Норматив сировини, грн.	Норматив сировини в % до річного споживання сировини
Метод 1	21	34985,3	1782873,3	14,0
Метод 2	40,1	34985,3	140260	11,0

* розраховано за даними Бершадського МПД

Метод 2 базується на Методичних рекомендаціях із нормування оборотних засобів підприємствами аграрного сектора економіки АПК [70]. Таким чином, норматив сировини для Бершадського МПД, розрахований за методом 1 є більшим на 3,0 %, ніж норматив, розрахований за методом 2. Отже, трудомісткі та недостатньо ефективні методи визначення індивідуальних нормативів, які в одних випадках занижуються, в інших – завищуються, не відображають дійсної потреби в оборотних активах підприємств.

Прийоми, які використовуються в них, не дозволяють отримати економічно обґрунтовані норми з врахуванням формування запасів у майбутньому періоді. Таким чином, застосування нормування оборотних активів має формальний характер і не сприяє зміцненню госпрозрахунку, максимальній мобілізації ресурсів та підвищенню ефективності використання оборотних активів.

Вважаємо, що методика, яка розроблена в Методичних рекомендаціях із нормування оборотних засобів підприємств аграрного сектора АПК [70] враховує особливості кругообігу оборотних активів підприємств спиртової галузі; передбачає об'єктивне визначення нормативів; основою для визначення нормативів оборотних активів є реальні показники, які пов'язані з

виробничими процесами; відповідає сучасним умовам функціонування підприємств (неплатежі, інфляція) та принципово новим завданням з більш раціонального та ефективного використання матеріальних та фінансових ресурсів. Вихідною основою для визначення нормативів оборотних активів за цією методикою є величина спожитих оборотних активів та швидкість їх обертання. Тому норматив, визначений за цією методикою, є найбільш оптимальним, оскільки відповідає потребам підприємства у певному виді виробничих запасів.

Проте під час застосування цієї методики для підприємств спиртопродуктового підкомплексу АПК необхідно враховувати недостатню кількість оборотних активів, що, в свою чергу, пов'язане із величиною виробничих запасів. Зростання споживання виробничих запасів відбувається у вартісному виразі за рахунок зростання цін під впливом інфляційних процесів. Тому для об'єктивного визначення норми, а на його основі і нормативу запасу, слід величину спожитих виробничих запасів скоригувати на коефіцієнт інфляції (K_i):

$$K_i = \frac{Ц}{Ц_{зп}}, \quad (3.7)$$

де: K_i – коефіцієнт окремого виду виробничих запасів;

$Ц$ – ціна окремого виду виробничих запасів в базисному періоді (початок року або місяця, який береться за базис);

$Ц_{зп}$ – ціна окремого виду виробничих запасів в звітному періоді (кінець року або кожного наступного за базисним).

Використовуючи формулу 3.7, визначимо норматив оборотних активів по сировині з урахуванням коефіцієнта інфляції на Бершадському МПД у 2017 році (табл. 3.4). Бачимо, що фактичне споживання сировини з урахуванням коефіцієнта інфляції тут складало 10741,25 тис. грн. за нормативу 1306,69 тис. грн. Звідси зробимо висновок про неефективне використання сировини у технологічному процесі виробництва продукції і, у зв'язку з цим, збільшенням витрат оборотних активів у сфері виробництва.

Порівнюючи розрахунки норми оборотних засобів по сировині (табл. 3.4) та допоміжних матеріалах (додаток К, табл. К.5, К.6), слід зазначити, що вони є вищими при коригуванні їх на коефіцієнт інфляції. Так, наприклад, норматив оборотних активів на Бершадському МПД по сировині становить 11,0 %, а скоригований на коефіцієнт інфляції – 12,2 %; по допоміжних матеріалах – 13,1 % порівняно з скоригованим на коефіцієнт інфляції 15,1 % (табл. 3.4).

Розрахунки інших нормативів елементів оборотних активів для

Бершадського МПД подано у додатку К, табл. К.4, К.7–К.11.

Таблиця 3.4

Визначення нормативу оборотних активів по сировині з урахуванням коефіцієнта інфляції на Бершадському МПД у 2017 році, тис. грн.*

Місяці	Спожито (С)	Коефіцієнт інфляції (Кі)	Споживання скориговане (2 гр. x 3гр.)	Дні в обороті	Разом, грн (Д)
1	–	–	–	–	–
2	375	0,90	337,50	334	112725
3	237	0,92	218,04	306	66720,24
4	500	0,94	470,00	275	129250
5	970	0,94	911,80	245	223391
6	188	0,93	174,84	214	37415,76
7	962	0,87	836,94	184	153996,96
8	1268	0,85	1077,80	153	164903,4
9	1675	0,86	1440,50	122	175741
10	1817	0,89	1617,13	92	148775,96
11	1651	0,78	1287,78	60	77266,8
12	3117	0,76	2368,92	31	73436,52
Разом	12760	x	10741,25	x	1363622,5

* розраховано за даними Бершадського МПД

Розрахунки нормативу виробничих запасів необхідно здійснювати за методикою, визначеною у Методичних рекомендаціях із нормування оборотних засобів підприємствами аграрного сектора АПК, але з щомісячним або щоквартальним коригуванням на коефіцієнт інфляції.

$$D_k = 10741,25 \times 365 = 3920556,2$$

$$K = 1363622,5 / 3920556,2 = 0,35$$

$$M_t = 1363622,5 / 10741,25 = 126,95$$

$$N_p = 126,95 \times 0,35 = 44,4$$

$$C = 10741,25 / 365 = 29,43$$

$$H = 29,43 \times 44,4 = 1306,69$$

$$H(\%) = 1306,69 / 10741,25 \times 100 = 12,2$$

Таким чином, підприємства спиртопродуктового підкомплексу АПК під час визначення нормативу на наступний рік повинні враховувати зростання цін та збільшувати його суму. Тільки таким чином можна відобразити реальний фінансовий стан підприємства та забезпечити ефективне використання оборотних активів.

Норматив незавершеного виробництва залежить від складу та структури продукції, що виготовляється, тривалості виробничого циклу, собівартості продукції та характеру наростання витрат в процесі виробництва.

У табл. 3.5 показані різні підходи щодо визначення нормативу незавершеного виробництва. Аналіз таблиці свідчить, що норматив незавершеного виробництва, визначений за допомогою методу 2 [70], є найоптимальнішим. За його допомогою встановлено, що норматив незавершеного виробництва складає 233600 грн. (80 % річного споживання), а нормативи, розраховані за 1 та 3 методами [105, 106], перевищують річне споживання цього виду оборотних активів відповідно в 64,1 та 474,1 разів.

Таблиця 3.5

Порівняльна характеристика визначення нормативу незавершеного виробництва Бершадського МПД за різними методами *

Види методик	Формула	Розрахунок, грн.	Норматив в % до річного споживання оборотних активів незавершеного виробництва
Метод 1	$H=Z \cdot D \cdot K$, де H – норматив Z – одноденні витрати за планом IV кварталу, грн.; K – коефіцієнт наростання витрат D – тривалість виробничого циклу, днів	$H=73263 \cdot 0,7 \cdot 365=18718696$	$18718696 : 292000 \cdot 100 = 6411$
Метод 2	Заплановані на кінець року витрати $H=Z \cdot K_c$, де K_c – коефіцієнт сезонності	$H=292000 \cdot 0,8=233600$	$233600 : 292000 \cdot 100 = 80$
Метод 3	$H=P_d \cdot C \cdot K_{nv} \cdot \Psi$, де P_d – середньодобовий випуск продукції в натуральному виразі; C – планова виробнича собівартість одиниці продукції; K_{nv} – коефіцієнт наростання витрат на виробництво продукції; Ψ – тривалість виробничого циклу	$H=561 \cdot 34,47 \cdot 0,7 \cdot 365=13747859$	$13747859 : 292000 \cdot 100= 47406,4$

* розраховано за даними Бершадського МПД

Таким чином, методи визначення нормативу незавершеного виробництва 1 та 3 не придатні для застосування підприємствами спиртопродуктового підкомплексу АПК.

Норматив оборотних активів по незавершеному виробництву за Методичними рекомендаціями із нормування оборотних засобів підприємствами аграрного сектора АПК визначається, виходячи з його планової величини на кінець року, скоригованої на коефіцієнт сезонності затрат (K_c), за формулою:

$$K_c = Z_{\text{мін.}} : Z_{\text{к.р.}}, \quad (3.8)$$

де: $Z_{\text{мін.}}$ – мінімальні затрати незавершеного виробництва протягом минулого року;

$Z_{\text{к.р.}}$ – затрати незавершеного виробництва на кінець минулого року.

Важливим є те, що така методика враховує специфіку підприємств спиртопродуктового підкомплексу АПК, тому що під час визначення коефіцієнта сезонності враховується нерівномірність наростання затрат протягом року.

Однією із складових нормування є нормування оборотних активів у запасах готової продукції. Запаси готової продукції на складах підприємств мають створюватися в такому обсязі, щоб забезпечити її своєчасну реалізацію споживачам у повному асортименті. Для цього з кожного виду готової продукції визначаються норми запасів у днях, виходячи з часу, потрібного на: комплектування й накопичення продукції до розміру партій, відповідних замовленням або договорам, а також до обсягів транспортних норм; підготовку продукції до відвантаження (сортування, пакування тощо); транспортування продукції до пунктів відправки; підготовку платіжних документів і відсилання платіжних вимог-доручень платнику [105].

Якщо договором передбачається попередня оплата відвантаженої продукції, до нормативу в днях треба додавати нормативний термін поштового обігу розрахункових документів між пунктами розташування підприємств постачальника і споживача (якщо немає можливості застосувати електронні засоби зв'язку) і термін на переказ грошей банком споживача до банку постачальника [105].

Так, С. П. Панич пропонує проводити нормування оборотних активів у запасах готової продукції на основі її максимальних залишків [75]. Проте під час визначення нормативу за цим методом не дотримується принцип мінімальності, що принципово у сучасних умовах недостатньої забезпеченості оборотними активами та джерелами їх фінансування. Тому потребу в оборотних активах у

готовій продукції визначають шляхом знаходження середньої від суми тих залишків, які виявились протягом року меншими їх середньорічної величини. Відношення цих залишків до річного обсягу реалізації за минулий рік встановлюється як норма на плановий рік (додаток К, табл. К.12).

Норматив грошових коштів у касі на невідкладні потреби встановлюється в сумі, яка погоджується з відділенням обслуговуючого банку, а норматив оборотних активів на інші нормовані засоби визначається у розмірі 1,0 % від їх планової потреби на рік [70].

Окремі економісти пропонують здійснювати нормування активів засобів для визначення сукупного нормативу без попереднього розрахунку індивідуальних нормативів. Хоча такий розрахунок сукупного нормативу оборотних активів спрощує процес розрахунку та зменшує його трудомісткість, що полегшує його практичне використання. Проте відмова від поелементного нормування призведе до зниження якості нормування. Тому сукупний норматив оборотних активів все-таки доцільно визначати шляхом їх поелементного нормування.

Такий метод визначення сукупного нормативу оборотних активів не тільки враховує особливості підприємств спиртопродуктового підкомплексу АПК, а й дозволяє вирішити проблему розмежування джерел формування оборотних активів на власні та позикові. Сукупний норматив дозволяє визначати потребу підприємств у власних оборотних активах, а різниця між визначеною мінімальною потребою у оборотних активах та власними оборотними активами характеризує необхідність залучення короткострокових кредитів. Разом з тим, під час визначення лише сукупного нормативу, значна частина функцій нормування буде втрачена, що ускладнить процес управління оборотними активами.

Сукупний норматив оборотних активами визначається як підсумок індивідуальних нормативів за кожним видом нормованих оборотних активів, а сума приросту нормативу обчислюється як різниця між нормативами на початок і кінець планованого періоду. Порівнюючи визначені нормативи з нормативами минулого року, можна визначити приріст нормативу та вплив зміни індивідуальних нормативів на величину сукупного. У цьому контексті порівняння спожитих виробничих засобів з нормативною потребою дозволить проаналізувати їх стан протягом року.

З табл. 3.6 видно, що сума приросту сукупного нормативу оборотних активів на Бершадському МПД становить 218,5 тис. грн. (5211,5–4993,0). Приріст нормативу пояснюється збільшенням норми і одноденних витрат ресурсів за кошторисом витрат на виробництво, особливо на сировину (на 53,0 %) та паливо (51,8 %).

Таблиця 3.6

Визначення сукупного нормативу оборотних активів на Бершадському МПД, тис. грн.*

Види оборотних активів	Норматив оборотних активів		Приріст нормативу
	на початок року	на кінець року	
1. Активи у сфері виробництва	1893,3	1934,9	41,6
1.1. Виробничі запаси	1594,8	1701,3	106,5
Сировина	1349,6	1402,6	53,0
Основні матеріали	0,5	0,7	0,2
Допоміжні матеріали	0,9	1,1	0,2
Тара	1,2	1,5	0,3
Паливо	221,0	272,8	51,8
Запасні частини	15,8	16,4	0,6
Малоцінні і швидкозношувані предмети	5,8	6,2	0,4
1.2. Незавершене виробництво	298,5	233,6	64,9
1.3. Витрати майбутніх періодів	–	–	–
1.4. Інші нормативні активи	–	–	–
2. Активи у сфері обігу	3099,7	3276,6	176,9
2.1. Готова продукція	1501,5	1579,9	78,4
2.2. Розрахунки з покупцями продукції	1598,2	1696,7	98,5
Всього нормованих оборотних активів	4993,0	5211,5	218,5

* розраховано за даними Бершадського МПД

Також потрібно звернути увагу на те, що приріст нормативу оборотних активів у сфері виробництва склав лише 41,6 % і у той же час у сфері обігу він становить 176,9 %. Це свідчить про подальше існування тенденції до збільшення величини оборотних активів, необхідних для забезпечення сфери обігу, яку було досліджено і обґрунтовано в попередніх розділах роботи.

Визначення сукупного нормативу оборотних активів можна здійснити і методом аналітичного розрахунку. Для цього всі нормовані оборотні активи об'єднуються у дві групи:

– залежні від зростання обсягу виробництва (сировина, основні і

допоміжні матеріали, покупні напівфабрикати, незавершене виробництво, готова продукція, паливо, тара);

– незалежні від зростання виробництва (запасні частини для ремонту, малоцінні і швидкозношувані предмети, витрати майбутніх періодів).

Розрахуємо за допомогою цього методу сукупний норматив оборотних активів для Бершадського МПД. Сукупний норматив базисного року становить 5211,5 тис. грн., в тому числі за елементами першої групи – 3492,2 тис. грн. і за елементами другої групи – 22,6 тис. грн. У планованому році визначено прискорити оборотність оборотних активів на 2 % та збільшити обсяг випуску продукції на 10 %. Тоді сукупний норматив оборотних активів у планованому році складе:

– по першій групі – 3771,6 тис. грн. $(3492,2 \times 110) : 100 = (3492,2 \times 2) : 100$);

– по другій групі – 24,4 тис. грн. $(3771,6 \times 22,6) : 3492,2$).

Загальний сукупний норматив оборотних активів для Бершадського МПД визначено у сумі 3796 тис. грн. $(3771,6 + 24,4)$. Під час порівняння отриманого сукупного нормативу з сукупним нормативом минулого періоду визначається потреба підприємства в оборотних активах у плановому періоді. Різниця між нормативами складає суму приросту або зменшення нормативу оборотних активів, що знаходить відображення у фінансовому плані підприємства. За цим методом для Бершадського МПД необхідно зменшити норматив на 1415,5 тис. грн. $(5211,5 - 3796)$.

Норматив оборотних активів у витратах майбутніх періодів розраховується, виходячи із залишку на початок періоду та суми витрат протягом розрахункового (планового) періоду за вирахуванням величини наступного погашення витрат за рахунок собівартості продукції [70]. Визначення норми оборотних активів на майбутні періоди у відсотках проводиться по відношенню до споживання кожного окремого їх виду. У табл. 3.7 визначено норми запасу оборотних активів для розрахунку нормативів на майбутні періоди для Бершадського МПД.

Таким чином, на основі проведених розрахунків нормативів оборотних активів можна зробити висновок про те, для що підприємства, яке було об'єктом дослідження характерне перевищення величини оборотних активів над нормативними значеннями.

Таблиця 3.7

Визначення норми запасу оборотних активів на Бершадському МПД для розрахунку нормативів на майбутні періоди *

Види оборотних засобів	Спожито оборотних активів, грн	Норматив оборотних активів, грн	Норма запасу оборотних засобів (% до споживання)
1. Активи у сфері виробництва	x	x	x
1.1. Виробничі запаси	x	x	x
Сировина	12760000	1306960	12,2
Основні матеріали	5237000	690530	16,2
Допоміжні матеріали	8953000	1105650	15,1
Тара	3000	1529	51,0
Паливо	6470466	272841	4,6
Запасні частини	77000	16387	22,3
Малоцінні і швидкозношувані предмети	26000	6189	26,0
1.2. Незавершене виробництво	292000	233600	80,0
1.3. Витрати майбутніх періодів	–	–	–
1.4. Інші нормовані засоби	–	–	–
2. Активи у сфері обігу	x	x	x
2.1. Готова продукція	1189000	1189000	–
2.2. Розрахунки з покупцями	19281000	1696700	8,8

* розраховано за даними Бершадського МПД

Встановлено, наприклад, що споживання сировини з урахуванням коефіцієнту інфляції тут складало 10741,25 тис. грн. за нормативу 1306,69 тис. грн. Визначено, що встановлені нормативи за кожним окремим елементом оборотних активів значно відрізняються від фактичного споживання: норматив по основних матеріалах становить 16,2 % від використаних; по паливно-мастильних матеріалах – 4,6 %; по допоміжних матеріалах – 15,1 %; по тарі і тарних матеріалах – 50,9 %; по малоцінних і швидкозношуваних предметах – 26,0 %; по запасних частинах – 22,3 %.

Це є доказом низького рівня організації виробничого процесу, технологічної дисципліни та неефективного використання оборотних активів. У сучасних умовах нормування має розглядатись не лише як економічний метод обчислення необхідного розміру оборотних активів, але і як спосіб виявлення та мобілізації внутрішніх резервів підвищення ефективності їх використання, виявлення непотрібних і

не використовуваних матеріальних ресурсів, скорочення тривалості виробничого циклу.

Нормування оборотних активів забезпечує раціональне їх формування, оптимальний розподіл між сферами виробництва та обігу, розподіл прибутку, сприяє вирішенню проблеми співвідношення між власними та позиковими джерелами фінансування, що підвищує ефективність їх використання. Правильно розрахований норматив оборотних активів створює умови для економного використання фінансових ресурсів, сприяє зменшенню запасів у виробництві та обігу, успішному здійсненню господарської діяльності, підвищенню рентабельності і зміцненню фінансового стану підприємства.

3.3. Моделювання процесів ефективного використання оборотних активів

Управління фінансовою діяльністю підприємств у сучасних умовах передбачає прогнозування і моделювання динаміки оборотних активів. Такий підхід обумовлений тим, що розглядаючи процес виробництва, передусім у вартісному значенні, необхідно усвідомлювати фінансові труднощі на всіх його стадіях та прогнозувати наслідки негативних чинників, уникаючи їхнього впливу і забезпечуючи стабільність функціонування виробничого процесу.

Важливою складовою системи перспективного фінансового планування на підприємстві є прогнозування. Прогноз вказує на можливість вибору шляху розвитку суб'єкта економічної діяльності в майбутньому і дозволяє вирішити проблему вибору методів планування.

Прогноз як процес пов'язаний з аналізом стану й оцінкою перспектив розвитку тих або інших явищ. Але прогноз не можна розглядати тільки з точки зору бачення майбутнього стану явищ. У зв'язку із цим можна виокремити два етапи прогнозування:

– пошуковий етап – розгляд майбутнього стану об'єкту за умови незмінності впливу на нього;

– цільовий етап – прогноз того, що потрібно здійснити, щоб вийти на той рівень стану об'єкту, що вважається прийнятним.

Прогнозування виконує такі функції:

- кількісний та якісний аналіз тенденцій розвитку підприємства (тут повинні бути виявлені позитивні і негативні тенденції);
- ймовірнісне, альтернативне передбачення подальшого розвитку підприємства, що враховує сформовані тенденції й поставлені цілі;
- оцінка можливостей і наслідків активної дії на прогностичні процеси.

Прогнозування ділової активності та ефективності є важливим інструментом в процесі прийняття управлінських рішень. Здатність здійснювати достовірні оцінки майбутніх показників забезпечує підприємствам конкурентні переваги на ринках. Отже, на наш погляд, використання прогнозування сприятиме визначенню ефективності використання оборотних активів підприємства на перспективу за умови збереження сталих закономірностей його розвитку. Це дозволить керівництву підприємства проводити аналіз, на основі якого здійснювати ефективне управління процесом використання оборотних активів.

К. Доугерти наголошує на тому, що прогресивним є аналіз, побудований на тимчасовому і логічному взаємозв'язку стадій виробництва за узагальненою економічною моделлю, основою якої стає вартісна потокова і ресурсна сутність. Він зауважує, що процес виробництва у даному випадку розглядається як кругообіг активів у дискретні проміжки часу [39, с. 132].

У процесі аналізу важливо мати уявлення про динаміку ресурсів на кожній стадії виробництва, ілюструвати їхній стан у відносно короткі відрізки часу. Таке бачення можна забезпечити на основі кібернетичного підходу і використання моделювання на персональних комп'ютерах. Новий підхід передбачає запровадження таких методів і засобів, яким притаманні основні принципи кібернетики:

- отримання й облік інформації про стан об'єкта управління в дискретні проміжки часу;
- використання в управлінні зворотних зв'язків на основі одержаної інформації [80, с. 308].

Зазвичай процес прогнозування складається з ряду етапів, кожний з яких вирішує певну задачу:

- визначення задачі – уточнюється об'єкт прогнозу, формуються мета і завдання, визначається точність і час випередження прогнозу;

– формування об'єкта прогнозу відповідно до поставленого завдання – визначається структура об'єкта, виділяються основні фактори, з'ясовується їх підпорядкованість, ієрархічність, взаємозв'язок;

– збір ретроспективної інформації про об'єкт – визначаються джерела інформації, розробляється методика обробки й подання інформації, встановлюються її обсяги;

– формалізація задачі – розробляється методика формалізованого подання інформації і здійснюється вибір класу моделей опису об'єкта прогнозу;

– вибір методів і алгоритму – серед відомих вибирається найбільш придатний метод прогнозування, розробляється відповідний алгоритм і оцінюється точність прогнозу;

– моделювання на основі ретроспективних даних оцінки якості моделі;

– розрахунок прогнозних показників [42, с. 35].

У процесі прогнозування основних показників економічної діяльності підприємства використовуються такі методи:

1. Метод кореляційного моделювання. Сутність цього методу полягає в установленні кореляційної залежності між двома досліджуваними показниками в динаміці й наступному прогнозуванні одного з них у залежності від зміни другого (базового).

2. Метод оптимізаційного моделювання. Його сутність полягає в оптимізації конкретного прогнозованого показника в залежності від ряду умов його формування. Цей метод використовується в фінансовому менеджменті при прогнозуванні структури капіталу, чистого прибутку тощо.

3. Метод багатфакторного економіко-математичного моделювання. Сутність цього методу полягає в тому, що прогнозований показник визначається на підставі конкретних математичних моделей, що відображають функціональний взаємозв'язок його кількісного значення від системи визначених факторів, також відображених кількісно. У фінансовому менеджменті використовуються різноманітні моделі стійкого зростання підприємства, що визначають обсяги його зовнішнього фінансування в залежності від темпу зростання реалізації продукції тощо.

4. Розрахунково-аналітичний метод. Його сутність полягає у прямому розрахунку кількісних значень прогнозованих показників на підставі використання відповідних норм і нормативів. У фінансовому

менеджменті цей метод використовується при прогнозуванні суми амортизаційного потоку (на підставі використання різних методів амортизації), а відповідно й чистого грошового потоку (при раніше спрогнозованій сумі чистого прибутку підприємства);

5. Економіко-статистичний метод. Сутність цього методу полягає в дослідженні закономірностей динаміки конкретного показника (визначенні лінії його тренду) й перенесення темпів цієї динаміки на прогнозований період. Не зважаючи на відносну простоту цього метода, його використання дає найменшу точність прогнозу, оскільки не дозволяє врахувати нові тенденції й фактори, що впливають на динаміку досліджуваного показника. Цей метод може бути застосований у прогнозних розрахунках лише при незмінності умов формування того чи іншого фінансового показника, що в сучасних економічних умовах досить проблематично;

6. Метод імітаційного моделювання. Цей метод застосовують тоді, коли об'єкт моделювання настільки складний, що адекватно описати його поведінку математичними рівняннями дуже складно, навіть неможливо. Імітаційне (динамічне) моделювання розглядає модель як сукупність правил (диференціальних рівнянь, кінцевих автоматів тощо), які визначають, в який стан в майбутньому перейде модельований об'єкт з деякого попереднього стану [80, с. 83].

Моделювання функціонування економічної системи виробництва у вартісному ресурсному вигляді дозволяє відображати фінансовий бік виробництва з характерними для нього динамікою обсягів оборотних активів, періодами їх обертання, можливістю затримань ресурсів з організаційно-технологічних причин, що створює умови для виходу на рівень системного аналізу [66, с. 46].

Таким чином, головною метою використання моделювання є отримання на основі динаміки ресурсів загальної картини фінансового стану підприємства, яка відображає різноманітні чинники господарської організації виробництва за його стадіями, процес формування оборотних активів та ефективність їх використання. Використання моделювання дозволяє ввести характеристики обсягів ресурсів, що знаходяться між стадіями виробництва, тобто відобразити склад і обсяги оборотних активів і показати їх динаміку.

З урахуванням викладеного матеріалу, розглянемо методику проведення перспективного прогнозування рентабельності оборотних активів підприємства, використовуючи метод багатofакторного

економіко-математичного моделювання, основою якого є побудова економетричних моделей.

Економетрична модель – це функція чи система функцій, що описує кореляційно-регресійний зв'язок між економічними показниками, один чи кілька з яких є залежною змінною, інші – незалежними [81, с. 35]. У загальному вигляді економетрична модель має вигляд:

$$y = f(x_1, x_2, x_3, \dots, x_m, u), \quad (3.9)$$

де y – залежна змінна;

x_i – незалежні змінні;

u – стохастична складова.

Вчені наголошують, що економетрична модель базується на єдності двох аспектів – теоретичного, тобто якісного аналізу взаємозв'язків, та емпіричної інформації. На їх думку, теоретична інформація знаходить своє відображення в специфікації моделі, яка являє собою аналітичну форму економетричної моделі та на основі досліджуваних чинників складається з певного виду функції чи функцій, що використовуються для побудови моделей, має ймовірнісні характеристики, які притаманні стохастичним залишкам моделі [41].

Математичні моделі, що використовують лінійну регресію, відносяться до методів екстраполяції й спрямовані на побудову динамічних (статистичних) або логічних рядів показників прогнозованого процесу [66].

Процес побудови багатофакторної регресійної моделі складається з наступних етапів:

1. Відбір факторів, які впливають на прогнозний показник.
2. Розрахунок цих показників та формування бази для прогнозних розрахунків.
3. Визначення факторних навантажень, що дозволить звузити число факторів для побудови прогновної моделі.
4. Побудова регресійної багатофакторної моделі.
6. Перевірка моделі на адекватність.
7. Розрахунок прогнозних значень незалежних змінних.
8. Прогноз ефективності використання оборотних засобів [41].

Теоретичний аналіз, проведений нами у попередніх розділах, дозволяє виділити чотири групи чинників, які впливають на рівень ефективності використання підприємствами спиртопродуктового підкомплексу АПК оборотних активів:

– ділова активність підприємства;

- рентабельність підприємства;
- фінансова стійкість підприємства;
- зовнішні чинники.

У якості прогнозного показника, який є незалежною змінною прогнозованої моделі нами виділено рентабельність оборотних активів підприємства. Для подальшого дослідження, до групи показників, що характеризують ділову активність підприємства включені:

- коефіцієнт оборотності оборотних коштів, який показує величину виручки, отриманої на одиницю оборотних активів;
- коефіцієнт оборотності готової продукції, який свідчить про те, у скільки разів виручка перевищує середні запаси готової продукції;
- коефіцієнт оборотності запасів, що визначає обсяг оборотних активів, вкладених у запаси;
- рентабельність – рентабельність активів, яка означає, скільки припадає прибутку від звичайної діяльності на одиницю коштів, інвестованих в активи;
- показник рентабельності реалізованої продукції, який демонструє величину прибутку від реалізованої продукції на одиницю виручки;
- фінансова стійкість – коефіцієнт поточної ліквідності, що характеризує достатність обігових коштів для погашення боргів протягом року та коефіцієнт абсолютної ліквідності відображає готовність підприємства негайно ліквідувати короткострокову заборгованість;
- зовнішні чинники – індекси цін реалізації продукції рослинництва та індекс обсягів продукції рослинництва, яка є сировиною для спиртових заводів.

Наступний етап алгоритму передбачає за визначеними групами показників створення бази даних їх числових значень. Розраховані значення показників у динаміці показані у додатку Л.

Подальшим етапом дослідження є визначення факторних навантажень з метою відбору найбільш впливових факторів з числа попередньо відібраних за допомогою факторного аналізу, зокрема, методом головної компоненти.

В останні роки факторний аналіз набув значної популярності у економічних дослідженнях. Цьому сприяла розробка Раймондом Кеттеллем (Raymond B. Cattell) знаменитої 16-факторної анкети (16PF). Саме за допомогою факторного аналізу йому вдалося звести близько 4500 найменувань особливостей до 187 питань [80, с. 83].

Факторний аналіз дає можливість кількісно визначити щось безпосередньо невимірюване, виходячи з декількох доступних виміру змінних. Процедура факторного аналізу здійснюється в чотири етапи:

1. Обчислення кореляційної матриці для всіх змінних, що беруть участь в аналізі.
2. Добуття факторів.
3. Обертання факторів для створення спрощеної структури.
4. Інтерпретація факторів.

Метод головних компонент, що є одним із методів факторного аналізу, був запропонований Карлом Пірсоном у 1901 році, і потім був удосконалений Харольдом Хоттелингом у 1933 році. Сучасні економісти вважають, що із методів, що дозволяють узагальнювати значення елементарних ознак, метод головних компонент виділяється простою логічною конструкцією й у той же час на його прикладі стають зрозумілими загальна ідея й цілі численних методів факторного аналізу [80].

Метод головних компонент (principal component analysis) – один із найбільш розповсюджених методів факторного аналізу, який дає можливість по m -числу вихідних ознак виділити m головних компонент або узагальнених ознак, а простір головних компонент є ортогональним [80].

Математична модель методу головних компонент базується на логічному припущенні, що значення множини взаємозалежних ознак породжують деякий загальний результат [80]. Цей метод здійснює перехід до нової системи координат y_1, \dots, y_p у вихідному просторі ознак x_1, \dots, x_p , яка є системою ортонормованих лінійних комбінацій.

Лінійні комбінації вибираються таким чином, що серед всіх можливих лінійних нормованих комбінацій вихідних ознак перший головний компонент $y_1(x)$ має найбільшу дисперсію. Геометрично це виглядає як орієнтація нової координатної осі y_1 уздовж напрямку найбільшої витягнутості еліпсоїда розсіювання об'єктів досліджуваної вибірки в просторі ознак x_1, \dots, x_p .

$$Y_j(x) = w_{1j}(x_1 - m_1) + \dots + w_{pj}(x_p - m_p), \quad (3.10)$$

$$\sum_{i=1}^p w_{ij}^2 = 1 \quad (j=1, \dots, p)$$

$$\sum_{i=1}^p w_{ij}w_{ik} = 0 \quad (j, k=1, \dots, p, j \neq k),$$

де m_i — математичне очікування ознаки x_i .

Обчислення коефіцієнтів головних компонентів w_{ij} засновано на

тому факті, що вектори $\mathbf{w}_i = (w_{i1}, \dots, w_{ip})'$, ... , $\mathbf{w}_p = (w_{1p}, \dots, w_{pp})'$ є власними (характеристичними) векторами кореляційної матриці. У свою чергу, відповідні власні числа цієї матриці дорівнюють дисперсіям проекцій множини об'єктів на осі головних компонентів [80, с. 145].

Алгоритми, що забезпечують виконання методу головних компонентів, входять практично в усі пакети статистичних програм. Розрахунки факторного аналізу в даній роботі здійснені за допомогою статистичного пакету SPSS і результати показані в таблиці 3.8.

Як наголошують І. Г. Лук'яненко та Л. І. Краснікова, вивчення складної системи взаємозв'язків між рентабельністю оборотних засобів та відібраними факторами вимагає застосування поряд з детермінованим аналізом методів математичної статистики, що враховують стохастичні зв'язки [66]. Для цього, використовуючи компонентний аналіз, у роботі визначено зв'язок та ступінь впливу дев'яти факторів на результативний показник на основі отриманої матриці вагових коефіцієнтів. Зміст знайдених головних компонент та їх інтерпретація у дослідженні визначено на основі отриманих значень коефіцієнтів, що мають найбільший вплив.

Таблиця 3.8

Результати розрахунків факторних навантажень показників діяльності Бершадського МПД *

Показники	Компоненти		
	1	2	3
Коефіцієнт оборотності оборотних коштів	-0,9397	-0,0115	0,0244
Коефіцієнт оборотності готової продукції	0,9376	0,1317	0,2368
Коефіцієнт оборотності запасів	-0,9267	-0,0359	-0,3002
Коефіцієнт поточної ліквідності	0,9070	-0,3177	-0,1386
Рентабельність реалізованої продукції	0,2499	0,9521	-0,0393
Рентабельність активів	-0,4119	0,8953	-0,0410
Індекс обсягів продукції рослинництва	0,3751	0,0987	0,7003
Індекси цін реалізації продукції рослинництва	0,2556	0,2256	-0,6843
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,1261	0,0248	0,6821

* розраховано за даними Бершадського МПД

Проведене нами дослідження показало, що серед факторів для побудови математичної моделі рентабельності оборотних активів варто віднести фактори, що впливають на результативний показник:

- показник ділової активності підприємства (коефіцієнт оборотності оборотних коштів);
- фінансової стійкості (коефіцієнт поточної ліквідності);
- рентабельність реалізованої продукції;
- індекси цін реалізації продукції рослинництва.

За результатами відбору факторів з урахуванням відібраної групи факторів побудована багатфакторна модель у такому вигляді:

$$y = 123,02 + 3,5x_1 + 337,06x_2 - 82,7x_3 - 0,14369x_4, \quad (3.11)$$

де y – рентабельність оборотних активів;

x_1 – коефіцієнт оборотності оборотних коштів;

x_2 – рентабельність реалізованої продукції;

x_3 – коефіцієнт поточної ліквідності;

x_4 – індекс обсягів продукції рослинництва.

Перед тим, як використовувати отримане рівняння для побудови прогнозів, отриману модель нами перевірено на адекватність. Для перевірки адекватності багатфакторної регресійної моделі, як і у випадку двофакторної лінійної моделі, використовується F -критерій Фішера. Для цього обчислюється F і порівнюється з $F_{кр}$, що знаходиться в таблицях F -розподілу Фішера з різними ступенями вільності. Критичне значення $F_{кр}$ знаходиться зі ступенями вільності $k_1 = m-1$ та $k_2 = n-m$ та з рівнем значущості α (зазвичай $\alpha=0,05$). Якщо $F > F_{кр}(\alpha, k_1, k_2)$, то із заданим ступенем надійності $1-\alpha$ можна вважати, що побудована модель адекватна. F -статистика (критерій Фішера) розраховується за формулою [66, с. 64]:

$$F = \frac{\frac{R^2}{1-R^2}}{\frac{1}{n-2}} = 7,65 \quad (3.12)$$

Критичне значення $F_{кр} = 3,48$, отже бачимо, що $|F| \geq F_{кр}$, отже модель є значущою.

Оцінку статистичної значущості параметрів регресії проведемо за допомогою t -критерію Стьюдента. Після проведених розрахунків встановлено, що $t = 1,147$. Критичне значення $t_{кр} = 0,691$. Оскільки $|t| \geq t_{кр}$, то параметри регресії є статистично значущими і тому модель можна вважати адекватною [39, с. 286].

Для визначення ступеня взаємозв'язку використовується кореляційний аналіз. Коефіцієнт кореляції є відносною мірою зв'язку між двома факторами, що характеризує силу взаємозв'язку в даних. За допомогою коефіцієнта детермінації вимірюється щільність

зв'язку між двома або більше показниками і також перевіряється адекватність побудованої регресійної моделі.

Розрахуємо коефіцієнт кореляції:

$$r = \frac{\sum_{i=1}^n xy - nx_{cp} y_{cp}}{\sqrt{(\sum x^2 - nx_{cp}^2)(\sum y^2 - ny_{cp}^2)}} = 0.927122 \quad (3.13)$$

Коефіцієнт кореляції може набувати значення від -1 до $+1$. Чим ближче значення r до ± 1 , тим щільніший зв'язок. Знак «+» вказує на прямий, знак «-» – на зворотний зв'язок, а при $r=0$ зв'язок відсутній. Оскільки $r = 0.927122$, то це свідчить про наявність тісного лінійного зв'язку між ознаками [66, с. 71].

Для перевірки адекватності (відповідності) побудованої регресійної моделі реальній дійсності та виміру щільності зв'язку між двома або більше показниками також використовується коефіцієнт детермінації, який визначає чи дійсно зміна значення у лінійно залежить саме від зміни значення x , а не відбувається під впливом різних випадкових факторів.

Коефіцієнт детермінації завжди позитивний і перебуває в межах від нуля до одиниці. Він показує, яка частка коливань результативної ознаки y зумовлена коливанням факторної ознаки x . Проведені розрахунки показали, що $r^2 = 0,859555$, що також дає підстави стверджувати про адекватність моделі [66, с. 75].

Через те, що функція і фактори частіше всього оцінюються у різних одиницях виміру, то для усунення різномірності і оцінки співвідношення між кожним фактором і досліджуваним показником за допомогою відносних величин, визначається коефіцієнт еластичності. Він показує відносну зміну одного економічного показника за одиничної відносної зміни іншого показника, від якого він залежить, за незмінності інших факторів, що впливають на нього.

Коефіцієнт еластичності, який показує на скільки відсотків зміниться показник (Y), якщо фактор (X) зміниться на 1%, розрахуємо за формулою:

$$E = a_i \frac{\bar{X}_{cp_i}}{\bar{Y}_{cp}} \quad (3.14)$$

У табл. 3.9 показані розраховані коефіцієнти еластичності в залежності від факторів оборотних активів Бершадського МПД.

Якість отриманої багатофакторної економіко-математичної моделі перевіряється шляхом визначення відсутності автокореляції, яка може виникнути у зв'язку з інерційністю та циклічністю багатьох

економічних процесів. Провокувати автокореляцію може і неправильно специфікована функціональна залежність у регресійних моделях та лагові запізнення в економічних процесах.

Таблиця 3.9

Значення коефіцієнтів еластичності в залежності від факторів оборотних активів *

Фактори (X)	Коефіцієнти еластичності (E)
Коефіцієнт оборотності оборотних коштів (x1)	0,177843
Рентабельність реалізованої продукції (x2)	0,369099
Коефіцієнт поточної ліквідності (x3)	1,758084
Індекс обсягів продукції рослинництва (x4)	0,315311

* розраховано за даними Бершадського МПД

Найбільш відомим та поширеним тестом перевірки моделі на наявність кореляції між залишками є тест Дарбіна-Уотсона (DW). Перевірка якості отриманої моделі рентабельності оборотних активів Бершадського МПД здійснено через виявлення автокореляції методом DW. Статистика DW розраховується за формулою:

$$DW = \frac{\sum_{i=2}^n (e_i - e_{i-1})^2}{\sum_{i=1}^n e_i^2} \quad (3.15)$$

де n – число спостережень,
e – значення залишків [77, с.273].

Результати проведених розрахунків статистики DW для прогнозної багатofакторної економіко-математичної моделі рентабельності оборотних активів Бершадського МПД подано в табл. 3.10.

На основі проведених розрахунків, за допомогою формули 3.15 перевіримо якість отриманої моделі рентабельності оборотних активів підприємства, яке ми досліджуємо:

$$DW = \frac{1066,170}{607,500} = 1,75 \quad (3.16)$$

Оскільки $DW_i < DW < 4 - DW_i$, то з погрішністю 5% можна стверджувати, що автокореляція залишків відсутня (DW_i (нижня границя) – 0,38, DW_i (верхня границя) = 1,17).

Для прогнозу рентабельності оборотних активів підприємства, при збереженні встановлених тенденцій, побудовані однофакторні регресійні моделі, за допомогою яких розраховані прогнозні значення

незалежних змінних для здійснення прогнозу досліджуваного показника (табл. 3.11, 3.12).

Таблиця 3.10

Розрахунок статистики DW для прогнозної моделі рентабельності оборотних активів Бершадського МПД*

Y - факт	Y- розрахункове	e	$e_i - e_{i-1}$	$(e_i - e_{i-1})^2$	e^2
32,66	37,88	- 5,222	-	-	27,267
30,00	18,41	11,584	16,806	282,428	134,186
30,28	25,63	4,648	- 6,936	48,112	21,600
26,36	40,38	- 14,025	- 18,672	348,659	196,697
31,42	40,49	- 9,071	4,954	24,540	82,286
93,21	86,97	6,239	15,310	234,390	38,921
62,58	58,43	4,155	- 2,084	4,343	17,260
58,33	53,52	4,810	0,656	0,430	23,139
62,37	58,39	3,977	- 0,833	0,694	15,817
60,00	67,10	- 7,094	- 11,071	122,573	50,328
Сума	-	-	-	1066,170	607,500

* розраховано за даними Бершадського МПД

Розраховані значення F-статистики Фішера і t-критерію Стюдента в усіх випадках перевищують критичні значення $F_{кр}$ і $t_{кр}$. Це означає, що побудовані моделі адекватні, тобто можуть бути застосовані при прогнозуванні відповідних показників.

Таблиця 3.11

Вихідні дані для розрахунку прогнозу рентабельності оборотних активів Бершадського МПД*

Рік	Коефіцієнт оборотності оборотних коштів	Рентабельність реалізованої продукції	Коефіцієнт поточної ліквідності	Індекс обсягів продукції рослинництва
2015	4,147	0,0319	0,872	96,1
2016	4,451	0,0258	0,832	98,4
2017	4,755	0,0241	0,792	101,3
2018	5,059	0,0213	0,752	102,5
2020	5,363	0,0211	0,712	104,3

* розраховано за даними Бершадського МПД

Коефіцієнти кореляції r та детермінації r^2 досить високі. Це говорить про те, що якість регресій висока. Значення статистики Дарбіна-Уотсона свідчить про відсутність автокореляції.

Спрогнозувавши значення кожного з цих показників з урахуванням факторів, що безпосередньо впливають на елементи оборотного капіталу рентабельність оборотних активів, та

застосувавши побудовану модель, отримаємо прогнозне значення рентабельності оборотних активів (рис. 3.1).

Таблиця 3.12

Регресійні моделі для прогнозу показників Бершадського МПД *

№ з/П	Показник	Модель	R ²	F	DW
1.	Коефіцієнт оборотності оборотних коштів	$y = 0,304x + 0,803$	0,97	5,11	1,14
2.	Рентабельність реалізованої продукції	$y = 0,000x^4 - 0,008x^3 + 0,072x^2 - 0,221x + 0,252$	0,82	6,39	0,98
3.	Коефіцієнт поточної ліквідності	$y = -0,050x + 1,312$	0,89	8,09	1,55
4.	Індекс обсягів продукції рослинництва	$y = -0,060x^6 + 1,936x^5 - 23,90x^4 + 143,1x^3 - 425,4x^2 + 569,0x - 141,8$	0,75	5,98	0,89

* розраховано за даними Бершадського МПД

Результати, які ми одержали після проведених розрахунків дають нам підстави зробити висновок про поступове зростання рентабельності оборотних активів Бершадського МПД на період до 2020 року.

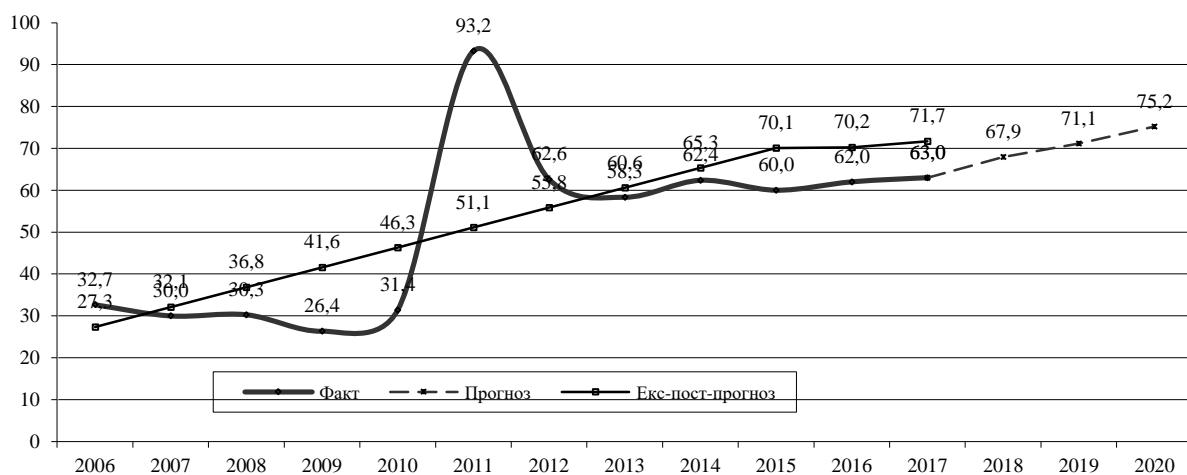

Рис. 3.1. Прогноз рентабельності оборотних активів Бершадського МПД *

* розраховано за даними Бершадського МПД

Як видно з рис. 3.1, починаючи з 2010 року спостерігається позитивна тенденція до підвищення рівня рентабельності. У 2018 році він становитиме 67,9 % (у 2017 р. було 63,0 %), збільшуючись

протягом п'яти років на 13,2 % до 75,2 % у 2020 році. Зростання показників рентабельності свідчить про позитивну тенденцію підвищення ефективності виробничої діяльності підприємства.

Таким чином, як уже досліджено в роботі, для вітчизняних підприємств сьогодні характерний важкий фінансовий стан, вони мають недостатню кількість оборотних активів та неоптимальну їх структуру. Але проведений аналіз показує, що в подальшому вони будуть нарощувати свої конкурентні переваги на ринку, забезпечуючи більш ефективне використання оборотних активів.

Отже, за допомогою побудованих рівнянь регресії було визначено кореляційно-регресійну залежність між факторами й результуючими показниками, а застосування методу екстраполяції дозволило отримати прогностні значення цих показників.

Така методика створює підґрунтя для здійснення більш якісного та адекватного планування фінансових результатів діяльності підприємств. Використовуючи фактичні показники ефективності використання оборотних активів підприємства, ми можемо зробити прогноз щодо нього на перспективу. У табл. 3.13 показана характеристика основних показників його діяльності з 2018 до 2020 року.

Таблиця 3.13

Фактичні та прогностні показники ефективності використання оборотних активів Бершадським МПД *

Рік	Y	X ₁	X ₂	X ₅
	Рентабельність оборотних активів	Коефіцієнт оборотності оборотних коштів	Рентабельність реалізованої продукції	Коефіцієнт поточної ліквідності
2006	32,663	1,212	0,095	1,255
2007	30,000	1,525	0,030	1,257
2008	30,280	1,705	0,028	1,195
2009	26,364	2,025	0,054	1,158
2010	31,423	2,085	0,036	0,998
2011	93,211	2,455	0,120	0,861
2012	62,580	2,895	0,050	0,932
2013	58,331	3,420	0,034	0,968
2014	62,374	3,338	0,052	0,912
2015	60,002	4,091	0,032	0,817
2016	62,034	4,147	0,031	0,872
2017	64,531	4,451	0,025	0,832
2018	67,871	4,755	0,024	0,792
2019	71,124	5,059	0,021	0,752
2020	75,235	5,363	0,021	0,712

* розраховано за даними Бершадського МПД

Як ми уже довели, важливе значення для ефективності економічної діяльності підприємств спиртопродуктового підкомплексу АПК має сировина, зокрема, рівень забезпеченості, якість та ціни на неї. В сучасних умовах функціонування економіки нашої держави, не зважаючи на великі обсяги виробництва продукції рослинництва, існує проблема надходження сировини на спиртові заводи для забезпечення їх технологічних потреб.

На рис. 3.2 показана прогнозна модель індексів обсягів продукції рослинництва. Протягом останніх років в Україні спостерігається нерівномірність обсягів вирощування сільськогосподарської продукції, насамперед, продукції рослинництва. Усе це створює несприятливі зовнішні умови для забезпечення спиртових заводів сировиною (пшеницею, ячменем, кукурудзою).

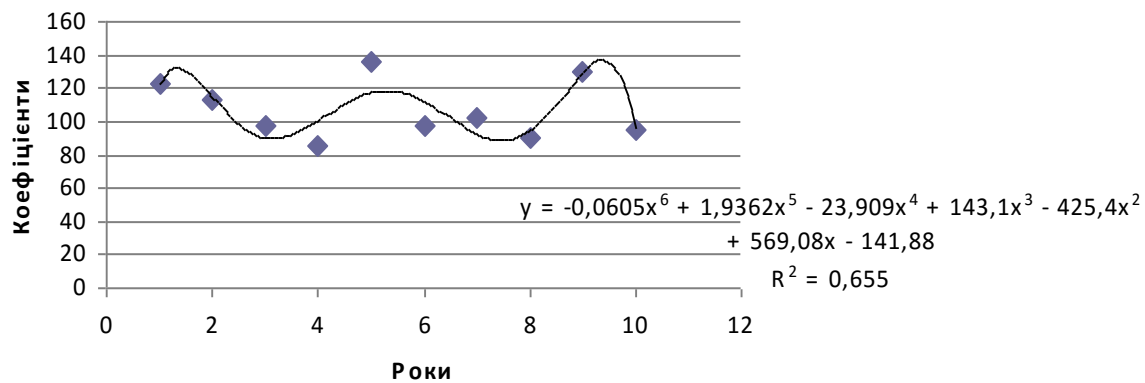

Рис. 3.2. Прогнозна модель індексів обсягів продукції рослинництва *

** розраховано за даними Бершадського МПД*

Аналізуючи прогнозну модель коефіцієнтів оборотності оборотних коштів підприємства, бачимо, що існує закономірність до їх підвищення (рис. 3.3). Вже у 2018 році цей показник буде мати значення 4,147, а у наступні роки також зростатиме і у 2020 році буде становити 5,363.

Отже, наростання конкурентної боротьби в умовах ринкової економіки обумовлює необхідність для підприємств пошуку оптимальних моделей їх функціонування і, передусім, забезпечення ефективного використання оборотних активів. Це дасть їм можливість підвищувати прибутковість і, в кінцевому рахунку, стабілізувати фінансовий стан.

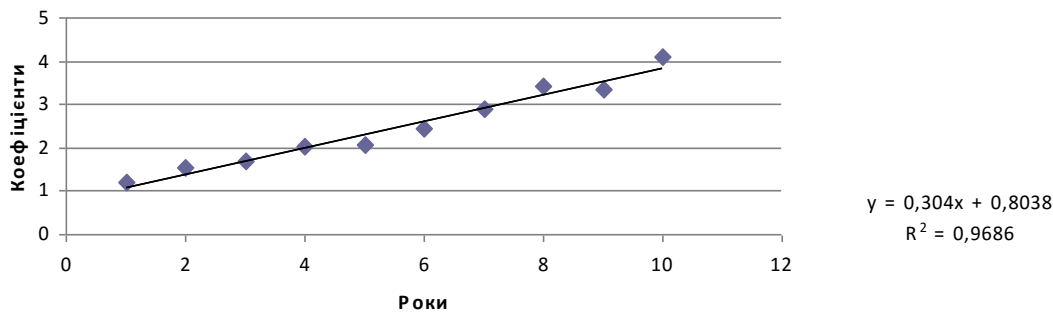

Рис. 3.3. Прогнозна модель коефіцієнтів оборотності оборотних коштів Бершадського МПД *

** розраховано за даними Бершадського МПД*

Важливе значення для підприємств має прогнозування співвідношення поточних активів до поточних зобов'язань, тобто, достатнього рівня оборотних активів, необхідних для погашення боргів протягом року. Модель коефіцієнтів поточної ліквідності, показана на рис. 3.4, свідчить про зниження цього показника з 0,817 у 2016 році до прогнозованого 0,712 у 2020 році. Підприємство знижує, таким чином, свою платоспроможність, що є свідченням його неспроможності мати достатні фінансові ресурси для забезпечення своєї діяльності.

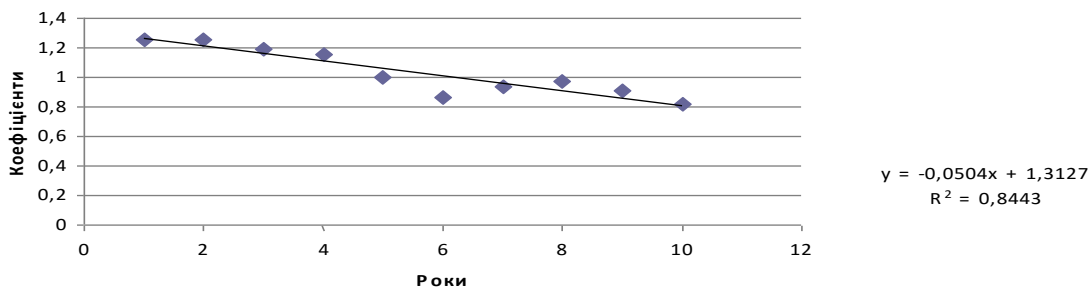

Рис. 3.4. Прогнозна модель коефіцієнтів поточної ліквідності Бершадського МПД *

** розраховано за даними Бершадського МПД*

Одним із головних вартісних показників ефективності виробництва, який характеризує прибутковість господарської діяльності підприємства від основної діяльності є рентабельність. Збільшення коефіцієнту рентабельності протягом відповідного періоду свідчить про покращання результатів діяльності підприємства, зменшення – про погіршення.

Прогнозуючи рентабельність реалізованої продукції Бершадського МПД, бачимо закономірність до її поступового зниження (рис. 3.5). Якщо у 2016 році цей показник становив 0,052, то передбачається зниження його значення до 0,031 у 2018 році та до 0,021 у 2020 році.

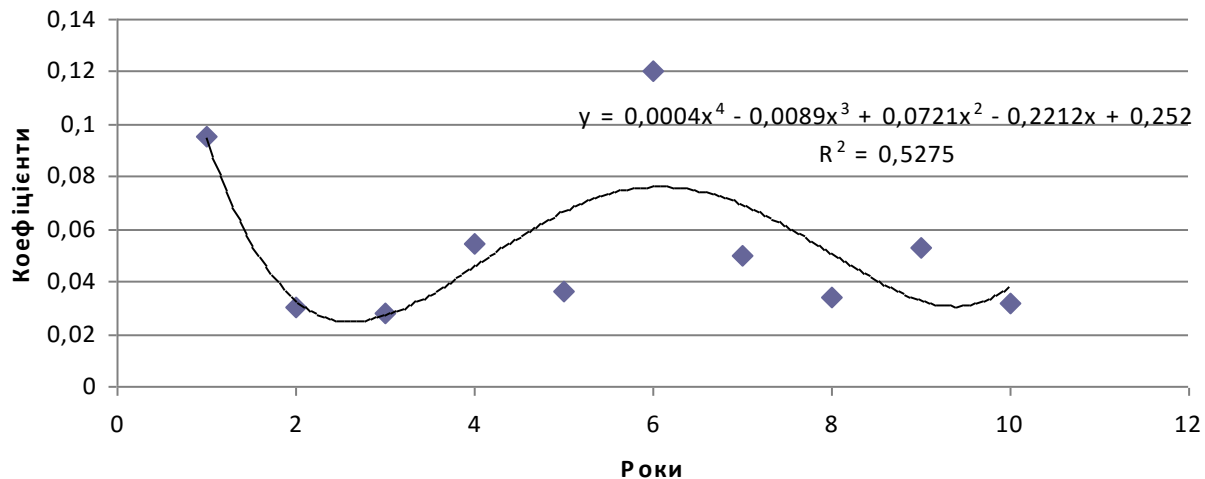

Рис. 3.5. Прогнозна модель коефіцієнтів рентабельності реалізованої продукції Бершадського МПД *

** розраховано за даними Бершадського МПД*

Підприємство, яке є об'єктом дослідження недостатньо ефективно здійснює свою діяльність, мало контролює витрати на виробництво і реалізацію продукції. У підсумку, усе це призводить до зменшення кількості чистого прибутку, який воно одержує у результаті своєї виробничої діяльності.

Таким чином, необхідною передумовою підвищення ефективності використання оборотних активів підприємств є прогнозування тенденцій і закономірностей подальшого розвитку їх фінансової діяльності. Запропонована багатофакторна економіко-математична модель показує закономірності, тенденції та напрями перспектив функціонування цих підприємств. За допомогою моделювання забезпечується проведення аналізу і прогнозування кругообігу оборотних активів з врахуванням часу їх обороту та особливостей циклу виробництва.

ВИСНОВКИ

На основі розробки теоретико-методологічної бази та науково обґрунтованих методичних рекомендацій, викладених у монографії, розв'язано актуальне економічне завдання – раціональне формування та ефективне використання оборотних активів підприємств. Це має суттєве значення для підвищення ефективності діяльності, забезпечення конкурентноспроможності вітчизняних підприємств усіх форм власності і господарювання в умовах ринкової економіки.

Найбільш важливі положення та висновки, отримані на основі застосування наукових методів дослідження, полягають у наступному.

1. Узагальнення понятійного апарату теми, яка досліджувалась засвідчили неоднозначність трактування у науковій літературі економічного змісту оборотних активів. Це пов'язано з широким діапазоном форм прояву цієї економічної категорії у практичній діяльності суб'єктів господарювання. У монографії обґрунтовано авторське розуміння сутності оборотних активів як частини авансованої вартості, яка в процесі операційного циклу, послідовно набуває функціональної форми активів у сфері виробництва та засобів у сфері обігу, а також забезпечує його безперервність.

2. Встановлено, що оборотні активи є складним об'єктом функціонального управління, який потребує чіткої ідентифікації за кількісними й якісними ознаками. У цьому контексті аргументовано доцільність розширення їх класифікації на основі виділення окремої групи неліквідних активів, які можуть бути реалізовані лише у складі цілісного майнового комплексу. Таке бачення акцентує увагу фінансового менеджменту підприємств на існування потенційного джерела фінансових ризиків і дозволяє активно впливати на процес їх локалізації.

3. Виявлено, що економічні умови функціонування вітчизняних підприємств характеризуються негативними тенденціями у сфері формування оборотних активів. На фоні постійного зростання протягом 2008–2017 років середньорічної вартості оборотних активів відбувається погіршення їх якісного складу – у сфері обігу розміщалося переважна більшість їх загального обсягу і незначна їх кількість функціонує у виробничій сфері. При цьому найбільшу частку у структурі загальної вартості оборотних активів підприємства становила дебіторська заборгованість. Крім того, майже третину

оборотних активів становлять виробничі запаси, а їх тренд має тенденцію до зростання. Проведений аналіз показав, що найбільш суттєвий вплив на ці зміни мали зовнішні чинники – поглиблення інфляційних процесів в економіці, зростання вартості кредитних ресурсів, посилення конкуренції та істотне звуження внутрішнього і зовнішнього ринків збуту.

4. З'ясовано, що наявність оборотних активів перебуває у діалектичній єдності з джерелами їх формування. Домінуючою тенденцією в аналізованому періоді було зменшення частки власних та збільшення позикових і залучених джерел.

Аргументовано, що найбільш раціональною для підприємств є структура джерел формування оборотних активів, коли власними та прирівняними до них джерелами забезпечується постійна потреба у оборотних активах, а тимчасові потреби, пов'язані із необхідністю накопичення окремих елементів оборотних активів понад норматив у зв'язку із сезонністю та галузевою специфікою виробництва – за рахунок позикових та залучених джерел.

5. Виявлені тенденції у формуванні оборотних активів підприємства мали неоднозначний вплив на динаміку ефективності їх використання. За 2013–2017 рр. тренд основних результативних індикаторів проявляв негативну тенденцію, в той же час зростали коефіцієнти оборотності основних елементів оборотних активів. Так, коефіцієнт автономії зменшився від 0,476 до 0,298, коефіцієнт швидкої ліквідності – від 0,605 до 0,527, коефіцієнт рентабельності активів – від 0,086 до 0,004. Одночасно коефіцієнт оборотності оборотних активів збільшився у 1,4 рази (від 2,771 до 3,562), а власного капіталу – 1,7 рази (від 3,326 до 5,702).

Встановлені закономірності ефективності використання оборотних активів, з одного боку, свідчать про відсутність достатнього запасу фінансової стійкості підприємства, з іншого – про наявність значного потенціалу для зростання результативності використання цього виду економічних ресурсів.

6. Доведено необхідність реконструкції системи управління формуванням та використанням оборотних активів підприємств і переорієнтації її з максимального забезпечення технологічного процесу товарно-матеріальними запасами на формування раціональних обсягів та структури. Визначено, що концептуальними засадами її створення є визначення специфічних функцій (нормування, мінімізація резервів, раціоналізація джерел

фінансування, використання механізмів забезпечення безперервності кругообігу оборотних активів та раціонального їх формування); ідентифікація найбільш суттєвих перманентних чинників прискорення та гальмування кругообігу оборотних активів; формування політики фінансування оборотних активів; розробка стандартного алгоритму та процедур прийняття і реалізації управлінських рішень.

7. Обґрунтовано необхідність модернізації методичного базису нормування оборотних активів підприємств з урахуванням специфіки їх технологічного процесу. Спираючись на загальновизнані наукові підходи щодо встановлення норм і нормативів, у монографії аргументовано доцільність визначення сукупного нормативу оборотних активів на основі поелементного нормування виробничих запасів, незавершеного виробництва, залишків готової продукції. Такий підхід дозволяє оптимізувати загальний обсяг та структуру оборотних активів, а також співвідношення між основними та оборотними активами на основі чого забезпечується підвищення ефективності їх використання.

8. Умотивовано доцільність прогнозування рентабельності оборотних активів підприємств. З цією метою запропоновано багатофакторну економіко-математичну модель впливу на результативний фактор ключових чинників. Результати моделювання дозволяють ефективно регулювати формування мінімально достатнього обсягу оборотних активів та раціональну їх структуру, які адекватні оптимальній виробничій програмі, на основі чого забезпечується зниження витрат на виробництво продукції та підвищення ефективності використання виробничих ресурсів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку: Інформаційно-аналітичний збірник / За ред. П.Т. Саблука та ін. – К.: ІАЕ УААН, 2003. – Вип. 6. – 764 с.
2. Алексеев І. В. Поняття «оборотних активів» підприємства як економічної категорії / І. В. Алексеев, О. І. Нич // Економічний простір. – 2010. – № 42. – С. 133–137.
3. Андрійчук В. Власний та позичковий капітал підприємств та критерії їх раціонального співвідношення / В. Андрійчук, С. Галузинський // Економіка України. – 1998. – № 6. – С. 15–23.
4. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: Підручник [2-ге вид., доп. і перероб.] / В.Г. Андрійчук – К.: КНЕУ, 2002. – 624 с.
5. Балабанов А.И., Балабанов И.Т. Финансы / А.И. Балабанов, И.Т. Балабанов. – СПб.: Питер, 2000. – 192 с.
6. Барнгольц С.Б., Сухарев А.М. Оборотные средства промышленных предприятий / С.Б. Барнгольц, А.М. Сухарев. – М.: Наука, 1957. – 391 с.
7. Безп'ята І.В. Визначення оптимального співвідношення між основними та оборотними засобами / І.В. Безп'ята // Науковий вісник Національного аграрного університету. – 2006. – №5. – С. 68–73.
8. Белолипецкий В.Г. Финансы фирмы: Курс лекцій / В.Г. Белолипецкий. – М.: Финансы и статистика, 1998. – 326 с.
9. Бержанір І.А. Джерела формування оборотних засобів: теоретичний аспект / І.А. Бержанір // Економічний простір: Збірник наукових праць. – № 12/2. – Дніпропетровськ: ПДАБА, 2008. – С. 5–12.
10. Бержанір І.А. Ефективність управління підприємством на принципах бюджетування / І.А. Бержанір, Н.І. Гвоздей // Актуальні проблеми розвитку національної економіки : матер. IV Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., 1 грудня 2016 р., м. Умань : [зб. наук. тез : в 3 т.] / за ред. д. е. н., проф. О. Г. Чирви. – Умань : ФОП Жовтий О. О., 2016. – Т. 2. – С. 7–11.
11. Бержанір І.А. Теоретико-методичні аспекти аудиту фінансової звітності суб'єктів господарювання / І.А. Бержанір, Н.І. Гвоздей, О.А. Дем'янишина // Економіка. Фінанси. Право. – 2017. – № 2. – С. 7–10.
12. Бернстайн Л. Анализ финансовой отчетности / Пер. с англ. / [Л. Бернстайн] ; под ред. Я.В. Соколова. – М.: Финансы и статистика,

2002. – 624 с.

13. Бетехтіна Л.О. Економічна сутність оборотного капіталу підприємства / Л. О. Бетехтіна // Бізнес-навігатор. – 2009. – № 1 (16). – С.74–77.

14. Бирман А.М. Планирование оборотных средств / А.М.Бирман. – М.: Госкомиздат. – 1956. – 232 с.

15. Білик М.Д. Управління фінансами державних підприємств / М.Д. Білик // К.: Знання, 1999. – 312 с.

16. Благодатний А.В. Розвиток і вдосконалення фінансово-кредитного механізму АПК [монографія] / А.В. Благодатний. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 164 с.

17. Бланк И.А. Словарь-справочник финансового менеджера / И.А. Бланк. – К. : Ника-Центр, 1998. – 478 с.

18. Бланк И.А. Управление активами и капиталом предприятий / И.А. Бланк. – К.: Эльга, 2004. – 655 с.

19. Бланк И. А. Финансовый менеджмент: Учебный курс / И.А. Бланк. – К.: Эльга, 2001. – 528 с.

20. Бочаров В.В. Управление денежным оборотом предприятий и корпораций / В.В. Бочаров. – М.: Финансы и статистика, 2002. – 142 с.

21. Бочаров В.В. Современный финансовый менеджмент / В.В. Бочаров. – СПб.: Питер, 2006. – 464 с.

22. Брейли Р., Маерс С. Принципы корпоративных финансов. Пер. с англ. / Р. Брейли, С. Марс. – М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 1997. – 1120 с.

23. Ван Хорн Дж. К. Основы управления финансами. Пер. с англ. / Ван Хорн Дж. К. – М.: Финансы и статистика, 1996. – 800 с.

24. Ворст Й., Ревентлоу П. Экономика фирмы : Учебник / Й. Ворст, П. Ревентлоу. – М. : Высшая школа, 1994. – 272 с.

25. Васюренко О.В., Азаренкова Г.М. Фінансове управління потребує точного визначення окремих понять / О.В.Васюренко, Г.М. Азаренкова // Фінанси України. – 2003. – № 1. – С. 28–33.

26. Гікіш Л.В. Фінанси : Навч. посіб. / Л.В. Гікіш. – 2-ге вид. – К.: МАУП, 1998. – 91 с.

27. Горбунов А.Р. Управление финансовыми потоками и организация финансовых служб предприятий, региональных администраций и банков / А.Р. Горбунов. – М.: Анкил, 2000. – 224 с.

28. Гоцуляк С.М. Підходи до визначення оборотного капіталу / С.М. Гоцуляк // Вісник Національного Університету «Львівська Політехніка». – 2009. – №657. – С. 183–188.
29. Гришова І.М. Оборотні засоби молокопереробних підприємств / І.М. Гришова; за ред. академіка УААН М.Я. Дем'яненка. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 188 с.
30. Гудзь О.Є. Кредитування і банківське обслуговування підприємств агропромислового виробництва: сучасні тенденції та особливості / О.Є. Гудзь. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 170 с.
31. Гудзь О.Є. Фінансові ресурси сільськогосподарських підприємств: [монографія] / О.Є. Гудзь. – К.: ННЦ ІАЕ, 2007. – 578 с.
32. Демчук Л.А. Вплив розміщення оборотних засобів на фінансовий стан галузі / Л.А. Демчук // Економіка: проблеми теорії і практики: Зб. наук. пр. – Д.: ДНУ, 2000. – Вип. 59. – С. 16–21.
33. Демчук Л.А. Нормування оборотних засобів сільськогосподарських підприємств / Л.А. Демчук // Економіка АПК. – 2004. – № 2. – С. 56–61.
34. Демчук Л.А. Розуміння оборотних засобів в ринкових умовах / Л.А. Демчук // Науковий вісник НАУ. – К.: НАУ. – Вип. 23. – 2000. – С. 154–158.
35. Дем'яненко М.Я. Кредитний механізм аграрного сектора економіки / М.Я. Дем'яненко // Економіка України. – 1999. – № 4. – С. 15–23.
36. Демьяненко Н.Я. К вопросу об экономической сущности оборотных средств / Н.Я. Демьяненко // Деньги и кредит. – 1989. – № 1. – С. 39–42.
37. Дороніна М.С. Управління рухом оборотного капіталу підприємства: Монографія. / М.С. Дороніна, Л.С. Мартюшева, Д.А. Горовий. – Харків: ХНАДУ, 2009. – 196 с.
38. Дробишева О.О. Роль оборотних засобів у виробничому процесі підприємства / О.О. Дробишева // Науковий журнал «Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії». – 2016. – Випуск №2. – С.19–24.
39. Доугерти К. Введение в эконометрику: Пер. с англ. / Доугерти К. – М.: ИНФРА-М, 1997. – 402 с.
40. Економічна енциклопедія: У 3 Т. / Редкол.: С.В. Мочерний (відпов. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2000. – Т. 1. – 864 с.

41. Экономико-математические методы и модели для руководителя / П.В. Авдулов, Э.И. Гойзман. – М.: Экономика, 1984. – 232 с.

42. Жуйков С. Сучасний стан та напрями стимулювання розвитку банківського інвестиційного кредитування в Україні / С. Жуйков, А. Сомик // Вісник НБУ. – 2010. – № 7 – С. 28–35.

43. Закон України «Про заставу» від 10 вересня 1997 р. № 165/31 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http:// gov.com.ua](http://gov.com.ua).

44. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо сприяння виробництву та використанню біологічних видів палива» від 21 травня 2009 року № 1391-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http:// gov.com.ua>.

45. Золотарьов А. Эффективное использование оборотных средств / А. Золотарьов, І. Волик // Економіка України. – 1998. – № 7. – С. 12–16.

46. Золотарьов А. Рациональное использование оборотных средств у промышленности / А. Золотарьов // Економіка України. – 2002. – №7. – С. 29–32.

47. Зятковський І.В. Фінанси підприємства в розрахунках / І.В. Зятковський. – Тернопіль: Прогрес, 1998. – 151 с.

48. Ізмайлова Н. В. Управління оборотними активами підприємств : автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.08 / Н. В. Ізмайлова ; Київ. нац. екон. ун-т ім. В.Гетьмана. – К., 2009. – 20 с.

49. Калабухова С.В. Основні напрями управлінського аналізу оборотного капіталу / С.В. Калабухова. – Донецьк: Наука, 1998. – 48 с.

50. Кацеленбаум З.С. Нормирование оборотных средств в машиностроении / З.С. Кацеленбаум. – Машгиз, 1950. – 118 с.

51. Ковалёв В.В. Модели анализа и прогнозирования источников финансирования / В.В. Ковалёв // Бухгалтерский учет. – 1995. – № 7. – С. 26–31.

52. Ковалёв В.В. Финансовый анализ: Управление капиталом. Выбор инвестиций. Анализ отчетности / В.В. Ковалёв. – М.: Финансы и статистика, 1999. – 512 с.

53. Ковбасюк М.Р. Анализ эффективности использования оборотных средств предприятий / М.Р. Ковбасюк // Бухгалтерский учет. – 1987. – № 9. – С. 14–18.

54. Коласс Б. Управление финансовой деятельностью

предприятия: проблемы, концепции / Б. Коласс – М.: Финансы: ЮНИТИ, 1997. – 576 с.

55. Кононенко О. Аналіз фінансової звітності / О. Кононенко, О. Маханько. – Х.: Фактор, 2011. – 208 с.

56. Коренева О.Г. Вплив податкової політики на забезпеченість підприємств обіговими коштами / О.Г. Коренева // Фінанси України. – 1999. – № 2. – С. 115–118.

57. Коробов М.Я. Фінанси промислового підприємства: Підручник / М.Я. Коробов. – К.: Либідь, 1995. – 192 с.

58. Кравченко О.С. Оборотні активи: сутність, особливості формування та місце в фінансово-економічному механізмі управління підприємством / О.С. Кравченко, Г.М. Іванова // Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. – №5. – Т. 2. – С. 29–32.

59. Крейнина М.Н. Анализ финансового состояния и инвестиционной привлекательности акционерных обществ в промышленности, строительстве и торговле / М.Н. Крейнина. – М.: ДИС, 1994. – 256 с.

60. Кулицький С.П. Про перспективи розвитку української економіки у 2016 р. [Електронний ресурс] / С.П. Кулицький // Резонанс. – 2016. – № 3. – С. 3–17. – Режим доступу:<http://nbuviar.gov.ua/images/rezonans/2015/rez3.pdf>.

61. Лайко П.А. Фінанси АПК: Навчальний посібник / П.А. Лайко. – К.: Дія, 2000. – 225 с.

62. Лайко П.А. Фінанси підприємств / П.А. Лайко, М.В. Мних. – К.: Дія, 2004. – 428 с.

63. Лахтіонова Л.А. Фінансовий аналіз суб'єктів господарювання: [монографія] / Л.А. Лахтіонова. – К.: КНЕУ. – 2001. – 388 с.

64. Лисициан Н.С. Оборотные средства в системе воспроизводственных процессов / Н.С. Лисициан. – М. : Наука, 1986. – 287 с.

65. Литвин М.И. Как определять плановую потребность в оборотных средствах / М.И. Литвин // Финансы. – 1996. – № 10. – С. 10–13.

66. Лук'яненко І.Г. Економетрика: Підручник / І.Г. Лук'яненко, Л.І. Краснікова. – К.: Знання, 1998. – 494 с.

67. Макаренко П.М. Фінансово-кредитне забезпечення розвитку

підприємств АПК: [монографія] / П.М. Макаренко, М.М. Балахнічова. – Херсон, МУБІП, 2006. – 163 с.

68. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. Т.24 / К. Маркс, Ф.Энгельс. – М.: Госполитиздат, 1961. – 648 с.

69. Методичні рекомендації з кредитного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників (за редакцією М.Я. Дем'яненка) // Облік і фінанси АПК. – 2006. – № 12. – С. 4–29.

70. Методичні рекомендації по нормуванню оборотних засобів підприємствами аграрного сектора АПК. – К.: ІАЕ УААН, 1998. – 40 с.

71. Методичні рекомендації про порядок визначення власних оборотних коштів. – Державний комітет промислової політики України, 2000. – 28 с.

72. Національні стандарти в бухгалтерському обліку. Питання використання : Навч. посібник. / [М.Г. Михайлов, О.А. Мельник, В.М. Теслюк та ін.] ; за ред. М.Г. Михайлова. – [2-ге вид., доп.] – К.: Вища освіта, 2002. – 400 с.

73. Основи економічної теорії: політекономічний аспект : Підручник / За ред. Г.Н. Климка. – К.: Знання-Прес, 2004. – 615 с.

74. Павлова Л.Н. Финансы предприятий / Л.Н. Павлова. – М.: ЮНИТИ. – 1998. – 345 с.

75. Панич С.П. Кредитування сільськогосподарських підприємств під оборотні засоби / С.П. Панич // Економіка АПК. – 1996. – № 10–11. – С. 39–44.

76. Петухов Р.М. Оценка эффективности промышленного производства: Методы и показатели / Р.М. Петухов. – М.: Экономика, 1994. – 191 с.

77. Поважний О.С. Особливості визначення сутності та складу поняття «оборотні активи» / О.С. Поважний, Н.О. Крамзіна, Ю.В. Кваша // Економічний простір. – 2008. – №12/2. – С. 41–52.

78. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 9 «Запаси» зі змінами і доповненнями // Бухгалтерський облік і аудит. – 2000. – № 47.

79. Радионова В.М. Финансовая устойчивость предприятия в условиях инфляции / В.М. Радионова, М.А. Федотова – М.: Изд-во «Перспектива», 1995. – 98 с.

80. Ричард Томас Количественные методы анализа хозяйственной деятельности / Пер.с англ. – М.: Дело и Сервис, 1999. – 432 с.

81. Савчук В.К. Аналіз господарської діяльності сільськогосподарських підприємств / В.К. Савчук. – К.: Урожай, 1995. – 328 с.
82. Савчук В.П. Управление финансами предприятий / В.П. Савчук. – М.: БИНОМ, 2003. – 480 с.
83. Сапачова М.С. Деякі передумови розвитку вітчизняної спиртової промисловості / М.С. Сапачова // Проблеми розвитку депресивних регіонів: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ніжин, 25–26 квітня 2007 р.) / відп. ред. Смаль І.В. – Ніжин: ТОВ «Видавництво Аспект-Поліграф», 2007. – С. 103–104.
84. Сарв Х.Я. Определение норматива собственного оборотного фонда / Х.Я. Сарв // Деньги и кредит. – 1987. – № 1. – С. 39–40.
85. Селезнёва Н.Н., Ионова А.Ф. Финансовый анализ / Н.Н. Селезнева, А.Ф. Ионова. – М.: ЮНИТИ, 2002. – 468 с.
86. Словник термінів ринкової економіки / За ред. Науменка В.І. – К.: Глобус, 1996. – 288 с.
87. Соколова Н.З. Аналіз оборотності засобів і капіталу підприємства / Н.З Соколова // Аудиторські відомості. – 1999. – № 12. – С. 26–29.
88. Соломіна Н.Ю. Розкриття сутності оборотного капіталу підприємства як комплексної фінансово-економічної категорії / Н.Ю. Соломіна // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2011. – №36. – С. 81–85.
89. Соляник Л.Г. Оборотні засоби промислового підприємства: оптимізація управління : монографія / Л.Г. Соляник; за ред. О.С. Галушко. – Дніпропетровськ : Вид-во НГУ, 2009. – 239 с.
90. Сумонов М.Е. Повышение эффективности оборотных средств / М.Е. Сумонов. – Минск: Ураджай, 1985. – 112 с.
91. Тарасенко Н.В. Економічний аналіз діяльності промислового підприємства: навч. посіб. / Н.В. Тарасенко. – К.: Алерта, 2013. – 485 с.
92. Типовий порядок визначення норм запасів товарно-матеріальних цінностей. Затверджено Міністерством економіки України від 31 травня 1993 р. № 17-60/29, Міністерством фінансів України від 1 травня 1993 р. № 07-102.
93. Українець А. Спиртова галузь України на шляху до інноваційного розвитку [Електронний ресурс] / А. Українець, Л. Хомічак, П. Шиян. – Режим доступу.: www.ukrspirt.com/items/view/40.

94. Укрспирт: про концерн [Електронний ресурс]. – Режим доступу.: // <http://www.ukrspirt.com>.
95. Финансовое управление фирмой / [В.И. Терехин, С.В. Моисеев, Д.В. Терехин, С.Н. Цыганков] ; под ред. В.И. Терехина. – М. : Экономика, 1998. – 350 с.
96. Финансовый менеджмент. Теория и практика / [И.Т.Балабанов, Е.В.Быкова, и др.] ; под ред. Е.С. Стояновой. – М.: Прогресс, 1997. – 574 с.
97. Финансы / [В.М. Родионова, Ю.Я. Вавилов, Л.И. Гончаренко и др.]; под ред. В.М. Родионовой. – М.: Финансы и статистика, 1995. – 432 с.
98. Финансы, денежное обращение и кредит / Под ред. проф. Н.Ф. Самсонова. – М.: ИНФРА – М, 2004. – 302 с.
99. Финансы организаций (предприятий) / Н.В. Колчина. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2007. – 383 с.
100. Финансы предприятий: Уч. пособие / [Е.И. Бородина, Ю.С. Голикова, Н.В. Колчина, З.М. Смирнова] ; под ред. Е.И. Бородиной. – М.: Банки и биржи, 1995. – 207 с.
101. Финансы предприятий / Под ред. М.В. Романовского. – СПб. : Бизнес-Пресса, 2000. – 540 с.
102. Финансы: Уч. пособие / Под ред проф. А.М. Ковалевой. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Финансы и статистика, 1999. – 384 с.
103. Фінанси в період реформування агропромислового виробництва / [М.Я. Дем'яненко, В.М. Алексійчук, А.Г. Борщ та ін.]; за ред. М.Я. Дем'яненка. – К.: ІАЕ УААН, 2002. – 645 с.
104. Фінанси підприємств: Підручник для студ. вузів / П.А. Лайко, М.В. Мних. – К.: Знання України, 2004. – 428 с.
105. Фінанси підприємств: Підручник / [А.М. Поддєрьогін, М.Д. Білик, Л.Д. Буряк та ін.] ; кер. кол. авт. і наук. ред. проф. А.М. Поддєрьогін. – 5-те вид., перероб. та допов. – К.: КНЕУ, 2005. – 546 с.
106. Фінансова діяльність підприємства: Підручник / Бандурка О.М., Коробов М.Я., Орлов П.І., Петрова К.Я. – К.: Либідь, 2002. – 384 с.
107. Фінансовий словник-довідник / [М.Я. Дем'яненко, Ю.Я. Лузан, П.Т. Саблук, В.М. Скупий та ін.]; за ред. М.Я. Дем'яненка. – К.: ІАЕ УААН, 2003. – 555 с.
108. Чечета А.П. Анализ финансового состояния предприятий / А.П. Чечета // Бухгалтерский учёт. – 1995. – № 2. – С.19–13.

109. Шаблиста Л. М. Фінансова стійкість підприємства: сутність і методи оцінки / Л. М. Шаблиста // Економіка і прогнозування. – 2006. – № 2. – С.46–57.

110. Януль І.Є. Формування оборотних засобів та кредитні відносини КСП з банком: Автореф. дис. ... канд. екон. наук / І.Є. Януль. – К.: ІАЕ УААН, 1994. – 19 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

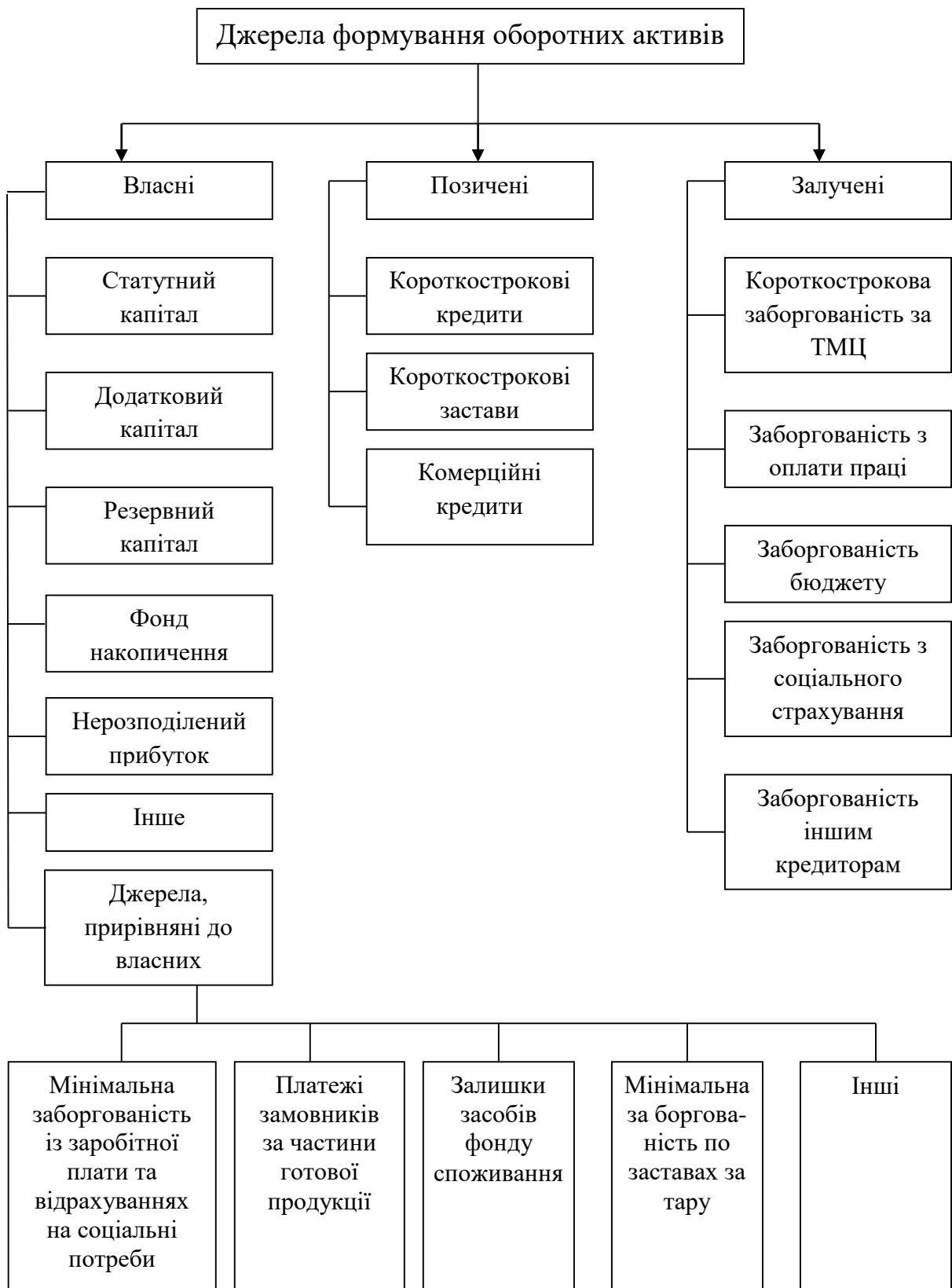

Рис. А.1. Класифікація джерел формування оборотних активів

Джерело: власна розробка автора

Додаток Б

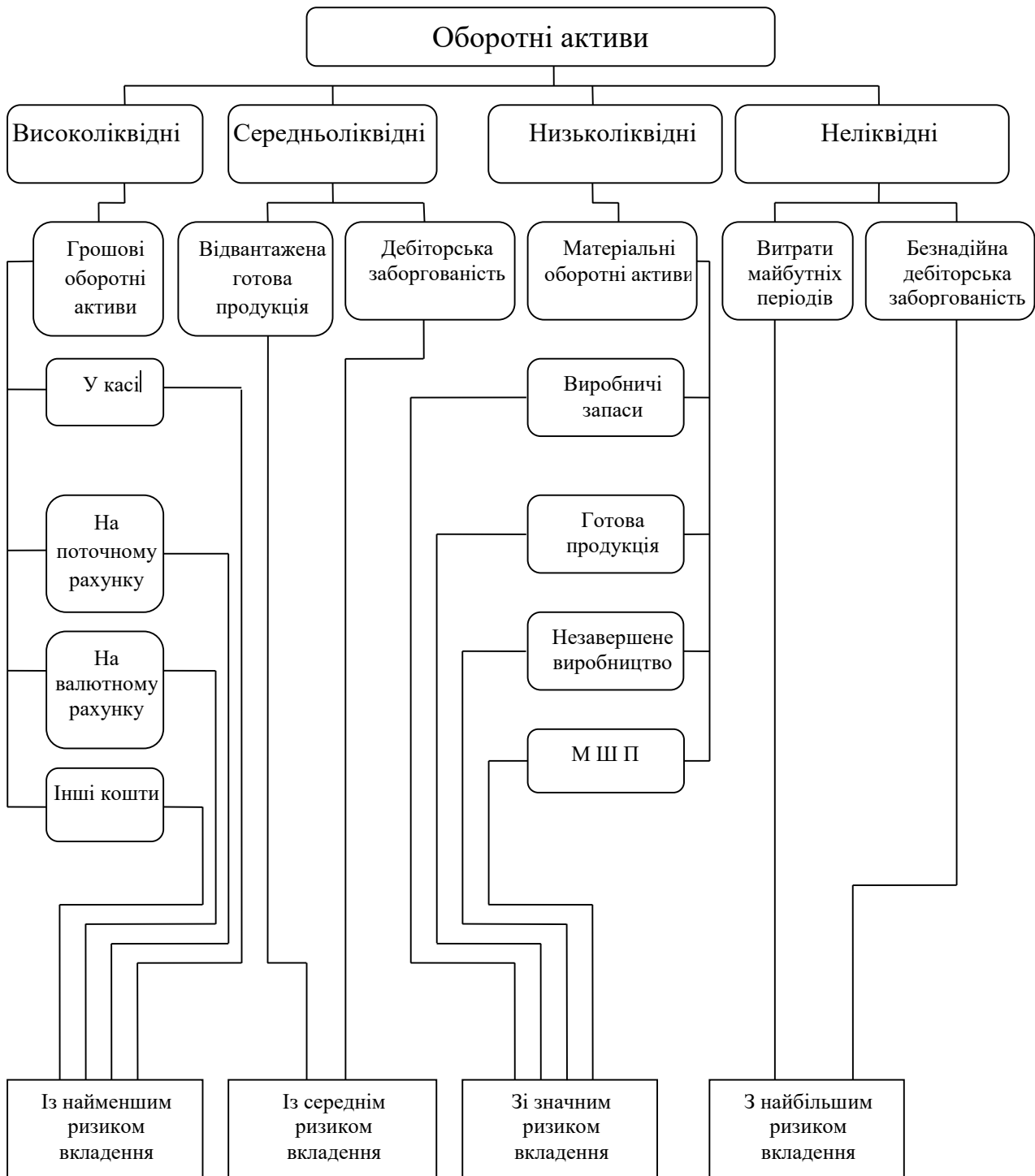

Рис. Б.1. Класифікація оборотних активів за ступенем ліквідності та ризик

Джерело: [32, с. 18]

Додаток В

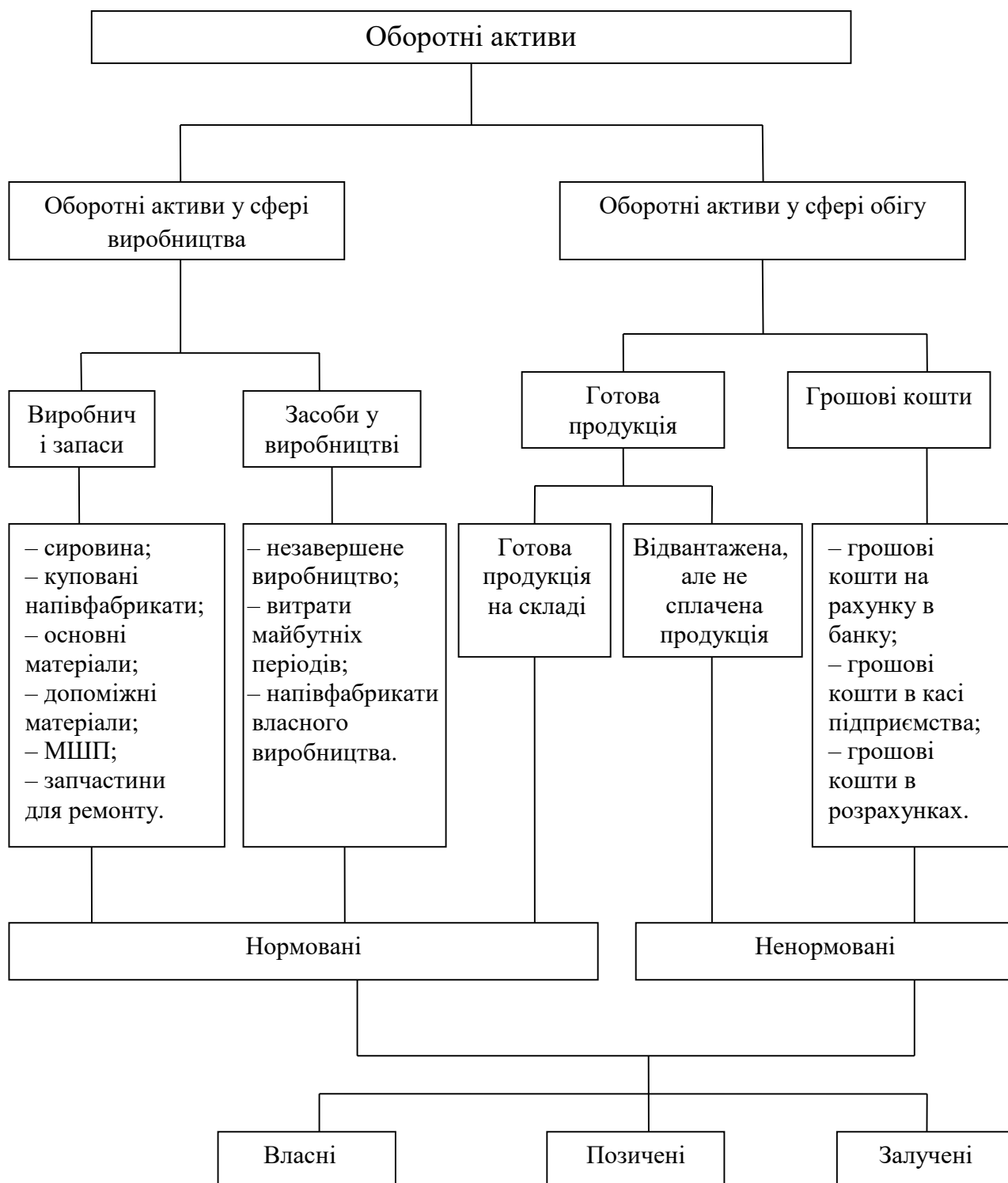

Рис. В.1. Класифікація оборотних активів за функціональним призначенням у процесі виробництва

Джерело: [105, с. 188]

Додаток Д

Таблиця Д.1

Показники аналізу фінансової стійкості підприємства

№ з/п	Показник	Визначення	Норматив	Економічна сутність
1.	Коефіцієнт платоспроможності (автономії)	ф. 1 ряд. 380 / ф. 1 ряд. 640	> 0,5	Характеризує частку власних активів у загальній сумі всіх активів підприємства, використаних ним для здійснення статутної діяльності.
2.	Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними засобами	ф. 1 (ряд. 260 – ряд. 620) / ф. 1 ряд. 620	> 0,1	Показує наявність власних оборотних активів у підприємства, необхідних для його фінансової стійкості.
3.	Коефіцієнт співвідношення кредиторської і дебіторської заборгованості	ф.1, сума ряд. 630 720 / ф.1, сума ряд. 170 240	менше 1	Характеризує частку кредиторської та дебіторської заборгованості підприємства.
4.	Коефіцієнт маневреності власного капіталу	ф. 1 (ряд. 260 – ряд. 620) / ф. 1 ряд. 380	0,2 – 0,5	Показує здатність підприємства підтримувати рівень власного оборотного капіталу й поповнювати оборотні кошти в разі потреби за рахунок власних джерел.

Джерело: власна розробка автора

Показники аналізу рентабельності підприємства

№ з/п	Показник	Визначення	Норматив	Економічна сутність
1.	Коефіцієнт рентабельності активів	ф. 2 ряд. 220 або ряд. 225 / ф. 1 (ряд. 280 (гр. 3) + ряд. 280 (гр. 4)) / 2	Повинен мати тенденцію до збільшення	Показує розмір чистого прибутку на одну гривню активів та характеризує ефективність використання активів.
2.	Коефіцієнт рентабельності власного капіталу	ф. 2 ряд. 220 або ряд. 225 / ф. 1 (ряд. 380 (гр. 3) + ряд. 380 (гр. 4)) / 2	Повинен мати тенденцію до збільшення	Показує частку чистого прибутку у власному капіталі та характеризує ефективність укладення коштів у підприємство.
3.	Коефіцієнт рентабельності діяльності	ф. 2 ряд. 220 або ряд. 225 / ф. 2 ряд. 035	Повинен мати тенденцію до збільшення	Показує наявність можливостей підприємства до відтворення та розширення виробництва і характеризує прибутковість діяльності підприємства.

Джерело: власна розробка автора

Продовження додатку Д

Таблиця Д.3

Показники аналізу ліквідності підприємства

№ з/п	Показник	Визначення	Норматив	Економічна сутність
1.	Коефіцієнт покриття	ф. 1 ряд. 260 / ф. 1 ряд. 620	1 – 1,5	Характеризує достатність оборотних активів для покриття своїх боргів.
2.	Коефіцієнт швидкої ліквідності	ф. 1 (ряд. 260 – ряд. 100 - ряд. 110 – ряд. 120 – ряд. 130 – ряд. 140) / ф. 1 ряд. 620	> 1	Показує прогнозовані платіжні можливості підприємства за умови своєчасного проведення розрахунків з дебіторами.
3.	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	ф. 1 (ряд. 220 + ряд. 230 + ряд. 240) / ф. 1 ряд. 620	0,2 – 0,35	Характеризує негайну готовність підприємства ліквідувати короткострокову заборгованість.

Джерело: власна розробка автора

Показники аналізу ділової активності підприємства

№ з/п	Показник	Визначення	Норматив	Економічна сутність
1.	Коефіцієнт оборотності активів	ф. 2 ряд. 035 / ф. 1 (ряд. 280 (гр. 3) + ряд. 280 (гр. 4)) / 2	Повинен мати тенденцію до збільшення	Характеризує, наскільки ефективно використовуються активи з точки зору обсягу реалізації, оскільки показує, скільки гривень реалізації припадає на кожну гривню, вкладену в активи підприємства.
2.	Коефіцієнт оборотності оборотних засобів	ф. / ф. 1 ((ряд. 260, гр. 3 + + ряд. 260, гр. 4) / 2)	Повинен мати тенденцію до збільшення	Показує швидкість обороту матеріальних і грошових ресурсів підприємства за аналізований період.
3.	Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	ф. 2 ряд. 035 / ф. 1 (ã (ряд. 520 / ряд. 600) гр. 3 + ã (ряд. 520 / ряд. 600) гр. 4) / 2	Повинен мати тенденцію до збільшення	Показує наявність грошових коштів, тимчасово залучених підприємством, і таких, що підлягають поверненню.
4.	Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	ф. 2 ряд. 035 / ф. 1 (ã (ряд. 150 / ряд. 210) гр. 3 + ã (ряд. 150 / ряд. 210) гр. 4) / 2	Повинен мати тенденцію до збільшення	Показує, скільки оборотів здійснили за рік кошти, вкладені до розрахунків.
5.	Коефіцієнт оборотності власного капіталу	ф. 2 ряд. 035 / ф. 1 (ряд. 380 (гр. 3) + ряд. 380 (гр. 4)) / 2	Повинен мати тенденцію до збільшення	Показує швидкість обороту вкладеного власного капіталу або активність коштів, якими ризикують акціонери.
6.	Коефіцієнт позикового капіталу	(ф. 1 р. 430 + р. 480 + р. 620 + р. 630) / ф. 1 р. 640	0,2 – 0,5	Характеризує частку позикових коштів у загальній сумі коштів, вкладених у майно підприємства.

Джерело: власна розробка автора

Додаток Е

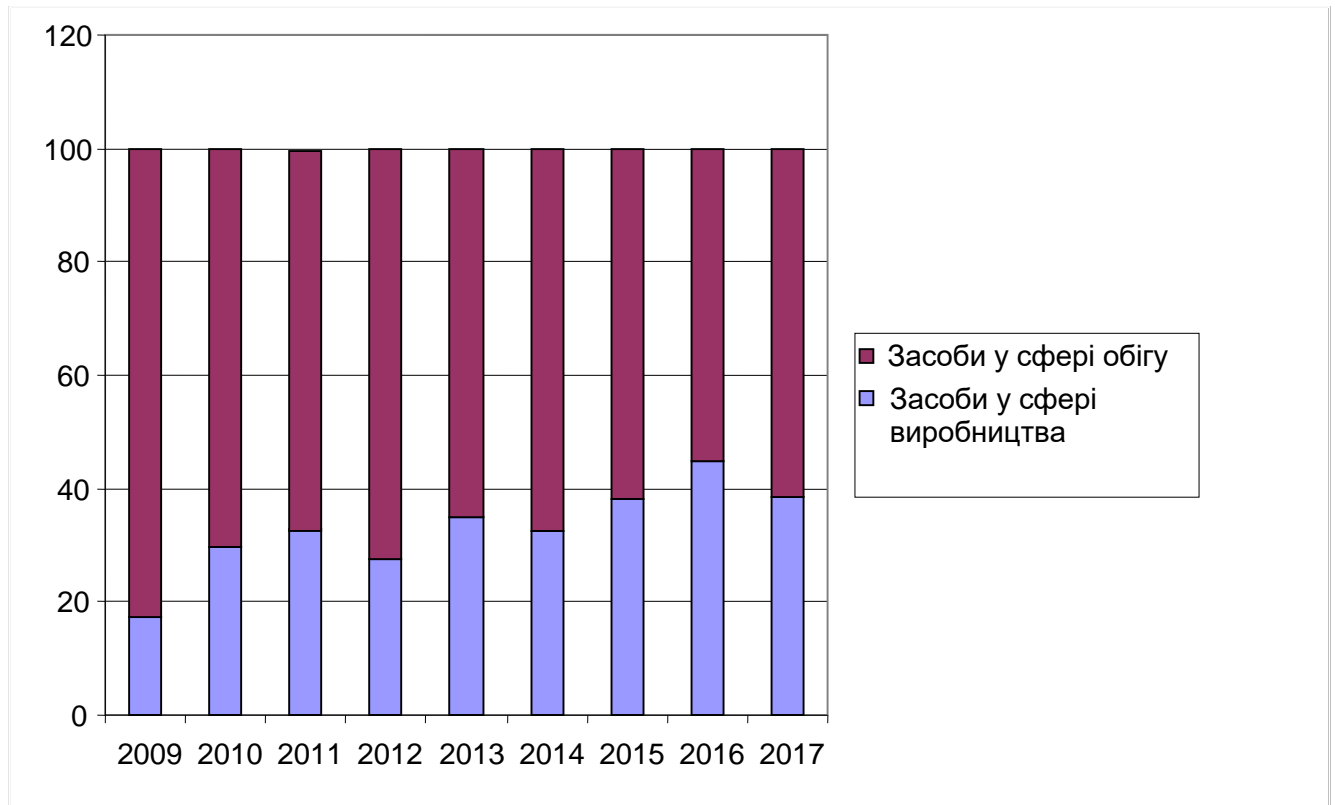

Рис. Е.1. Структура оборотних активів Бершадського МПД у 2009–2017 рр., % *

** розроблено за даними Бершадського МПД*

Додаток Ж

Таблиця Ж.1

Динаміка структури оборотних активів Бершадського МПД за 2008 – 2017 роки, % *

Види оборотних активів	Роки										В середньому за 2008–2017 рр.
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	
I. Активи у сфері виробництва	44,1	17,3	29,5	32,8	27,6	35,0	32,3	38,1	44,7	38,5	33,9
в т. ч.: виробничі запаси	40,4	16,0	26,2	27,7	21,4	32,6	29,9	28,8	35,8	35,6	29,4
незавершене виробництво	2,8	1,1	3,1	3,3	4,8	1,7	1,5	2,3	2,4	2,4	2,5
витрати майбутніх періодів	0,9	0,2	0,2	1,8	1,4	0,7	0,9	7,0	6,5	0,5	2,0
II. Активи у сфері обігу	55,9	82,7	70,5	67,2	72,4	65,0	67,7	61,9	55,3	61,5	66,1
в т. ч.: готова продукція	19,2	22,4	15,3	15,4	13,9	16,7	21,4	13,6	17,6	16,8	17,2
товари	8,9	2,2	1,8	1,6	1,0	1,1	1,1	1,4	1,4	1,0	2,2
дебіторська заборгованість за розрахунками:	23,5	52,3	46,9	44,7	53,2	44,9	42,9	42,9	33,5	38,3	42,3
– за товари, роботи, послуги	7,6	45,8	32,7	30,7	39,3	29,7	27,8	26,0	15,7	13,8	26,9
– з бюджетом	8,9	2,3	2,6	3,5	2,9	3,0	4,5	6,5	10,2	17,3	6,2
– за виданими авансами	3,7	0,2	5,7	3,7	2,9	3,7	3,8	3,3	2,3	3,0	3,2
– з внутрішніх розрахунків	–	–	–	–	–	0,6	0,1	0,1	–	–	0,3
– інша	0,1	2,7	5,9	6,8	8,1	7,9	6,7	7,0	5,3	4,2	5,5
грошові надходження та їх еквіваленти	3,3	1,9	2,8	1,2	1,9	1,0	1,1	2,8	0,9	4,2	2,1
інші оборотні активи	4,1	3,9	3,7	4,3	2,4	1,3	1,2	1,2	1,9	1,2	2,5
Всього	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

* розроблено за даними Бершадського МПД

Додаток 3

Таблиця 3.1

Показники (коефіцієнти) фінансового стану Бершадського МПД у 2013–2017 рр.*

Види коефіцієнтів	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
Коефіцієнт ліквідності покриття	2,842	1,673	2,028	1,943	2,304
Коефіцієнт швидкої ліквідності	1,390	0,938	1,024	1,160	1,372
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,036	0,009	0,012	0,017	0,015
Коефіцієнт платоспроможності (автономії)	0,825	0,666	0,734	0,696	0,757
Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними засобами	0,648	0,402	0,507	0,486	0,566
Коефіцієнт маневреності власного капіталу	0,389	0,337	0,377	0,410	0,416
Коефіцієнт оборотності активів	1,213	2,959	5,262	5,985	6,720
Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	11,713	14,753	18,867	33,082	30,081
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	14,98	11,881	19,512	32,325	22,901
Коефіцієнт оборотності власного капіталу	2,545	2,245	3,678	4,611	4,667
Коефіцієнт рентабельності активів	0,016	0,013	0,079	0,243	0,137
Коефіцієнт рентабельності власного капіталу	0,019	0,010	0,055	0,187	0,095
Коефіцієнт рентабельності діяльності	0,066	0,004	0,015	0,040	0,020

* розроблено за даними Бершадського МПД

Додаток И

Таблиця И.1

**Динаміка основних показників ефективності використання оборотних активів
Бершадського МПД у 2012–2017 рр.***

Види оборотних активів	2012 р.		2013 р.		2014 р.		2015 р.		2016 р.		2017 р.	
	Коефіцієнт оборотності	Тривалість одного обороту	Коефіцієнт оборотності	Тривалість одного обороту	Коефіцієнт оборотності	Тривалість одного обороту	Коефіцієнт оборотності	Тривалість одного обороту	Коефіцієнт оборотності	Тривалість одного обороту	Коефіцієнт оборотності	Тривалість одного обороту
Оборотні активи у сфері обігу, всього	1,22	294,0	3,70	97,39	3,88	92,82	5,38	66,97	6,54	32,77	6,79	14,97
I. Нереалізована продукція, всього:	1,36	265,2	4,88	73,76	69,01	6,35	6,35	56,73	10,03	35,90	11,85	30,38
в т.ч: готова продукція	4,18	86,10	15,80	22,78	27,33	11,23	11,23	32,05	22,66	15,89	22,08	16,30
відвантажена, але не сплачена продукція	2,01	179,1	7,06	50,98	41,68	14,58	14,58	24,68	17,99	20,01	25,57	14,08
II. Грошові засоби, всього	12,51	28,78	15,23	23,63	23,81	35,17	35,17	10,23	18,77	19,18	15,89	22,65
в т.ч.: розрахунки з іншими дебіторами	15,31	23,52	17,00	21,18	21,96	42,97	42,97	8,38	20,62	17,46	17,85	20,17
грошові кошти та їх еквіваленти	68,45	5,26	146,96	2,45	1,85	193,93	193,93	1,86	209,4	1,72	145,0	2,48
Оборотні активи у сфері виробництва, всього	6,83	52,68	7,72	46,60	48,80	11,18	11,18	32,20	8,43	29,61	9,77	23,62
I. Виробничі запаси	7,55	47,66	8,92	40,35	45,39	13,38	13,38	26,90	10,94	32,90	10,61	33,92
II. Засоби в процесі виробництва	71,70	5,02	57,57	6,25	3,41	67,87	67,87	5,30	36,72	9,80	122,9	2,93
Разом	1,04	346,7	2,50	143,99	2,54	141,62	3,63	99,17	3,68	92,36	4,01	72,45

* розраховано за даними Бершадського МПД

Додаток К

Таблиця К.1

**Фактичні залишки палива на Бершадському МПД
у 2017 р., грн. ***

Місяці	Залишки	Відхилення від середньорічного споживання
1	727250	188044
2	567750	28544
3	863473	324267
4	794522	255316
5	386198	-153008
6	585025	45819
7	677382	138176
8	480955	-58251
9	296929	-242277
10	394274	-144932
11	338754	-200452
12	357954	-181252
Разом	6470466	x
Середньорічне споживання	539206	x

* розраховано за даними Бершадського МПД

Таблиця К.2

**Розрахунок нормативу сировини на Бершадському МПД
2016 рік за методом 1 [92] ***

$327677 / 15969 = 21$ дн.	
Поточний запас, в днях	21
Страховий запас, в днях	9
Транспортний запас, в днях	11
Час на приймання та складування, в днях	10
Норма запасу в днях (ряд.2+3+4+5)	51
Одноденні витрати, грн.	34985,3
Норматив, грн.	1782873,3

* розраховано за даними Бершадського МПД

Продовження додатку К

Таблиця К.3

Розрахунок середньозваженого інтервалу поставки сировини на Бершадському МПД у 2017 році *

Дата	Обсяг поставки	Інтервал у днях до наступної поставки	Похідні числа
27.01.	475	–	475
17.02.	842	20	16840
28.05.	872	100	87200
14.06.	1200	16	19200
02.07.	945	18	17010
15.08.	1240	43	53320
23.08.	2100	8	16800
21.09.	1028	28	28784
23.09.	1100	2	2200
28.09.	2500	5	12500
12.10.	1196	13	15548
24.10.	1563	12	18756
07.12.	908	43	39044
Всього	15969	х	327677

* розраховано за даними Бершадського МПД

Таблиця К.4

Визначення нормативу оборотних активів по тарі та тарних матеріалах на Бершадському МПД, грн. *

Квартали	Спожито	Дні в обороті	Разом	Розрахунок
I	589	334	196726	$D_k = 3000 \times 365 = 1095000$ $K = 558067 / 1095000 = 0,51$ $M_t = 558067 / 3000 = 186,02$ $H_p = 186,02 \times 0,51 = 94,87$ $C = 3000 / 365 = 8,22$ $H = 8,22 \times 186,02 = 1529$ $H(\%) = 1529 / 3000 \times 100 = 50,97$
II	641	275	176275	
III	838	153	128214	
IV	932	61	56852	
Разом	3000	х	558067	

* розраховано за даними Бершадського МПД

Продовження додатку К

Таблиця К.5

Визначення нормативу оборотних активів по допоміжних матеріалах на Бершадському МПД, тис. грн. *

Місяці	Спожито	Дні в обороті	Разом (Д)	Розрахунок
1	245	365	89425	$D_k = 8953 \times 365 = 3267845$
2	368	334	122912	$K = 1187115 / 3267845 = 0,36$
3	241	306	73746	$M_t = 1187115 / 8953 = 132,59$
4	286	275	78650	$H_p = 132,59 \times 0,36 = 47,73$
5	325	245	79625	$C = 8953 / 365 = 24,53$
6	421	214	90094	$H = 47,73 \times 24,53 = 1170,8$
7	876	184	161184	$H(\%) = 1170,8 / 8953 \times 100 = 13,1$
8	884	153	135252	
9	956	122	116632	
10	1023	92	94116	
11	1459	60	87540	
12	1869	31	57939	
Разом	8953	х	1187115	

* розраховано за даними Бершадського МПД

Продовження додатку К

Таблиця К.6

Визначення нормативу оборотних активів по допоміжних матеріалах з урахуванням коефіцієнта інфляції на Бершадському МПД, тис. грн. *

Місяці	Спожито (С)	Коефіцієнт інфляції	Споживання скориговане	Дні в обороті	Разом (Д)
1	245	0,99	242,55	365	88530,75
2	368	0,97	356,96	334	119224,64
3	241	0,95	228,95	306	70058,7
4	286	0,94	268,84	275	73931
5	325	0,92	299	245	73255
6	421	0,87	366,27	214	78381,78
7	876	0,86	753,36	184	138618,24
8	884	0,85	751,4	153	114964,2
9	956	0,82	783,92	122	95638,24
10	1023	0,79	808,17	92	74351,64
11	1459	0,76	1108,84	60	66530,4
12	1869	0,71	1326,99	31	41136,69
Разом	8953	х	7295,25	х	1034621,28

* розраховано за даними Бершадського МПД

$$\begin{aligned}
 D_k &= 7295,25 \times 365 = 2662766,25 \\
 K &= 1034621,28 / 2662766,25 = 0,39 \\
 M_t &= 1034621,28 / 7295,25 = 141,82 \\
 H_p &= 141,82 \times 0,39 = 55,31 \\
 C &= 7295,25 / 365 = 19,99 \\
 H &= 19,99 \times 55,31 = 1105,65 \\
 H(\%) &= 1105,65 / 7295,25 \times 100 = 15,1
 \end{aligned}$$

Продовження додатку К

Таблиця К.7

Визначення нормативу по основних матеріалах з урахуванням коефіцієнта інфляції на Бершадському МПД, грн. *

Квартали	Спожито (С)	Коефіцієнт інфляції	Споживання скориговане	Дні в обороті	Разом Д
I	–	–	–	–	–
II	1256	0,89	1117,84	275	307406
III	1728	0,82	1416,96	153	216794,88
IV	2253	0,77	1734,81	61	105823,41
Разом	5237	x	4269,61	x	630024,29

* розраховано за даними Бершадського МПД

$$\begin{aligned}
 D_k &= 4269,61 \times 365 = 1558407,65 \\
 K &= 630024,29 / 1558407,65 = 0,4 \\
 M_t &= 630024,29 / 4269,61 = 147,56 \\
 N_p &= 147,56 \times 0,4 = 59,02 \\
 C &= 4269,61 / 365 = 11,70 \\
 H &= 11,70 \times 59,02 = 690,53 \\
 H(\%) &= 690,53 / 4269,61 \times 100 = 16,2
 \end{aligned}$$

Продовження додатку К

Таблиця К.8

Визначення нормативу оборотних активів по паливно-мастильних матеріалах на Бершадському МПД, грн. *

Квартали	Спожито (С)	Коефіцієнт інфляції	Споживання скориговане	Дні в обороті	Разом Д
I	2158473	0,98	2115303,54	334	706511382,36
II	1765745	0,97	1712772,65	275	471012478,75
III	1455266	0,86	1251528,76	153	191483900,28
IV	1090982	0,81	883695,42	61	53905420,62
Разом	6470466	x	5963300,37	x	1422913182,01

** розраховано за даними Бершадського МПД*

$$\begin{aligned}
 D_k &= 5963300,37 \times 365 = 21766004635,05 \\
 K &= 1422913182,01 / 21766004635,05 = 0,07 \\
 Mt &= 1422913182,01 / 5963300,37 = 238,61 \\
 H_p &= 238,61 \times 0,07 = 16,70 \\
 C &= 5963300,37 / 365 = 16337,81 \\
 H &= 16337,81 \times 16,70 = 272841,4 \\
 H(\%) &= 272841,4 / 5963300,37 \times 100 = 4,6
 \end{aligned}$$

Продовження додатку К

Таблиця К.9

Визначення нормативу оборотних активів по малоцінних та швидкозношуваних предметах з урахуванням коефіцієнта інфляції на Бершадському МПД, грн. *

Квартали	Спожито (С)	Коефіцієнт інфляції	Споживання скориговане	Дні в обороті	Разом Д
I	4126	0,98	4043,48	334	1350522,3
II	6695	0,92	6159,4	275	1693835
III	6723	0,90	6050,7	153	925757,1
IV	8456	0,89	7525,84	61	459076,24
Разом	26000	х	23779,42	х	4429190,6

* розраховано за даними Бершадського МПД

$$\begin{aligned}
 D_k &= 23779,42 \times 365 = 8679488,3 \\
 K &= 4429190,6 / 8679488,3 = 0,51 \\
 Mt &= 4429190,6 / 23779,42 = 186,26 \\
 H_p &= 186,26 \times 0,51 = 94,99 \\
 C &= 23779,42 / 365 = 65,15 \\
 H &= 65,15 \times 94,99 = 6188,6 \\
 H(\%) &= 6188,6 / 23779,42 \times 100 = 26,0
 \end{aligned}$$

Таблиця К.10

Визначення нормативу оборотних активів по розрахунках з покупцями продукції на Бершадському МПД *

№ з/п	Показники	Сума, тис. грн.
1.	Фактичний обсяг реалізації продукції, робіт, послуг	30518,0
2.	Середньодобовий обсяг реалізації	83,6
3.	Середня періодичність надходження коштів на розрахунковий рахунок (днів)	32,0
4.	Вилучення коштів підприємств у розрахунках (ряд 2 x ряд 3)	2675,2
5.	Норма вилучення коштів у розрахунках (ряд 4 / ряд 1 x 100)	8,8
6.	Плановий обсяг продукції	19281
7.	Норматив оборотних коштів на плановий рік (ряд 6 x ряд 5 / 100)	1696,7

* розраховано за даними Бершадського МПД

Продовження додатку К

Таблиця К.11

Визначення нормативу оборотних активів по запасних частинах з урахуванням коефіцієнта інфляції на Бершадському МПД, грн. *

Квартали	Спожито (С)	Коефіцієнт інфляції	Споживання скориговане	Дні в обороті	Разом Д
I	10879	0,98	10661,42	334	3560914,28
II	19721	0,96	18932,16	245	4638379,2
III	21400	0,94	20116	153	3077748
IV	25000	0,95	23750	61	1448750
Разом	77000	x	73459,58	x	12725791,48

* розраховано за даними Бершадського МПД

$$\begin{aligned}
 D_k &= 73459,58 \times 365 = 26812746,7 \\
 K &= 12725791,48 / 26812746,7 = 0,47 \\
 Mt &= 12725791,48 / 73459,58 = 173,24 \\
 H_p &= 173,24 \times 0,47 = 81,42 \\
 C &= 73459,58 / 365 = 201,26 \\
 H &= 201,26 \times 81,42 = 16386,59 \\
 H(\%) &= 16386,59 / 73459,58 \times 100 = 22,3
 \end{aligned}$$

Закінчення додатку К

Таблиця К.12

Визначення середніх мінімальних залишків готової продукції на Бершадському МПД, тис. грн. *

Місяці	Фактичні залишки	Залишки нижче середніх
1	569,6	569,6
2	1850,1	1850,1
3	1539,5	1539,5
4	1187,0	1187,0
5	1431,4	1431,4
6	1691,3	1691,3
7	3307,2	–
8	2158,0	2158,0
9	3908,8	–
10	2212,6	2212,6
11	4373,8	–
12	6290,7	–
Всього	30520,0	12639,5
В середньому	2543,3	1579,9

** розраховано за даними Бершадського МПД*

Додаток Л

Таблиця Л.1

**Динаміка впливу показників ефективності використання оборотних активів на
результуючий показник Бершадського МПД ***

Рік	У	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	X ₆	X ₇	X ₈	X ₉
	Рентабельність оборотних засобів	Коефіцієнт оборотності оборотних коштів	Коефіцієнт оборотності готової продукції	Рентабельність активів	Рентабельність реалізованої продукції	Коефіцієнт поточної ліквідності	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	Коефіцієнт оборотності запасів	Індекси цін реалізації продукції рослинництва	Індекс обсягів продукції рослинництва
2008	32,66	1,21	0,70	0,06	0,10	1,26	0,03	2,05	168,20	123,20
2009	30,00	1,53	0,52	0,02	0,03	1,26	0,04	3,01	92,40	112,60
2010	30,28	1,71	0,48	0,02	0,03	1,20	0,02	3,72	87,80	98,00
2011	26,36	2,03	0,39	0,06	0,05	1,16	0,02	3,81	133,70	85,40
2012	31,42	2,09	0,45	0,04	0,04	1,00	0,01	3,38	93,30	135,40
2013	93,21	2,46	0,37	0,13	0,12	0,86	0,02	4,92	95,50	97,00
2014	62,58	2,90	0,36	0,06	0,05	0,93	0,03	4,15	114,10	101,70
2015	58,33	3,42	0,24	0,06	0,03	0,97	0,01	5,75	157,70	90,50
2016	62,37	3,34	0,39	0,08	0,05	0,91	0,04	3,82	95,20	130,50
2017	60,00	4,09	0,29	0,06	0,03	0,82	0,03	6,26	109,10	94,80

* розраховано за даними Бершадського МПД

Наукове видання

Бержанір І.А.

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТА
ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ОБОРОТНИХ АКТИВІВ
ПІДПРИЄМСТВ**

Монографія

Підписано до друку 16.04.2018 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Ум. друк. арк. 10,23
Тираж 300 прим. Замовлення № 1005

Видавничо-поліграфічний центр «Візаві»
20300, м. Умань, вул. Тищика, 18/19
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 2521 від 08.06.2006.
тел. (04744) 4-64-88, 4-67-77, (067) 104-64-88
vizavi-print.jimdo.com
e-mail: vizavi008@gmail.com